

«KİLİS» TARİHİ

YAZAN

Avukat: Kilisli Kadri

NEŞREDEN

Kilis cumhuriyet kütüphanesi sahibi

Osman Vehbi

Her hakkı mahfuzdur

İSTANBUL

BÜRHANEDDİN MATBAASI

1 9 3 2

BAŞLANGIÇ

Bu küçük eser birkaç senelik tetkik ve te-tebbu mahsuludur. Kilis Türk ocağı hars encümeni riyasetinde çalıştığım birkaç sene zarfında «Kilis» hakkında tarihî tetkikata girişmiş ve birçok malûmat toplamağa muvaffak olmuş idim. Memleketimizin medenî hayatına taallûk eden bu bilgilerin bir eser halinde tesbiti, ilim ve maarifet yolunda eski bir şöhrete malik olan Kilisimiz için faideli bir hareket olacağını zannettim. Bu cesarettedir ki; ilmî iktidarsızlığıma rağmen bu eseri yazmağa ve neşretmeğe karar verdim. İlmî ve içtimâî bir varlık sahibi olan Kilisin bugüne kadar mazbut bir tarihi olmaması hiç şüphe yok ki; memleketimiz için mühim bir noksandı. Ağızdan ağıza intikal ederek zamanımıza kadar ulaşan tarihi rivayetlerde zaman geçdikçe unutulmağa mahkûmdu. İşte bu gibi sebeplerde bu husustaki cesaretimi artmıştır.

Eser başlıca iki kısımdan ibarettir. Birinci

KİLİS TARİHİ

kısmı Kilisin tarihi ve içtimâî varlığından, şimdiye kadar geçirdiği siyasî ve idarî hadiselerden, içtimâî âdat ve an'anelerden bahsetmektedir. İkinci kısmı dahi Kilisin kasaba halinde teşekkülünden itibaren burada yetişen ve bulunduğu muhit ve zamana nazaran eser ve şahsiyet sahibi olan âlim ve şairlerin hayat ve eserlerini tetkik etmektedir. Tarihî vakıalara taallûk eden kısımlarından bir çoğunun mehazî tarih kitapları, vilâyet salnamesi, merhum Arifi Paşanın Canbolat ailesine dair yazmış olduğu hususî risalesi ve Kilis idare meclisinin hicrî 1252 ve 1253 tarihli zabıt ceridesidir. Arifi Paşa bu risaesindeki vaka-yî pecevî, Muallim Şedyan, ahbarülâyan, es-farûlbuhâr, fezlekeî kâtip çebebi, Naima, Raşit ve ravzatülebrâr gibi bir çok tarih kitaplarından yazdıklarını risalenin başında tasrih ediyorlar. (Kilisin «Kalaycı oğlu tarihi» namile gayri matbu bir tarihi olduğu halk arasında rivayet edilmekte ise de münderecatının bir iki asır evvelki bir takım hususî hadiselerle munhasır bulunduğu anlaşılan bu eseri bulmak ve istifadeli noktalarını nakletmek maalesef mümkün olamadı.)

Yalnız bu eserden istinsah edildiği anlaşılan birkaç yapraktan ibaret bir müsvedde elime geçti. Bunların tarihî hadiselerle temas

eden kısımlarından istifade ettim. Eski vakfiyeler, dinî müessesat üzerindeki taşlarda mahkûk bulunan tarih manzumeleri ve dilden dile dolaşarak zamanımıza kadar intikal eden rivayet ve menkabelerde bu hususta istifadeli bir me haz olmuş tur.

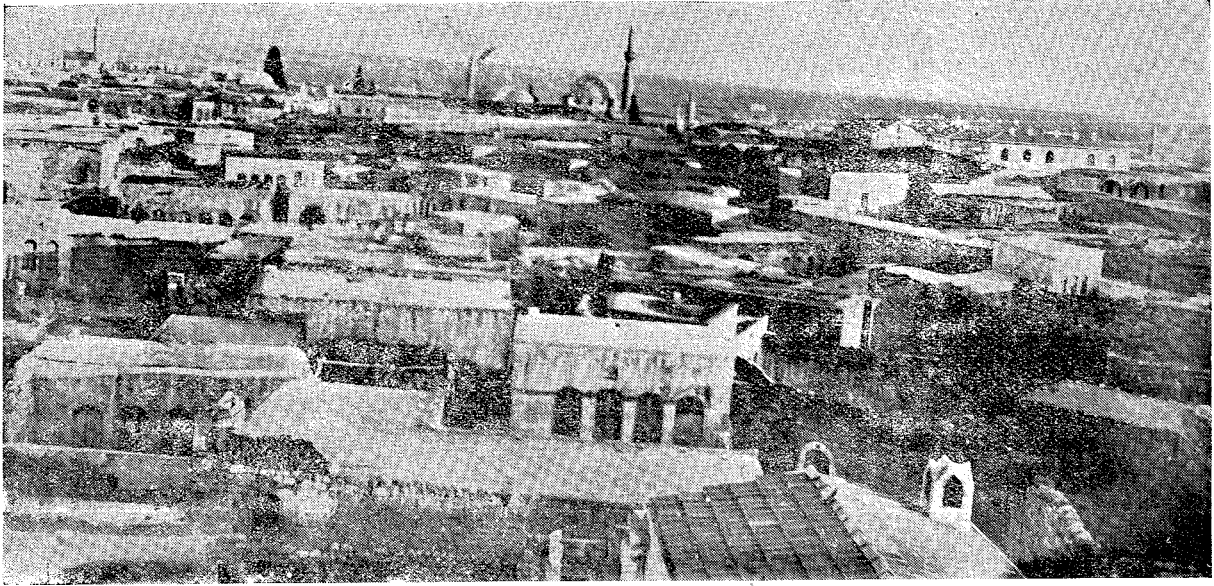
Eserimizin ikinci kısmı yazılırken bir çok müşkilâtla karşılaş ılmış tır. Tercümei hallerini tesbite uğraş dığım Kilis âlim ve şairlerinin yaşadıkları zaman ve muhitteki ilmî şahsiyetlerini, edebî menkabelerini ve eserlerini lââyıkile tetkik icap ediyordu. Bunun için çok taharriyat yaptım. Mezar taşlarına, kitaphanelere müracaat ettim. Ş u noktayı ş ucranala kaydedeyim ki; bu hususta birçok zevatın hatıralarından, bilgilerinden çok müstefit oldum. Memleketimiz eski zamanlardanberi ilim ve irfan merkezi sayılacak derecede ş öhret kazanmış idi. Bu ş öhreti kuru ve yalancı de ğ il, belki doğru bir asla istinat ediyordu. Mazide bir çok âlim ve ş air yetlştiren Kilis bu ş öhreti kazanma ğ a lââyık idi. Memleketimizin mantıkcılıktaki ş öhreti daha canlı idi. Bir zamanlar ta Anadolu iç erlerinden Kilise kadar gelip mantık tahsil ederlerdi. Kilise bu ş öhreti temin eden eski âlim ve faz ılların yeni nesil isimlerini bile bilemiyordu. Halbuki; büyük-

KİLİS TARİHİ

lerini bilmek ve onlara lâıık olduğu hürmeti göstermek milletler için bir fazileti ahlâkiyedir. Bu mülâhza iledir ki; Kilisin yetiştirdiği alim ve şairleri ve bilhassa bunlardan eser sahibi olanları yeni nesle tanıtmadığı memleket için bir vazife biliyorum.

Kilis: 1 Mayıs 1932

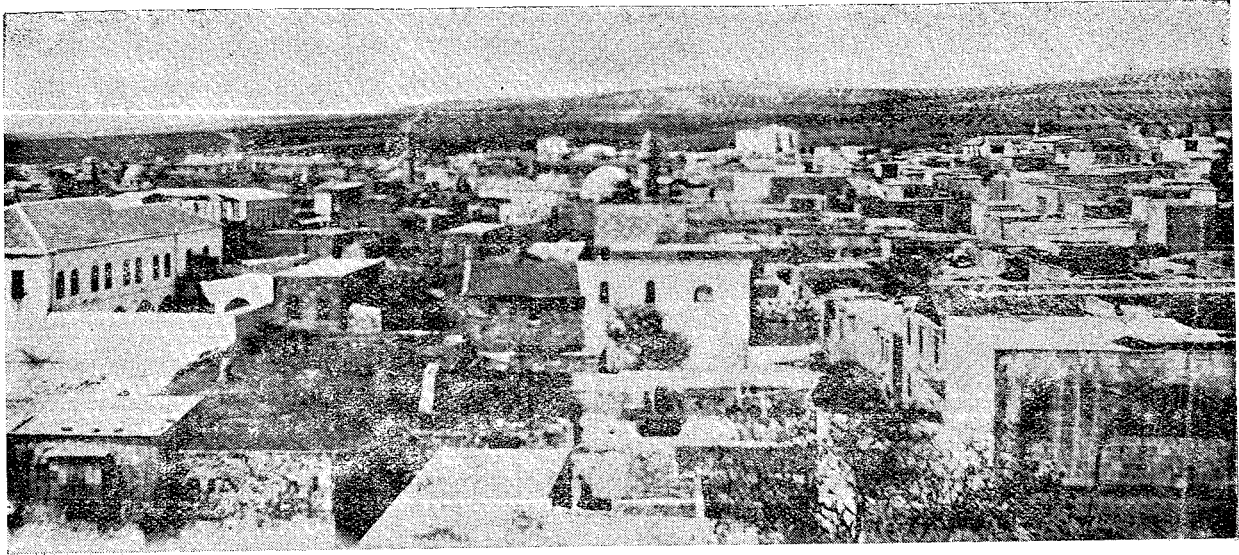
Kadri

Kilis'in Umumi manzaralarından

KİLİSİN COĞRAFİ VAZİYETİ VE İKLİMİ

Kilis kazası Suriye kıt'asının hemen şimalinde ve Halebe on iki saat uzaklığındadır. Merkezi kaza takriben 36 derece arzı şimalide ve otuz iki derece tulu şarkide vakî ve sathı bahırdan [650] metro yüksektir. Bağdat demir yolu kaza dahilinde ve kasabanın uç buçuk saat cenubi garbisinden geçmektedir. Harbî umumiden evvelki vaziyetine göre şarkan Suriyenin Bap kazası ile, şimalen Gazi Ayıntap ve islahiye garben Hassa kazalarile ve cenuben Suriye arazisi ile mahduttur. Kilis kasabası şimalden cenube doğru on sekiz ve şarktan garba doğru yirmi dört saat kadar imtidad eden vasi bir arazinin kaza merkezidir. Kazanın şimal ve garp cihetleri dağlık isede şark ve bilhassa cenup kısmı geniş ve münbit ovoidan ibarettir. Kazanın iklimi mutedildir. Dört mevsim hakkile hükmünü ifa eder kaza dahilinde şimalden cenubu garbiye doğru akan "Afrin,, nehirile bu nehire karışan "Safi,,çayı ve şarkı

Kilis'in Umumi manzaralarından

şimaliden cenuba doğru akan ve halk arasında “Halep arığı,, tescimiyeye edilen “Kıvık,, nehri vardır [1] Kıvık nehrinin menbâı Gazi Ayıntabın “Çağdığın,, kariyesindedir. Büyük bir çay derecesinde olan bu su muhtelif mahallerde “Balık suyu,, ve “Sinap,, sularile ve daha ufak tefek sularla birleşerek nehir halini almaktadır kasabanın yarım saat şarkında “ak pınar,, ve “zopun,, pınarı namlarile iki büyük kaynak vardır. bunlardan akan suların güzergâhı önüne vaktile geniş bir saha dahilinde yüzü mütecaviz sebze bahçesi vücade getirilmiş ve sular her bahçeyi haftada iki üç defa sulayacak bir şekilde tertip ve taksim edilmiştir. Bu bahçelerde yetişen sebze ve meyvalar memleketin ihtiyacından kat kat fazladır.

Kiliste ziraat iptidai aletle yapılmakta olmasına rağmen çok müterekkidir. Kilisin yeğâne varidat menbaini teşkil eden bağ ve zeytincilik daha terakki etmiştir. Çok nefis olan zeytin yağımızın başka yerlerde şöhreti vardır. dört taraftan kasabanın bir çeyrek saat mesafesine kadar sokulan bağ ve zeytinlikler

[1] Kıvık nehrinin kadim adı “Şalus,, dur. Hicri dördüncü asırda türkmen aşiretleri reislerinin Kıvık ağa namında bir zat bu nehrin bir çok yerlerine bendler yaparak nehri islah eylemiş olduğundan namı bu nehre alem olmuştur.

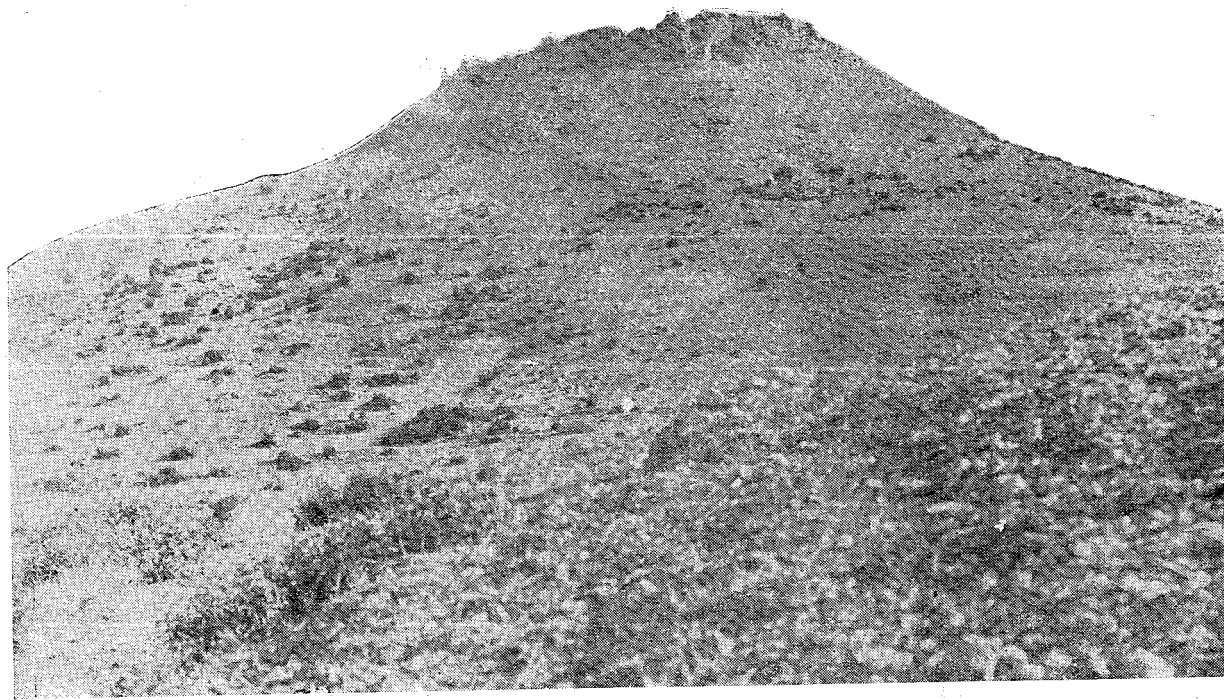

Camii Kebir

KİLİS TARİHİ

zaten latif ve mutedil olan havayı bir kat daha-
saf veceyyit bir hale getimekle beraber rrem-
leketin manzarasında güzelleştirmekdedir. Ki-
lis halkının bağ ve zeytin yetiştirmek husu-
sunda büyük bir inhimak ve kabiliyeti vardır.
Bundan bir asır evvel kasabaya merbut birer
mezraa halinde bulunan şeyh Mehmet, kefre
çınadır, aynı safa, darhızme, koyu noğlu, tilel,
küneyse, uvacık ve kersentaş gibi mevkiler bu
gün tamamen bağ ve zeytinliktir. Bugün kısmen
arazi halinde bulunan kara zeytin mevkiinde
1250 tarihlerinde 27280 ağaç zeytin bulunu-
yordu. Bu zeytinler kocayıp çürüdükçe veyahut
şiddetli kışların tesirile kurudukça sökülerek
yeri tarla haline inkılâp etmiştir. Zaten kasaba
civarındai arazi ötedenberi evvela bağ çubuk-
ları gars edilerek bağ haline getirilmekte ve bu
bağların içerisine dikilen zeytin fidanları bü-
yübükten sonra bağ kütükleri sökülerek zey-
tinlik haline gelmekte ve müruru zamanla zey-
tinlerde sükülmeğe mahkum olduğundan
yine tarla haline inkilâp etmektedir. bu deği-
şiklik vasatı altmış sene zarfında vücade gel-
mektedir.

Kilis halkı esasen ağaç yetiştirmek husu-
sunda çok kabiliyetli ve azımkâr olmakla
beraber vaktile hükûmette bu hususta halkı
teşvik ve hattâ icbar etmiştir. Kilis idare

Ravaanda Kalesi

KİLİS TARİHİ

meclisi şevval 1252 tarihli bir kararla ev başına on ağaç zeytin, on ağaç dut ve incir ile miktarı kâfi üzüm bağı garsedilmesini mecburiyet altına almıştır.

Kasabada içilecek suların bir çoğu kasabanın yarım saat şimalindeki «Resülosman» dağından ve bir kısmı da memleketin garbındaki «Kallaş» tepelerinden çıkarılarak yer altı mecralardan kasabadaki çeşmelere getirilmiş olan müteaddit çeşme sularından ibarettir. Bu sular çok hafif ve lezizdir. Bilhassa şevh çeşmenin suyu İstanbul «Karakulak» suyuna muadildir.

Kazanın havası umumiyet itibarile yabis ve lâtiftir. Yalnız Com nahiyesinin bir kısmile Elbeyli nahiyesinin bazı köylerinde hava yazın vehamet kesbederek sıtma yapar. Bu köyleri merzağı hale sokan âmil Com nahiyesinin amik ovasına yakın ve oranın fena havasile ve sivri sineklerle bulaşık olması, Elbeyli köylerinde dahi yağmur sularından mütehassıl gölcükler bulunmasıdır.

Kazanın iklimi mutedil olduğu cihetle derecei hararet kış günleri nadiren sıfırdan aşağıya iner. Yazın en sıcak günlerinde ise ancak otuz beşe çıkar. Yaz mevsimlerinde garp taraftan hemen mütemadiyen esen serin rüzgârlar pek lâtif ve sağlamdır.

KİLİS TARİHİ

Kazanın şimal cihetindeki dağlarda, bilhassa Kürt dağında yeşil ormanlar var ise de bunlar o kadar cesim olmayıp ancak memleketimizin kereste ihtiyacını temine kifayet etmektedir.

Kilis arazisinde her nevi hububat yetişir. Toprağımızın kuvvei inbatıyesi çok iyidir. Umumiyet itibarile hasılât:Pirinç, buğday, arpa,

Ravanda Kalesi Kitabesi

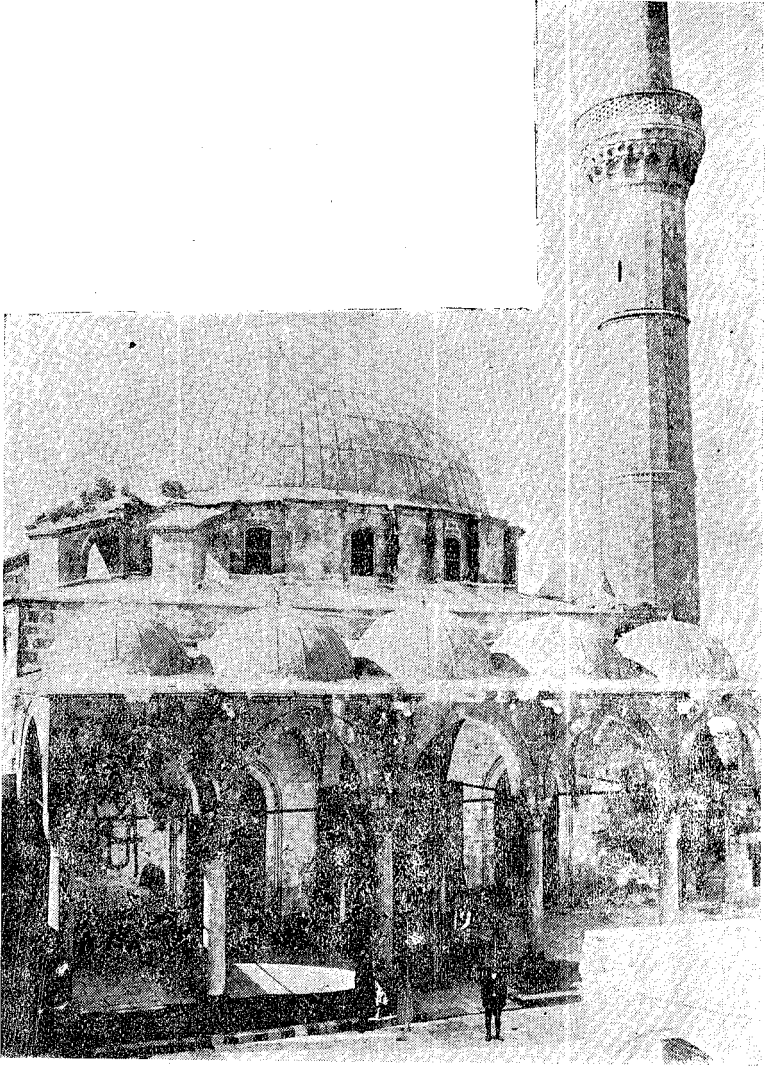
mercemek, nohut, gönci [sisam], mısır, ak darı, cılban, karatane, pamuk, üzüm ve zeytin yağından ibarettir.

Kaza dahilinde kil madeni olduğu gibi havare, siyah ve sarı mermer taşları kesilen müteaddit taş ocakları da vardır. Bunlardan çıkarılan taşlar mahalli ihtiyaca kâfi oldu-

KİLİS TARİHİ

ğundan binalarımızın hemen hepsi taştan yapılmadır.

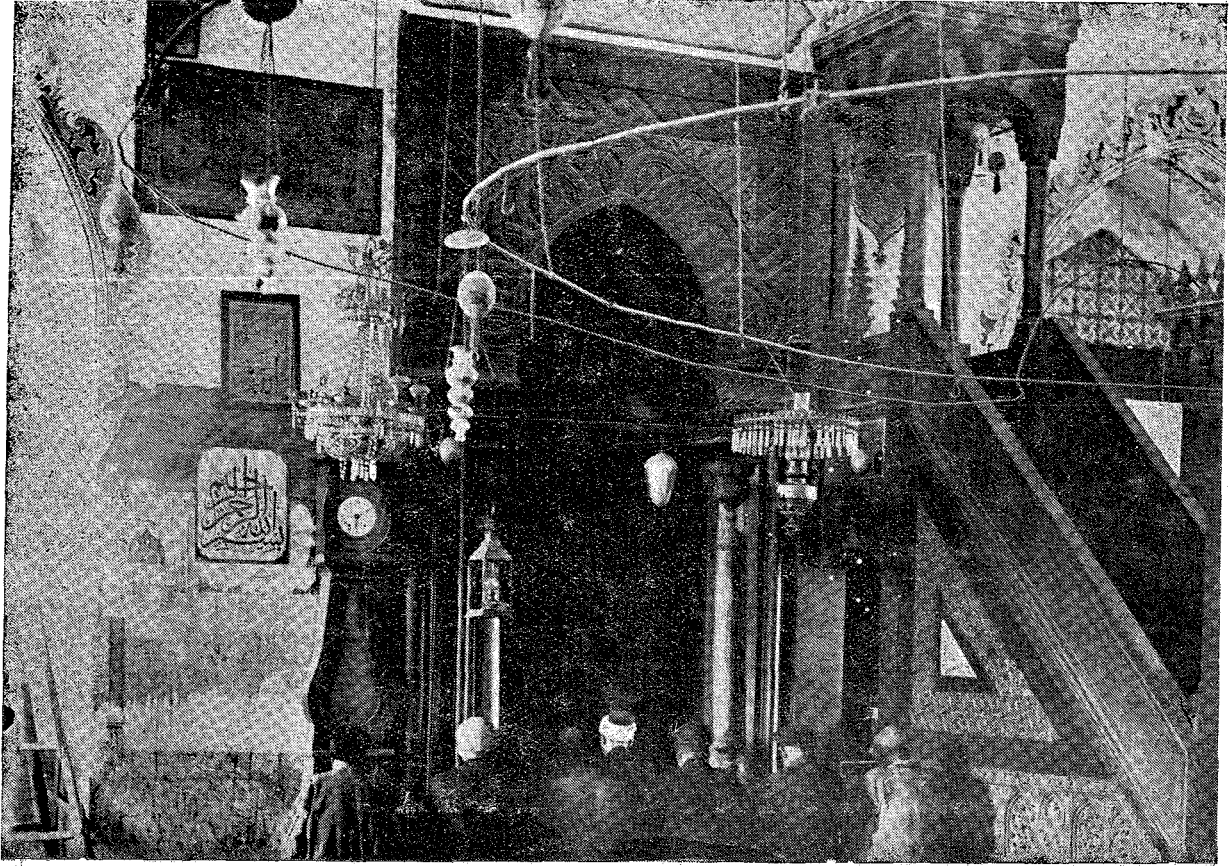
Com nahiyesinin Ömer ağa köyünde kü-kürtlü ılıcalar vardır. Kırkiki derece hararete bulunan bu ılıcaların romatizma ve cilt hasta-lıklarında mühim tesiri görölmektedir.

Tekye camiinin cepheden umumi manzarası

TARİHİ AHVAL

Kilis kasabasının ne zaman bina edildiği ve hangi tarihte kasaba haline geldiği malum değildir. Ancak hicretin 491 inci senesinde ehli salibin vürudu zamanında mevcut olup «Kalcis» namile yaddedildiğini ve yedinci asrı hicride «Gilze» ismini taşıdığını «Ebül-feda» tarihinde tasrih etmiştir. Kazaya tâbi ova köylerinin hemen hepsinde hüyük bulunmasına nazaran Kilisin daha eski bir maziye malik olduğu anlaşılıyor. Kilis kasabası ilk teşekküle başladığı sırada azaza tâbi küçük bir yer iken hicri 703 tarihinde Azaz kasabasının Timurlenk tarafından tahrip edilmesi üzerine oradan hicret eden ahalinin Kiliste yerleşmesiyle cesamet kesbetmiştir. Bu cihet dinî müessesat ile mimarî tarzından ve bugün Kiliste «azazî zadeler» ailesinin mevcut bulunmasından istidlâl edilmektedir. Kilisdeki camilerin hemen bir çoğu hicri 900 tarihinden sonra yapılmıştır. Yalnız Alacaci camiinin (865)

Tekye (Canbolat) caminin dahili

KİLİS TARİHİ

tarihinde inşa edildiğine dair evkaf dairesinde bir kayıt vardır. Ulu camiin ne zaman inşa edildiği malûm değildir. Mimarî tarzına ve hicri 790 tarihinde bir defa tamir edildiği rivayet edilmesine göre daha eski bir tarihte inşa edilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bu cami birkaç sene evvel müderris Hacı Mustafa efendi tarafından esaslı bir surette tamir edildiği sırada amut taşlarından birinin üzerinde eski Arap yazısile bir kitabe ve bu kitabenin altında «110» adedine benzeyen bir şekil meydana çıkmış ise de maalesef bu yazıyı halletmek mümkün olamadı.

Halk arasında tekye camii demekle maruf olan “Canbolat,, camiinin 961 tarihli türkçe vakıfnamesinde Kilis kasabası “Medinei Kilis,, diye tavsif edilmiş olmasına göre o tarihlerde Kilisin teşekkületmiş bir kasaba halinde bulunduğu anlaşıyor.

Kaza dahilinde ehli salıp istilasında şöhret kazanan azaz, ravanda, Cemceme ve horoz kalelerinin harabeleri vardır. Bu kaleleler ehli salıp istilâsı zamanında mamur olup o sırada cereyan eden ehli salıp muharebelerine iştirak etmişlerdir. Eski zamanlarda mamur ve meşhur bir memleket olan «Cindiris» şehrinin harabesi de cum nahiyesindedir. Bu harabe-

Cümhuriyet caddesi

KİLİS TARİHİ

nin civarında halı hazırda ufacık bir köy vardır. Aynı isimle yaddedilmektedir.

☞ Horoz kalesinin yanı başında «Urya»nebinin makamı vardır. Şimdi cami halinde bulunan mevcut ebniyesi asârı atikadan maduttur. Vaktile halkımız «Huri Peygamber» diye bu makama taşınır, ziyaret eder, kurban keserlerdi. Bu makama ait Kilisde bir takım vakıf emlâk de vardır.)

Horoz kafesinde bir taş üzerinde Yunanî hattile şu cümle yazılıdır: «Ovimonun oğlu Ovilos Sidyomde» bundan anlaşıldığına göre Rumlar zamanında kalenin namı «Sidyom» olmalıdır.

Urbalı köylerinde mevcut eski bina harabeleri ile Telhabeş ve Kantara karyeleri civarında tesadüf edilen bir parça kayadan oyulmuş yer altı mağaralar ve eski mezarlar vaktile buraların mamur bir yer olduğuna delâlet ediyor.

Kasabanın şarkı şimalisindeki Kara taş tepesinden Peygamberimizin vahi kâtipleriuden «Şerahbil bin Hasne» nin merkadi mevcuttur. Bu zat Hazreti Ömer zamanında Halit ibni Velidin kumandası altında Suryeyi fethetmemur edilen ordunun sol cenah kumandanı buluyordu. O sırada cereyan eden muharebelerde bu mevkide şehit düştüğü anlaşıldı.

KİLİS TARİHİ

maktadır. Com nahiyesinde Eshabı güziden «Abdürrahman bin Avuf» ve kasabada «Mikdat bin Esvet» ve «Şeyh Muhammet Ensari» nin de merkatleri bulunduğuna göre bunların da aynı muharebede şehit oldukları istidlâl edilmektedir.

Meşhur iki tarihî muharebenin cereyan ettiği «Merci Dabık» mevkii de Kilis kazası dahilindedir. Bu mevki Kilisin beş saat cunbunda ve Halep ile Kilis arasındadır. [1]

922 tarihinde Halebin Yavuz Selim tarafından fethedilmesi üzerine Kilis de Türk vatanına ilihak elmiştir. Daha evvel ne şekilde idare edildiğine dair tarihî malûmata desteres olunamadı. Zaten o sıralarda iptidai bir kasaba halinde] bulunduğu tahmin edilen Kilis henüz yeni teşekkül etmekte bulunuyordu. 964 tarihlerinde inşa edilen «Canbulat» camii o vakit kasabanın şimal cihetinde son binası

[1] Bu muharebelerin birincisi Timurlenk ile mülükü Çerakiseden Mısır hükümdarı «melikilzahir Berkuk» arasında hicri 703 tarihinde vuku bulmuştur. Bu muharebede iki tarafın kuvvetleri beşer yüz bin raddesinde idi. Neticede melikilzahir bozulup Mısıra kaçmıştır.

İkinci muharebe Yavuz Selim ile mülükü çerakiseden Sultan Gori arasında 922 tarihinde vuku bulmuştur. Bu meydan muharebesi Yavuzun muzafferiyeti ve Halebin fethi ile neticenmiştir.

KİLİS TARİHİ

iken bugün memlekeiın tam göbeğinde bulunuyor. Buda gösteriyor ki; Kilis ana vatana iltihak ettiği vakit küçük bir kasaba halinde idi. Hali hazırda memleketinin şark cihetinde ve çeyrök saat uzaklıkta «İlezi» bahçesi vardır. Kilis kasabasının ilk evvel bu mevkide teşekkül ettiği ve sonraları şimdiki bulunduğu mevkie nakledildiği halk arasında rivayet edilmekte ise de bu rivayeti tevsik edecek tarihî vesaik yoktur. Muhakkak olan bir cihet varsa o da « ilezi » bahçesi civarında vakitle büyücek bir köy bulunduğu ve bunun bilâhare harap olduğudur. Bugün orada mevcut olan harabede buna delâlet etmektedir. Kilis ana vatana iltihak ettikten sonra iki defa ecnebi istilâ ve işgaline maruz kalmıştır. Birinci istilâ Mısırlı İbrahim Paşa tarafından 1247 tarihinde vuku bulmuş ve sekiz sene devam etmiştir. İkincisi, umumî harp neticesinde evvelâ İngiliz ve sonra Fransızlar tarafından vuku bularak memleket üç seneden fazla işgal altında kalmıştır.

İbrahim Paşa hadisesi:

Mısırlı İbrahim Paşa 1247 tarihinde Suriye-yi istilâ ettiği vakit Kilisi de işgal eylemiş ve memlekette cebir ve şiddete dayanan askerî bir idare tesis etmiş idi. Kilisin işgalini

KİLİS TARİHİ

müteakip memleketin garp tarafındaki geniş meydanlıkta büyük masraflara ve külfetlere mal olan ve hepsi ahaliden angarya usulile tedarik edilen malzeme ile büyük bir kışla yaptırmıştır. İbrahim Paşa sekiz sene devam eden işgal esnasında memleketten asker toplamak için bir çok cebir ve hile yollarına müracaat etmiş olmasına rağmen Kilis halkından pek az kişiyi askere alabilmiştir. İbrahim Paşa ilk işgal senesinde asker toplamak için tevessül ettiği cebir ve şiddet yolunun bir semere veremediğini görünce işi hileye dökmüştür.

Bir gün kışla derununda oyun ve güreş olduğunu halka ilân etmiş, kışla dahilinden davul, zurna sesini işiden halk temaşa için kışlanın içerisine dalmış, bu fırsattan istifade eden İbrahim Paşa kapıları kapattırarak işe yarayanları yakalamış ve asker kaydetmiştir. Bu hadisede asker diye toplanan ahaliden birisi İbrahim Paşanın hilesine güzel bir mukabelede bulunmuştur: Vicdanen sevmediği ve istemediği bir vazife için yakalandığını anlayan o adam hemen sağ kolunu çolak bir vaziyete getirmiş ve kendisini muayene eden doktorları da filen iknaa muvaffak olarak yakayı kurtarmıştır. İbrahim Paşa son derecede cebbar ve maiyeti üzeriede nüfuzlu idi. Askerlerine karşı

KİLİS TARİHİ

çok müstebidane hareket ederdi. Atideki vaka, askerlerine nasıl şiddetli hareket ettiğini gösteriyor: Paşanın askerlerinden birisi bir gün çarşıda gezerken bir tas yoğurt satan bir kadına tesadüf etmiş. Bu yoğurdu bir meteliğe pazarlık edip almış, yoğurdu tamamen içtikten sonra boşalan tası kadının üzerine fırlatarak parasını vermeden savuşup gimiştir. Bu bir metelik yoğurt parasile mühim bir ihtiyacını deffedecek olan fakir kadın o askerin arkasını takip ede ede kışlaya kadar gitmiş. Kapının önünde oturmakta olan İbrahim Paşanın yanına giderek meseleyi anlatmış. Paşa kadından o askeri tanıyıp tanımayacağını sormuş. Kadın tanıyacağını kuvvetle beyan ve temin etmesi üzerine Paşa [cemi'] borusu çaldırarak bütün askerlerini kışla avlusuna ikiye ikiye dizdirdikten sonra o askeri bulup çıkarmasını kadına teklif etmiş. Kadın birkaç dakikalık tetkikat neticesinde yoğurdu içen askeri tanıyıp göstermiş. Paşa ikinci bir tetkikata lüzum görmüş. Bu defa askerlerini dörder dörder dizdirerek yoğurt hırsızı olan askeri bulup çıkarmasını söylemiş. Kadın bu defa daha ciddi bir tetkikat yaparak aynı askeri tanıyıp bulmuş. Paşa bu defada o askere zabıt elbisesi giydirerek ve başka zabıtlarla ihtilât ettirerek üçüncü bir teşhis mu-

KILIS TARİHİ

amelesi yaptırmış. Kadın bu defada aynı askeri isabetli bir surette teşhis etmiş. Bu teşhis muamelesinden sonra Paşa kararını bildirmiş:

— Bak kadın eğer davanda yalan çıkarsan bu askere yapacağım cezayı sana da aynen tatbik ederim.

Kadın hemen temin etmiş:

— Bendavamda haklıyım. Yalan çıkarsam her cezaya razıyım. Bunun üzerine Paşa belindeki hançeri çekip o askerin midesinin üzerine saplamış. Askerin parçalanan midesinden hakikaten yoğurt döküldüğünü görünce «davanda doğru imişsin. İşte yoğurdun parası» diye kadına bir miktar parada vermiştir.

İbrahim Paşa 1255 tarihinde bütün Suriye'yi tahliye ettiği vakit Kilisde esaretten kurtulmuştur. İbrahim Paşanın ydptırdığı kışla çok geçmeden harap olmuştur. Hâlâ o mevkie «Kışla harabesi» derler.

Elyevm Kiliste hüküm süren ve zaman zaman had bir şekil alarak bir çok gözlerin kör olmasına sebebiyet veren “Trahom„ hastalığı o vakit İbrahim Paşa askerlerinden memlekete sirayet etmiştir.

İbrahim Paşanın askerî işgalinden kurtulan ve yeni baştan ana vatana kavuşan Kilis eskiden olduğu gibi irfan ve medeniyet yolunu tutmağa başladı. O vakit mevcut olan ve on-

KİLİS TARİHİ

dan sonra yetişen alimler zümresi memlekette ilim hayatının inkişafına çok çalışmışlardır. tedrisat tabii o vakitki medresi sistemine münhasır idi. Vilâyet teşkilâtından sonra emniyet ve asayiş meselelerine de ehemmiyet verilmiş olduğu ciyetle bir taraftan halkın zirai ve ictimai faaliyeti inkişaf ederken diğer taraftan da kasaba yavaş yavaş büyümeğe başlamıştır. Bu hal arzedilen umumî şerait altında umumî seferberlik ihtidasına kadar böylece devam edegelmıştır. Bu müddet zarfında zuhur eden Kırım ve 293 Rus seferleriyle Yunan harbine ve Havran ve Viran şehir hadiselerine her defasında Kilisten binden fazla mevcutlu iki tabur asker silâh altına alınmıştır. Kırım ve 293 seferine gidenlerden çok azı avdet etmiştir. Kura neticesinde asker olup Yemen mürettebatı olarak sevk edilenlerden geri dönenler ise enderdir.

Umumî seferber Kilisin vaziyeti:

330 Senesi Temmuzunda bir ramazan gecesi halk sehur yemeğiyle meşgul iken sokaklarda gürleyen davul sesleri umumî seferberliği bütün dehşet ve azemetile ilân etti. Bu defa hükûmetin vaziyeti ciddi idi. Emre icabet etmiyenler hemen idam olunacaktı. Meselelerin milli ve vatani cebheside çok yüksek,

KİLİS TARİHİ

Bu vaziyet karşısında halkın hamiyet ve vatan perverlik hisleri coşarak kaynağından taştı. ferdası günü ahzıasker dairelerinde azım bir kalabalık vücade geldi. Asker olanlar bir an evvel kıtalarına iltihak için tehalük gösteriyor, çırpınıyorlardı. Eline bir vesika almağa muvaffak olanlar hemen Halebe koşuyur, sevkıyata iltihak ediyordu. Ahzıasker dairelerinde askerim diye müraceat edenlerin isimlerini kaydetmeğe bile vakit bulamıyorlardı. İzdiham o kadar çoğalmış idiki; kalabalığı defiçin eli değnekli çavuşlar istihdamına mecbur kalmışlardı. Aynı zamanda emtaa, eşya, hayvanat, yiyecek, içecek, vesairenden ibaret bir çok şeyler tekâlifi harbiye namile toplanmağa başlandı. Bundan sodra işlerin ne şekil aldığı malûmdur. Acı ve meşum mağlûbiyei doğuran sebepleri burada saymak mevzuumuzdan hariçtır. Yalnız seferberlik neticesinde Kilisin tayyünn eden siyasî vaziyetini göstermek istiyorum.

Suriye cephsinin sukutu ve Halebin İngilizler tarafından işgali üzerine Kilis büyük bir buhran geçiriyordu. Çünkü; Halebin sukutundan sonra ilk istilâya uğruyacak bir Kilis idi. müstevliler tarafından yapılması melhuz olan mazalimden ziyade yağmacı urbanın ve bunlara iltihak edecek çapulcuların ika ede-

KİLİS TARİHİ

cekleri fenalık halk nazarında bir felâket şeklinde tecessüm ediyordu. O vakit bu hale karşı hükûmetten veyahut resmî her hangi bir teşekkülден tabii çare beklenemezdi. Halkın miskin miskin oturuqta mukadder felâkete intizar etmeleri ise hiç muvafık değildi. Memleket kendi derdine yine kendisi çare bulmak, gemisini kurtarmak mecburiyetinde idi. Bunu drak eden ahali çetin bir hayat mücadelesi karşında bulunuyordu. bu imtihanda muvaffak olmak, memleketi kurtarmak lâzımdı. Bu vaziyet karşısında yapılacak en makul çare Kilisin Kilisliler tarafından müdafaa ve mahafazası idi. Münevver zümrenin rehberliğile verilen kararda gayrı muntazam kuvvetlerin katliam ve yağmacılık gibi muhtemel tecavüzlerine silâhla mukavemet etmek esası kabul edildi. Bu kararı veren halk derhal Kilisin müdafaasını deruhte eden bir Milis teşkilâtı vücade 'getirdi. Mahalli hükûmette buna müzaheret ediyordu kasaba etrafında icabeden tarassut noktaları ve siperler yapılarak memleket müsellâh kuvvetler tarafından giceli gündüzlü muhafaza altına alındı. O sırada Halebin şimalindeki sırtlarda İngilizleri bir bozgunluğa öğrattıktan sonra Katma'tarikile adanaya dünmekte olan ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri [Gazi Paşa] geceleyin otomobil

KİLİS TARİHİ

ile ilk Türk memleketi olarak Kilise uğramışlar ve kasaba civarındaki tertibatı görerek memleketin şu tarzdaki hareketini takdir buyurmuşlardır. Kilisin istilâya uğrayacağı tehlikesinden mütevellit buhran çok devam etmedi. Meşum mondoros mütarekesinin aktile o buhran zail oldu. Mütareke akt edildiği sırada yalnız Halep işgal edilmiş ve zaten son muharebe Halebin birbuçuk saat şimalindeki sırtlarda vukubulmuştu. Fakat galip devletler hukuk düvelin medeni ve hukukî kaidelerini bir hamlede çiğnediler [Söz galibindir] düsturunu tatbika başladır İngiliz askerleri 334 kânunu evvelinde Kilisi işgal etti. İşgal keyfiyetide İngilizlere has bir hulûkü muslınhane şeklinde vukua geldi: ilk evvel zahire almak bahanesile gelen bir kaç zabıt sonradan kaymakamlık makamına müracaat ederek bu kış Kiliste kışlamalarına müsaade etmelerini istemiş hükümet de ister istemez buna muvafakat etmiş idi. Fakat çok geçmeden muhtelif vesilelerle müteferrik surette getirdikleri Hint askerleriyle memleketi tamamilen işgal eylediler. İngiliz işgali bir sene kadar devam etti. Bu müddet zarfında Kilis hükümetini babialiyeye merbut bir osmanlı idaresi tanıdılar. Fakat bir çok meselede hükümete müdahale ediyorlardı. Bilhassa ilk önce ermenilerin haklı haksız bütün talepleri

KİLİS TARİHİ

lerini tervice taraftar göründüler. Bunların emvalini istirdat için komisyonlar teşkil ederek Türkler aleyhinde bir çok haksızlıklar yapılmasına alet oldular. Ekserisi Hint müslümanlarından mürekkep olan İngiliz askerleri Türğlerin mal ve canına karşı bir tecavüzde bulunmadıkları gibi bir taşkınlıkta yapmadılar. İngilizlerin zahirde mülâyim ve fakat hakikatte milletlerin benliğini tedricen öldürmek gayesine matuf olan idare tarzına karşı halk sesini çıkarmıyordu zaten sesini çıkaracak bir kudretide yoktu.

İşgal neticesinde Kilisin siyasi hududu:

Kilisin vasi kaza hududu bu işgal neticesinde hayli daraldı. Kazanın en zengin ve münbit arazisi Kilisten ayrılarak cenupta kaldı. Ceneral Allanbi «Allanbi hattı» namile şöhret bulan ve azazı Suriyeye ve azazın bir saat şimaline kadar olan göyleride Kilis kazasına bırakan bir hudut hattı çizmiş idi. Kilisin bu hududu Ankara iytilâfnamesine kadar devam etti.

Fransız işgali:

İngiliz işgali bir sene kadar devam etmiş idi. Bir sene sonra İngilizleri Fransızlar istihlâf ettiler. İngilizlerin çekilmeğe başlaması üzerine halk, mütarekeye takaddüm eden gün-

lerdeki buhrandan daha şiddetli ve daha yeis verici bir endişeye düştü halkın bu endişesi çok haklı idi. Fransızların Adana mintakasında yaptıkları cinayet ve fecaatların, Türklere reva görülen tüyler ürpeticî zulüm ve tecavüzlerin tesiri günü gününe Kilise aks ediyor, Mazlumların enini ızdırabı adeta kulaklarda uğulduyordu. Kilis Fransız işgaline maruz kalır ise aynı mezalimin Kilistede tatbik edileceği tabîî idi. Bu mülâhazalar her sınıf halkı ve bilhassa eşraf ve münevver halkı çok derin düşündürdü. Vaziyet çok ciddî ve tehlikeli idi. Buna karşı boş oturupta bir tedbir düşünmemek elini kolunu sallaya sallaya cellâde teslim olmak demekti. Memleketini ve milliyetini düşününen halk tabîî böyle bir zillete tahammül edemezdi. Münevver gençlik derhal kararını verdi: Fransız işgaline mani olmak için yapılacak tedbirleri düşünmek üzere bir «Cemiyeti islâmiye» teşekkül etti. Her Sınıf halkın iştirakile «Canbolat» camii avlusunda büyük bir miting akt edildi. İşgal aleyhinde ateşin nutukları irat olundu. Halkın bu galyan ve heyecanına rağmen Fransızlar 1335 teşrinisani iptidalarında Kilisi işgal eylediler. İşgali müteakip memlekette zulüm ve tethiş siyasetini olanca şiddetle tatbik e başladılar. Halkın mal, can ve namusca olan emniyetinin bir müeyyedesi

kalınmamış idi. Vatanını seven bir Türk Fransızların en menfur düşmanı sayılır, hakkında en adi vesilelerle hapis ve işkence tatbik edilirdi. Bir gün sarhoş bir Fransız zabiti çarşı içerisinde keyf için silâh sıkarak masum bir kaç Türkü yaralar, başka bir gün Fransız askerleri adam aramak bahanesile evlere saldırır, kadın, çocuk demeyip önüne kim tesadif eder ise silâh sıkar, kimini yaralar, kimisini öldürür, yine günün birinde su doldururken kaçmağa teşebbüs eden bir mevkuf Türk, kurşunla yaralandıktan sonra ayaklarından sürüklenmek suretile katledilirdi. Bu gibi hadisatın tekerrürü halkın gadap ve nefretini artırdıkça artırıyor idi. Her Türkün kalbinde elim izler bırakan bu haller günün birinde kendi hayat ve namusunu müdafaa için yine kendi silahına sarılmak zaruretinde kalacağını halka eyiden eyiye anlatmış idi. Bu mülâhaza ile eli silâh tutanların hemen hepsi birer silâh tedarik etmiş, silâhlanmış bulunuyordu. Nihayet bir gün Senagalli bir Fransız neferinin çarşı içinde bir Türk kadınına taarruza kıyam etmesi halkı galyane getirdi. Hadiseye ilk tesadüf eden merhum şehit Sakip bey bu neferin taarruzuna filen mümanaat etmiş idi. Bunu gören ve zaten çok hassas bir vaziyetle an be'an hadiselerin zuhurunu bekleyen çarşı

halkı hemen dükkânlarını kapayarak evlerine silâhları başına koştular. İşe derhal Türk zabıtası müdahale etti. Jandarma zabitlerinden Abdürrahim beyin süratlı tedbir ve himmetile mütecaviz asker yakalanarak hükümete getirildi. Fransız askerleri bir taraftan bu kabil fenalıklar yaparken diğer taraftanda Fransız kumandanı hükümetin her işine müdahale ediyor, ermenilerin haklı haksız bütün müddeiyatını terviç ile Türklere zulüm ve hakareten geri durmıyordu vatanını seven gençlerden bazıları Fransızlar tarafından kışlada gayri medeni ve ihtilâttan memnu bir şekilde tevkif edilmiş, bir kısım gençlerde kasaba harıcına çıkararak silâha sarılmış ve mücadeleye atılmış idi. Memleketin mukadderatına hakim olmak iktidarında bulunduklarını zan eden eşraf sınıfına gelince: bunlar ilk evvel memleketi kurtarmak için havalide teşekkül eden çete kuvvetlerine çok yardımda bulundular. Bir çok malî fedakârlık yaptılar. Fakat her nedense bilâhara bunlardan bir kısmı Fransızlarla eyi geçinmeği tercih ettiler. Bunlar kendi hayat ve istirahatlarından başka bir şey düşünmek istemeyen insanlardı. Cidalı milliye atılıpta [kendi tabirleri veçhile] baldırı çıplaklarla bir arada bir safta beyhude uğraşamazlardı. Bu gün için emin ve sakin bir hayat

yaşamak onların nazarında en iyi bir tarzı hareket idi. Bu itibarla cidalı milliden uzak kaldılar. Bazıları ihtiyarile ve bazıları biliztirar Halebe nakli hane ederek vaziyet inkişaf edinceye kadar orada kaldılar. Bunların içinde kuvayi milliyeye sadık olanlarda vardır.

Fransızların Kiliste temas ettikleri bazı Ermeni ailelerine yaptıkları muamele, işgalden memnun kalan ermilere çok tesir yapmış, Fransız ahlâk içtimaisi hakkındaki duygularında ne derece aldandıklarını anlamışlardır.

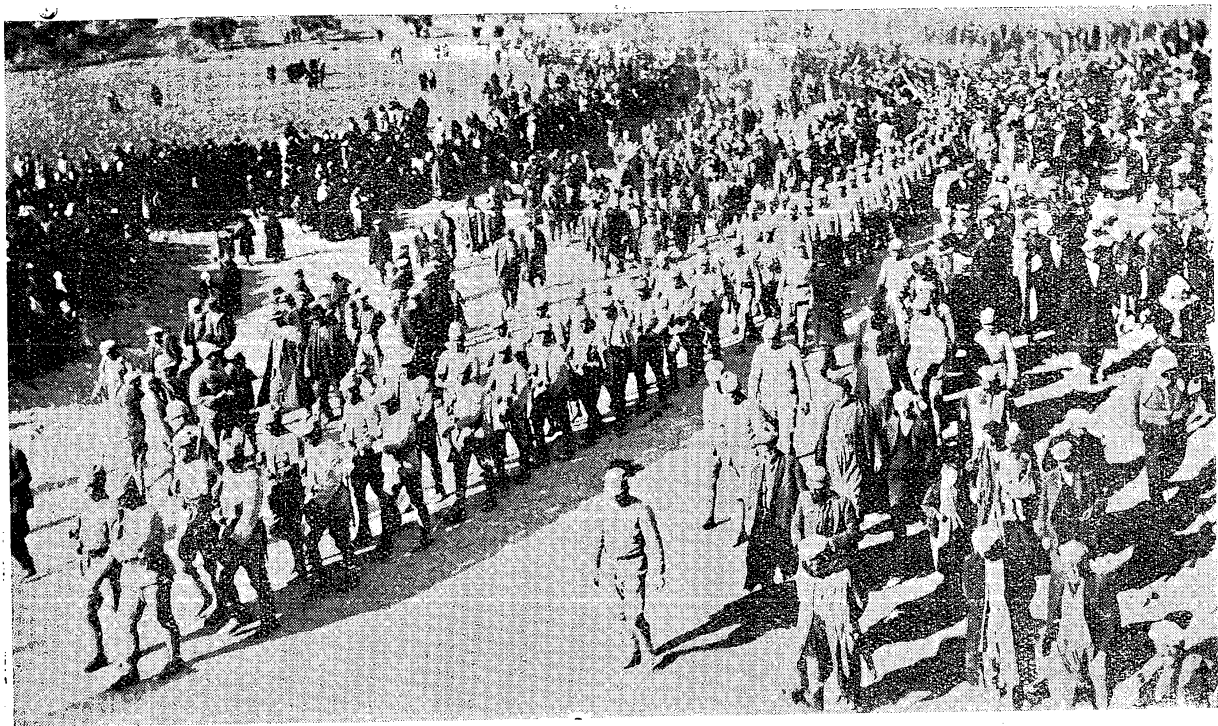
Kiliste Kuuvayi milliyenin Teşekkülü:

Fransız işgalından az sonra için için ağlayan halkın kin ve gazap hisleri coşmaya başlamış, işgal kuvvetlerine karşı derin ve şiddetli bir infial oyanmış idi. Fransız idaresinden memnun kalanlar, onlara para mukabilinde milis yazılan, müteahhitlik yaparak para kazanan, menfaat ve memuriyet peşinde koşan bir takım kimselerden ibaretti. Geriye kalan bütün halk, küçük çocuklara varıncaya kadar fransızlardan nefret ve istikrah etmiş idi. sekiz on yaşındaki bazı çocukların birkaç defa Fransız nöbetçi neferinin gözlerine kül savurarak elindeki tüfekini alup kaçmağa muvaffak olmaları da gösteriyordu; Fransız işgaline karşı halkın ruhundaki nefret çok derin

ve iştiâle müstait bir vaziyette idi. İşte tam bu sıralarda Anadoludaki kuvvayi milliye teşkilâtının bir şübesi de Kiliste teşekkül etmeğe başladı. Kuvvayi milliye'nin Kiliste ilk teşkilatı şehit merhum Şahin bey tarafından vücade getirilmiştir. O sıralarda Kilise gelen Şahin bey memleketini seven gençlerle iki üç içtima, aktederek bir heyeti idare teşkil ettikten sonra avdet etti ve Kilis havalisinde kuvvayi milliye kumandanlığını deruhte ederek mücadeleye atıldı. Mumaileyhe Kilis kazasından bir çok vetanperverler iltihak etti. Bunlardan gurup gurup teşekkül eden kuvvayi milliye çeteleri Fransızların Ayıntaba karşı olan harekâtını tevkif için yolda müteaddit mevkillerde müsademeler yapıyor, muvaffakiyet kazanıyorlardı. Kilis halkı arkalarile bunlara cephaneye ve erzak taşıyor ve muvaffakiyetlerini teshil edecek fedakârlıkları ibzal ediyordu. Kilisli Sakıp bey bazı hamiyetli arkadaşlarile Kurtkulağı cihetindeki çetelerin kumandasını deruhte etmiş, fransız kuvvetlerine ve o civardan geçen Fransız tirenine karşı muvaffakiyetli taarruzlar yapıyorlardı. Kuvvayi milliye'nin şu canlı harekâtı fransızları âdetâ şaşırtmış, endişeye düşürmüştü idi. Çok yazık ki; Şahin ve Sakıp beyler, vatanın bu iki fedakâr kahramanı birbirini takiben şehit ol-

KILIS TARİHİ

dular. Sakip bey Kürt dağının Bekö obası cihetlerinde çetin bir müsademedeki kahramanca çarpıştıktan sonra şehit düştü [25 Mart 1336]. Şahin bey dahi Ayıntap - Kilis yolunda Elmalı deresi civarında tek başına kalıncaya kadar Fransız kuvvetlerine karşı geldikten sonra vatanı için seve seve öldü [29 Mart 1336]. Bu iki acıklı hadiseden sonra vaziyet pek korkunç ve karanlık bir hale geldi. Her iki kahramanın maiyetlerindeki efrat tabii dağıldılar. halk derin bir yeis ve nevmidiye düştü. Faka, çok geçmeden Polat bey Kilis havalisi kuvvayı milliyeye kumandanlığına tayin edilerek gelip işe başladı ve kuvveyi milliyeyi tanzim ve islâh için uğraştı. Mumâileyhin refakatinde bulunan müdafaai hukuk idare heyeti Ahmet Remzi bey [uşşak şeker fabrikası müdürü], İslâm bey [sabık belediye reisi], Müslüman ve mücahit Akif beyler [meclisi umumî azaları] gibi memleketin güzide gençlerinden terekkep ediyordu. Gerek bu zatların ve gerek refakatlerinde bulunan Kilis münevverlerinden bir çok kimselerin o sıralarda memlekete değerli hizmetleri sepkat etmiştir. Bunlar dağ başlarında mahrumiyet ve sıkıntı içinde memleketi kurtarmağa çalışırken dahilde teşekkül eden gizli gizli ve birbirinden haberdar olmayan cemiyetlerde bunların vazifesini ve kuvvayı milli-

Kilis — kurtuluş günü tezahüratı

KİLİS TARİHİ

yenin muvaffakiyetini teshil edecek hizmet ve fedakârlıktan geri durmıyorlardı. Havalide ve bilhassa Kilis - Ayıntap yolunda Fransızlarla yapılan ve günlerce devam eden müsademelerden sonra kuvvayi milliye hükümeti Fransızlarla yirmi günlük bir mütareke akdeyledi. [Mayıs 336].

Ayıntap ahzıasker kalemi reisisi kaymakam İrfan bey mükâleme memuru sıfatile Kilise geldi. Fransız kumandanile günlerce yaptığı temas ve mükâlemeler bir neticeye ulaşamıyarak akamete uğradı. İrfan bey yalnız Fransızların tevkif etmiş olduğu bazı Türkleri tahliye ettirmeğe muvaffak oldu. O sırada mütareke devam etmekte olmasından bilistifade hayvanlarını nallatırmak için Kilise gelmiş olan kuvvayi milliye müfrezesine karşı Fransızlar ahit şikenane muamele yaptılar. Ellerinden silahlarını aldılar. Bu muamele ile ahaliye bir gösteriş yapmak istiyorlardı. Fakat kaymakam İrfan beyin müdahalesi ile silâhları iadeye mecbur ve yaptıkları muamleden kendileri mahcup oldular. Mütarekenin hitamile beraber yeni baştan musademe ve muharebeler başladı. Bilhassa Ayıntap cephesinde şiddetli muharebeler oluyordu. Fransızlar Ayıntap cephesinde yedikleri darbelerin acısını, Kilis halkına zulum ve şiddeti arttırmakla telâfiye

KİLİS TARİHİ

uğraşıyorlardı. 336 senesi Ağustos nihayetlerinde kaymakam vekâletinde bulunan kadı Sadık efendi ile malmüdiri Tahir efendi Kilis düyunu umumiye sandığında âşar parasından müterakim ve mevcut altmış bin lira kadar bir parayı alarak Jandarma kumandanı yuüzbaşı Ziya beyin himmetile kuvvayi milliyeye isal eylediler. Keyfiyet Fransızlar tarafından haber alınması üzerine kadı ile malmüdirünü tevkif ve Halebe izam eylediler. Bu tarihe kadar Kilis hükûmeti Ayıntap kuvavyi milliyeye hükûmetile temas ve muhabereyi muhafaza ve emirler tebelluğ ediyordu. Bu hadise üzerine Kilis hükûmeti Fransızlar tarafından iskat edildi. Kaymakamlığa evvelâ eşraftan Canbolat zade Abdullah ve Belediye riyasetine Salih efendi zade dökter Sadullah, müddei umumiliğe kardeşi Galip beyler getirildi. Müstantiklikta topal zade merhum Hikmet efendiye verildi. Bir müddet sonra Kaymakam Abdullah bey ile Sadullah bey arasında hasıl olan geçimsizlik ve rekabet üzerine Abdullah bey Kaymakamlıktan çıkarılarak yerine rakibi Sadullah bey getirildi. Belediye riyasetine de Salih efendi zade Mustafa efendi tayin edildi.

Fransızların köylere taarruzu:

Fransızlar memleket dahilinde kasabaya

KILIS TARİHİ

hâkim bir çok yerlerde ve ezcümle kışla, Andibent oğlu hanı, orta mektep, hükûmet konağı ve karataş mevkiinde karargâhlar tesis etmiş ve bu mevkileri tahkim eylemiş idiler. Buralardan istimal ettikleri toprakların himayesi altında milis ve çapulcu gürühundan mürekkep bir kaç bin kuvvetle kuvvayi milliye'nin karargâhı olan Cercik göyüne ve müteakiben tilhabeş, Cenkin, Kifiz ve Çakallı göyleriyle elbeyli nahiyesi dahilinde bir çok köylere taarruzlar yaparak köyleri yakdılar. Ahaliden ele geçirdiklerini katil ve buldukları zehire ve hayvan ve eşyayı tamamen yağma eylediler. Tevali eden bu facialar halkı büsbütün ye'se ve ümitsizliğe düşürüyordu. Buna rağmen dahildeki gizli cemiyetler hariçteki silâh arkadaşlarına günü gününe rapor gönderiyor, Fransızların ahvalini harice bildiriyor ve bu hususta her fedakârlığı göze alıyordu. Hatta Cengin taarruzunu daha evvel bir mektupla harice bildirmişlerdi. Fransızların taarruzu sırasında nasılsa bu mektup ele geçtiğinden bundan dolayı Fransızlar şüphe ettikleri yüzlerce Türk gencini günlece hapis ve tazyik ettiler. Fakat bereket versin bir ip ucu elde edemediler. Polat beyden sonra havaliye bir iki kuvvayi milliye kuurandanı daha geldise de

KİLİS TARİHİ

memuriyetleri çok devam etmedi. Nihayet 337 senesi ilkbaharında binbaşı Mahmut bey havali kumandanlığına tayin edildi. Bu vakte kadar çete kuvvetleri halinde bulunan kuvvayi milliye muntazam nizamiye kıt'aları haline ifrağ edildi. Haskânlı kariyesinde kaza idaresi tees-süs etti. Bundan sonra haricteki işler daha muntazam yürümeğe başlamış idi. Fakat dahildeki halk işgalin tazyikkâr idaresinden son derece sıkıntı çekiyor idi. Fransız âmaline hizmet eden bir takım kimseler ise «kuvvayi milliye» kelimesini âdeta istihfafla ve umuz silkerek telaffuz ediyorlardı. Bunlar meyanında «kuvvayi milliye Kilise gelir ise sakalımı tıraş ederim» diyen zayıf yürekliiler, «salibin girdiği yere hilal girmez!» Safsatasını yürüten ukalâlar da vardı. Bunlar bilerek veya bilmiyerek bu çeşit propaganda ile halkın maneviyatı üzerinde fena tesirler yapıyorlardı. Kilisin bir daha ana vatana kavuşacağını uzak gören vesikalı Fransız tellâlları da eksik değildi. Bu gibilerin mahiyeti dahildeki gizli cemiyetler tarafından havaliye bildiriliyor. Ve havaaliden gönderilen beyannameler bu cemiyetin gizli elleri tarafından duvarlara talik ve ilân edilerek halkın maneviyatı takviye olunuyordu.

KİLİS TARİHİ

Kuvvayi milliyenin Kilise taarruzu ve kasabanın Fransızlar tarafından bombardımanı.

Kuvvayi milliye müfrezelerinin Kilise taarruz edeceği şayialarını takip eden bir akşam kasabanın garbindeki «Kallaş» tepesinden yirmi otuz kişilik bir kuvvayi milliye müfrezesi tarafından dahildeki Fransız mevzilerine hafif bir taarruz vaki olmuş idi. Bundan son derece telâş ve heyecana düşmüşler anlaşılan Fransızlar memleketin dahil ve civarındaki bütün mevkillerinden tank, mitralyoz, top, bomba ve tüfenk gibi mevcut bütün harp vasıtaları ile memleketi bombardımana başladılar. Bu tarzı hareket kendilerine düşman tanıdıkları halkı hariçten gelecek kuvvayi milliye ile birleştirmemek fikrinden ileri geldiği anlaşılıyordu. Bombardıman sabaha kadar devam etti. Ferdası gün çarşılar kapalı, sokaklar ıssız idi. Sıkılan mermilerin bir çoğu duvarlara isabet etmiş ve fakat nüfusca telefât olmamış idi. Bu hadiseden sonra memlekette Fransız idaresinin tazyiki bir kat daha arttı. Kuvvayi milliye taraftarı olmak üzere bir çok kimseler tevkif olundu. Fransızların amaline mülâyim gelen hükûmet erkânı ise kendi menfaat ve sefahatlerinden başka bir şey düşünmüyorlar, memleket için çalışanları Fransızlara jurnal etmekten, hapishanedeki kadınlara kadar cebren musal-

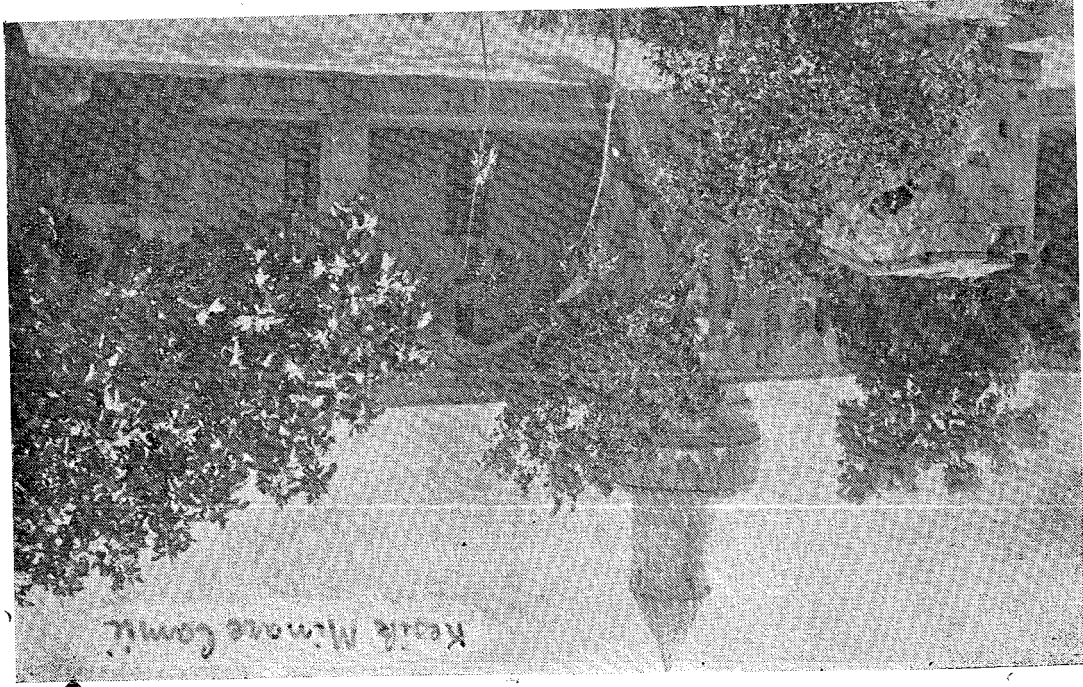
lat -ölmaktan çekinmiyorlardı. Bu sıralarda havali kumandanlığından dahildeki cemiyete gelen bir mektupta üç gün sonra kuvvayı muntazama tarafından Kilise taarruz edilmesi muhtemel olduğundan ona göre tertibat alınması lüzumu bildiriliyordu. Cemiyet kuvvayı milliye'nin Klise taarruzu halinde yapılacak tedabiri düşünmüş ve havaliye bildirmiş idi. Fakat iki gün sonra havali kumandanlığından gelen diğer bir mektupta kolordu erkânı harbiyesince şimdilik taarruzdan vazgeçildiği tebliğ edilmiş idi.

Ankara ihtilâfnamesinin akdi üzerine Kilisin taayyün eden vaziyeti:

Son zamanlarda havali kumandanlığından gelen mektuplarda Fransızlarla müzakere cereyan etmekte olduğu ve Kilisin istihlâsı muhakkak bulunduğu tebsir edilmekte idi. Bu havadisi Suriye gazatalari de mütemadiyen yazdılar. Fakat Faransız dalkavukları buna inanmıyorlardı kalp ve vicdanlarını bürüyen gaflet perdesi böyle bir hakikati gürmek kabiliyetlerini âdeta felce uğratmış idi. Nihayet 1337 senesi teşrin evvelli zarfında Ankara iytilâfnamesinin imza edildiği anlaşıldı. Bunu havali kumandanı dahildeki cemiyete tebliğ ve Kilisin yakında tahliye edileceğini tebsir

etmiş idi. Memleket bir an evvel milli hükûmete kavuşmak için hazırlanıyor. Halkın çehresinden neş'e ve sürur taşıyor idi. Havaliden her gelen mektuplarda tahliye muamelesinin yakınlarda başlayacağı bildirilmesine rağmen tahliye zamanının uzaması hâlâ inatlarında ısrar eden Fransız taraftarlarına istihza vesilesi oluyordu. Fakat çok geçmeden karşılına dikilen hakikat nuru gözlerindeki gaflet perdesini yırttı. 7 Kânunuevel 1337 tarihinde kuvvayi milliye hükûmeti halkın çok heyecanlı ve hararetli istikbal merasimile Kilise girerek hükûmeti teslim aldı. Fransız zamanındaki hükûmet erkânı soluğu Halepte aldılar. Bundan sonra Fraksızlar eşya ve mühimmat vesairelerini peyderpey çekmeğe başladılar. son zamanlarda havali kumandanlığına yüzbaşı Abdülhalim bey tayin edilmiş idi. Mumaileyhin kumandasidaki kuvvayi milliye müfrezeleri 1 Kânunusani 338 tarihinde halkın coşkun tezahüratı arasında Kilise girdiler. Halk memleketin işgalden kurtulduğuna ve yeni baştan ana vatana kavuştuğuna yüreginden coşup gelen hakiki bir neş'e ile seviniyor, bu muvaffakiyetin yüksek kahramanlarını alkışlıyordu. Ne garip bir tezat levhasıdır ki; Fransızların Kilisten çekilmesine imkân olmadığını alenan iddia eden bazı kimseler bu defa vatanperverler

Kesik minare camii

safının önünde bulunuyor, aynı hararet ve heyecanla meşru hükûmetimizi alkışlıyorlardı.

Hükümetimiz derhal melekette adil bir idare tesis etti. Halk neş'e ve iiminan ile iş ve güçlerine bakmağa başladılar. O sırada ordu için toplanan ianeye vasî mikyasta iştirak ettiler.

Ankara iytılâfnamesinin çizdiği hudut Kilisin elini, kolunu kırmış, memleketimizi kötürüm bir adam vaziyetine getirmiştir. Bu iytılafnameye nazaran hudut heman Kilisin bir kilometre cenubundan geçmekte ve kazanın en münbit ve feyyaz arazisini teşkil eden Fellâh, Amiki, Şakağı, Karacalı, Com, Okçu İzzettin ve şihler nahiyesinin hemen tamamı ve bu nahiyelerin ihtiva ettiği otuz bin nüfusu havi dörtyüz parça kadar köy ile şehir etrafındaki bağ, zeytinlik, bahçe ve arazinin üçte ikisi Suriyeye kalmakta ve bu suretle kaza hududu dahilindeki araziden şark, garp ve cenup kısımları ayrılmaktadır. Şimal taraftaki köylerin çoğu kiraç ve kuvvei inbatiyeden mahrum dağlık araziden ibaret olmasına nazaran kazanın asıl varidat menbaini teşkil eden mühim toprakları elden çıkmış oluyor. Kilisin şu vaziyet de iktisadî bir varlık gösterebilmesi maddeten mümkün değildi. Nitekim gön geçtikçe iktisadî buhran şiddetini hissettirecek bir de-

receye geldi. Bu halin vehametini ta bidayette düşünen halk bir taraftan yüksek makamlara telgraflarla müracaat ettiler. Diğer taraftan da hassada bulunan tahdidi hudut komisyonları nezdinde teşebbüsatta bulunmak üzere memleket namına bir hey'et izam ettiler. 338 senesi kânunusani zarfında hassaya giden bu hey'et evvela Türk ve sonrada Fransız komisyonlarile temaslarda bulundu. Ve memleketimizin gayri tabii hudut yüzünden maruz kaldığı müşkülâtı, iktisaden yaşayabilmek imkânını bahş eden asgari bir hududun berelerden geçmesi icap edeceğini müdellel bir surette izah ederek kazanın hukukunu müdafaa etti. Türk komisyonu heyetin beyanatını dikkatle dinleyerek Kilisin hududu tahdit edilirken kazanın hukukunu muhafazaya çalışacaklarını vadettiler. Fakat Kilisin hududu tahdit edilirken bütün gayretlerine rağmen bir muvaffakiyet teminine muvaffak olamadılar. Melemketimiz o elim vaziyette kalmış idi. Bilahare halk hudut meselesinde bir çok müşkülâtla karşılaşınca yüksek makamlara mütemadi müracaat ve istirhamlarda bulundular. Bu mütevali müracaatlar hükûmetimizce ehemmiyetle nazarı itibare alındı binnetice Fransızlarla 926 tarihinde ikinci bir itilâfname aktedildi. Ehiren tatbik edilen bu itilâfname Kilisin bag ve zey-

tinliklerinden mühim bir kısmile bir kaç Türk köyünü kurtarmıştır. Fakat bu cüz tashihatta Kilisi iktisaden yaşatabilecek bir mahiyette değildir. Nitekim son senelerde iktisadî buhran tamamille kendini göstermiştir. Kilis ziraatle, bilhassa bağ ve zeytun hasılatile yaşayan bir memlekettir. Kilis hududu dahilinde kalan köylerde esasen lâyikile hasılât verecek erazi çok azdır. Bu itibarla her senenin hasılatı ancak memleketin ihtiyacına tekabül etmektedir. 927 senesinde Suriyeden mezruatımıza bulaşan “süne,, haşeresi son seneler zarfında mezruata mühüm miktarda hasarat yaptı o derecede ki; emek ve masraftan katı nazar ekilen tohum miktarında hasılat almak bile kabil olmadı. Bu yüzden hububat fiyatları yükselmeğe başladı. Kuraklık dolayısıyla mutat hilâfına 926, 927, 928 seneleri zarfında zeytinler de hasılat vermediğinden memlekette malî müzayeka son haddini buldu.

928 Kışında kasaba ve köylerde bir çok aileler günlerce işsiz ve binaenaleyh aç kaldılar. Memlekette esasen mevcut olan açlığa, kışın baştan başa yağmurlu ve havaların kapalı gitmesi yüzünden mütevellit işsizlik te inzimam ediyordu. Her günkü maişetini kendi sayile kazanmak mecburiyetinde olan rencber takımı perişan bir hale gelmiş idi. Bu vaziyet

KİLİS TARİHİ

karşısında halkımız büyük fedakârlık yaptı. Her mahalle ve köyde aç kalan aileler tesbit edilerek bunların mensup oldukları mahalle ve köy ahalisi tarafından ikişer aylık ihtiyaçları temin edildi. Mamafih bu sıkıntılı vaziyet karşısında rencberlikle geçinen binlerce halk iş bulmak için etraftaki memleketlere ve bil-

Kilis Hükümet sarayı

hassa Fevzi paşa - Malatya demir yolu boyunca hicret ettiler.

Kilisin istirdadından sonra halk arasındaki ahlâk cereyanları da fena bir şekil almağa başladı. Memleketi için haricte her türlü mahrumiyetler, ıztıraplar içinde çalışarak istirdadı müteakip Kilise girenler pek haklı olarak müdafaa-i hukuk cemiyetinde ve hükûmette mev-

kı' sahibi bulunuyorlardı. Bunlar arasında değerli ve liyakatli zevat olduğu gibi mufrit düşünceliler de vardı. Dar düşünceliler her ne şekilde olursa olsun harice çıkamayanları Fransız taraftarı telakki ediyor, dahilde kalmış olan halkın hiç bir mazeretini meşru görmek istemiyorlardı.

Bu mufrit telakki bir nevi inhisarcılık zihniyetine yol açacak bir mahiyet iktisap edebilirdi. Bu telakkiye göre cidalı millide memleket hesabına kazanılan muvaffakiyetlerin hepsi kendi himmetlerle vücade gelmişti. Buna mukabil lâyük görülen her türlü mükâfatta kendilerine ait olmak lâzımdı. Bunların makul ve mutedil düşünceli arkadaşları ise memleketin vaziyetini daha şumullu ve müte vaziane tetkik ile memleketin kurtuluşunda herkesin bir dereceye kadar hizmeti dokunmuş olduğunu kabul ediyor hiç yoktan bir ikilik zuhuruna meydan vermiyorlardı. Hakikî vaziyette bunların noktai nazarına muvafık idi. Mahdut beş on Fransız taraftarı istisna edilirse memlekette halkın heman heyeti umumiyesi memleket ve milletine sadık insanlardan mürekkepti. Dahilde kalanlar meyanında ikbal mevkii düşüncesile hareket eden bir zümre yeni mevki sahiplerine o mevkileri çok görüyorlar, kendilerini daha liyakatli zannediyorlardı.

KILIS TARİHİ

Bunların içinde de memleket için çalışanlarla müsavat iddiasına kalkışan mufritler vardı.

Filhakika bunların içerisinde liyakatli zevat ta eksik değildi. Fakat Her nede olsa memleket - istilâ gibi - çetin bir imtihan geçirmiş, dar zamanlarda vatanın selâmeti için çalışan seciyelerin ferdî liyakatlerden daha makbul olduğu artık tahakkuk etmiş idi. Her iki tarafta mutedil ve salim düşünceli kimseler bulunmasına rağmen mufritlerin tarzı hareketi neticede bir ikilik meydana getirdi. Aynı memleketin, aynı gayeye doğru yürüyen evladı fikir ve düşünce itibarile birbirine muarız ve hattâ muhasim kesildiler. Bu itibarla tarafeyin büyük bir fikir mücadelesine atıldılar. Fakat son seneler zarfında bu uğraşmalar sükûnete inkilâp eder gibi oldu. Ve her kes hakikî mevkiini bulmağa başladı.

İDARİ AHVAL

Kilis kazası cenuptan Halebin dört saat yakınına kadar sokulan ve şimalden İslâhiye-ye kadar uzayan vasi bir araziden ibarettir. Harbi umumi nihayetine kadar on nahiye-yi ve altıyüz kadar köyü havi olan kilis kazası-nın mesahai sathiyesi tahminen «1500» kilometro-dan ibaret idi. Halep vilâyeti eyalet halinde idare edilirken Kilis de oraya merbut bir kasaba halinde bulunuyordu. Bu ufacık kasaba eskiden sancak beyleri, voyvada ve müsellim ünvanı ile iş gören hükümet reisleri tarafından idare edilmiş, birçok zamanlarda mütegalip dere beylerinin keyfi idaresine maruz kalmıştır. Eski zamanlarda Halep vilâyetine tayin olunan hakim veya valiler Kilis hükümet reisliğini para mukabilinde kendi adamlarına satar, bunlarda istedikleri gibi cebir ve şiddete müstenit bir idare tesis ederek ahaliye zulmun envanı yapar, ceplerini doldururlardı. vilâyet valileri bulundukları yerlerde lâyüsel

bir hükümdar gibi hareket ettiklerinden bunların kazalara gönderdikleri adamları da aynı salâhiyetle hareket ederlerdi. Bu itibarla Kilise gelen sancak beyi, voyvada ve müsellimlerin istediği gibi asıp kesmesi adet hükmünde idi. bunlar icrayı hükümet ederken hiçbir kanun ve müşavirleri yoktur. Yalnız [1250] tarihinden sonra Kiliste müftünün riyaseti altında on aza-
dan mürekkep «furu' meclisi» namile bir idare meclisi tesis edilmiş idi. Bu meclisin tetkik ettiği 1252 ve 1253 tarihli zabıt defterinden anlaşıldığına göre o vakit kazada yeğâne merci bu meclisti. İdarî, hukukî ve cezaî bütün işler hep bu mecliste tetkik ve rü'yet edilirdi. Bunların her hangi bir iş için verdikleri karar yaptıkları tahkikat neticesinde tebeyyün eden hale ve icabı maslahat esasına müstenitti. İttihaz ettikleri kararlar da kat'i ve lâzimilinfaz idi. Mezkûr tarihlerde bu meclis: Meclis nazırı [reis.] müfti Mehmet Salih efendi, aza: sabık müfti Mehmed Necip efendi, esbak Naip Bürhaniddin efendi, Hacı zade Mehmet Sadık efendi, sarıca zade Mehmed Sait aga, topal zade Mehmed ağa, efezade mulla Hasan, azazlı zade İbrahim ağa, Seyit zade mulla Aliden ibaret idi. Kilis o sırada Mısırlı İbrahim paşanın işgali askerisi altında bulunduğu cihetle memlekette biri süvari ve diğeri piyade

olmak üzere «Asakiri cihadiye» namını taşıyan iki alay işgal kuvveti vardı. Bunların kumandanı miralay Rüstem bey de bazen bu meclise iştirak ediyordu. mezkûr meclis ceza işlerinde aklı olmakla beraber bazen maslahata uygun ve bazen de tuhaf kararlar vermiştir. Meselâ: Sirkat maddesinden maznun bulunan bir şahıs müsellimin takririle meclise gönderiliyor. Bu takrirden sarık denilen şahıs iki defa bayılınca kadar kırbaçla darbedildiği halde cürmünü itiraf etmediğinden meclisce muktezasının düşünülmesi rica ediliyor. O şahıs mecliste isticvap ediyorlar. İnkârında ısrar ediyor. Miralay Rüstem beyin teklifile üç gün üç gece uykusuz bırakıldıktan sonra isticvap edilmesine karar veriliyor. Bu karar tatbik edildikten sonra yeniden yapılan isticvapta yine inkârında ısrar ettiğinden davacının haksız olduğuna ve o kimsenin salıverilmesine karar veriliyor.

Yine katil maddesinden maznun olarak meclise sevkedilen bir şahıs hakkında tahkikat yapılıyor. Cürmü tebeyyün ettikten sonra terettüp eden kıyasıya bedel iki sene müddetle ve kayıt ve bend ile Akkâya nefyedilmesine karar veriliyor.

Bir kızı kaçırıp bkrini izale eden Ali namındaki şahsa dokuz ay kışlada çalışmak

ve kıza da yüz celde vurulmak cezası tatbik ediliyor.

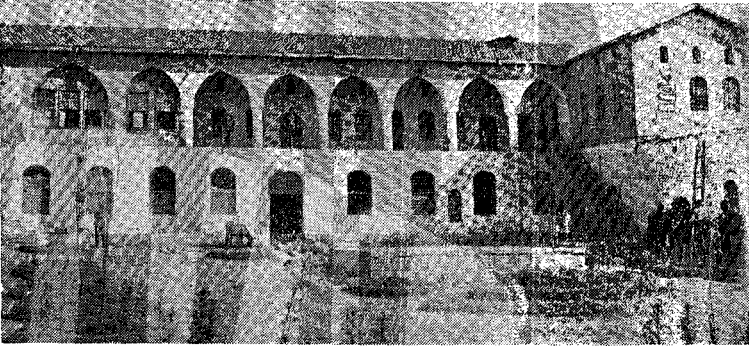
Yine bir kadına cebren filişeni icrasından maznun olan bir şahsın muhakemesini yaparak iki yüz kırbaç darp ile beraber bir sene müddetle Akkâya nefyedilmesine karar veriliyor. Meclisin buna mümasil çok kararları vardır. Meclis kazada her işin mercii halli idi. Malî hususata bile kendisi karar veriyordu. O vakit hükûmetin varidatı ahaliden «salyan» namile alınan vergiden, ve aynen istifa edilen Aşardan ibaretti. Gerek vergi ve gerek aşar cibayetin de bir çok sui istimallar vukua geliyordu. Salyanı her sene meclis tevzi ederdi. Meclisin 1252 senesinde halka tevzi ettiği salyan miktarı «749924» kuruşa balığ olmuştur. aynen istifa edilen uşürler de askerî anbarlara vaz edilerek en ziyade askerî levazımına sarfediliyordu.

O vakit Kilisi işgal eden İbrahim paşa askerî için büyük bir kışla yapılmasına son derecede gayret edilmiş ve bir çok emek ve masraf ihtiyar olunmuş olduğunu görüyoruz bu kışlanın inşası için kazanın insan ve hayvanları angarya usulile çalıştırıldığı gibi ibtidai malzeme de halka meccanen tevzi edilmek suretile tedarik edilmiştir. Bu husustaki bütün tedbirler meclisin kararla yapılıyordu. Meclis

kışlada mütemadiyen çalışmak üzere kazaya 250 amele ve 250 merkep tevziatı yapmıştı. Bir kaç senelik emek ve masraf neticesinde meydana gelen bu kışla bilahare harap olmuştur. O tarihlerde Amikta zeredilmek üzere serasker tarafından istenilen 221 kantar pamuk tohumu ve 368 okka sisam meclis tarafından meççanen esnafa tevzi edilmek surstile temin olunmuştur. Her dava ve müracaatın mercii olan meclisin kitabet işleri o tarihte Mehmet efendi namında bir kâtip tarafından idare edilmekte idi. Zabıtnamelerinin tetkikından anlaşıldığına göre şifahi olsun, tahriti olsun her müracaat ve iş için bir müzakere açılmış, celp-leri iktiza eden kimseler hep bir gün zarfında çağırılarak ayrı ayrı ifedeleri zabtedilmiş ve meclis âzâlarının o iş için ne reiy ve mütalaa-da bulundukları yine ayrı ayrı sorularak yazılmış ve neticede o iş hakkında maslahate uygunca bir karar verilmiştir. O tarihlerde nahiyeler boy beğiler tarafından idare ediliyordu. Şimdiki nahiye müdürleri mahiyetinde olan bu boy beğiler nahiyenin amiri mutlaki olup yalnız icraatlarından meclise karşı mesûl idiler. Kilise tayin edilen hukûmet reislerinin heman hepsinin Halep eyaleti tarafından tayin edildiğini yukarıda işaret etmiş idim. Bunlar meyanında kendi kuvvet ve tağallübü ile hukûmet

KİLİS TARİHİ

riyasetini ihraz eden dere beyleri de vardır. Meşhur daldaban oğlu bu kabil müsellimlerdendir, Vilâyet teşkilâtı yapıncaya kadar Kiliste dere beylik esasına müstenit bir idare devam etmiştir. Evvelleri voyvada, hakim ve sonraları müsellim ünvanlarile kaza idaresini deruhte edenler lââyüsel birer hükümdar gibi tagallüp ve tahakküm yapmışlar, halkı mal ve canca

Kilis Askeri kışlası

siyanet edecekleri yerde istedikleri gibi istismar etmişlerdir. Bunların içinde icraat ve harekâtile şöhret kזananları tarih sırasile birer birer naklediyorm:

Canbolat Bey devri :

Nazarımızı uzak mazilere doğru çevirdiğimiz zaman Kiliste ilk evvel Canbolat beyin sancak beyi olduğunu görürüz. Canbolat bey

Eyubî ümerasından İbni Arabi demekle maruf Kasim beyin oğludur. Kanunî Süleyman 942 tarihinde Acem seferinden avdet ederken Halebe uğramış idi, O vakit henüz pek genç bulunan Canbolat bey Kanunî Süleymanın huzuruna kabul edilerek iltifata mazhar oldu. Kanununin takdirine mazhar olan Canbolat beye bir müddet sonra ocaklık veçhile Kilis sancağı tevcih edildi, Canbolat bey Kilise gelip işe başladıktan sonra Halep etrafını yağma ve halkın huzurunu selbeden Kürt eşkiyasını azbir müddet içinde tenkil ve imhaya muvaffak oldu. Kanunî Süleyman ikincin defa olarak 955 tarihinde Halebe gelirken Canbolat bey padişaha karşı işküzarlık yapmış olmak için kırktan fazla eşkiyayı Kanununin geçeceği yol üzerinde idam etmiş idi. Bu hal Kanunî Süleymana aksi tesir yaptı. Canbolat beyin şu hareketine fevkalâde hiddetlenerek kendisini Kilis sancağından azil ve katlini ferman eyledi. Fakat Rüstem paşanın şefaati ile Canbolat bey yakayı kurtarabildi Ve çok geçmeden affedilerek yine Kilis sancağına tayin edildi. Canbolat bey 975 tarihinde şattularap havalisineki urbanin tenkiline memuren hareket eden Bağdat valisi İskender paşanın refakatine kapudan tayin edilmiş ve birecik-

KİLİS TARİHİ

ten tedarik eylediği 556 parça gemiye altıbin raddesindeki maiyeti efradı ile istanbuldan gelen iki bin yeniçeri ve ikiyüz topçudan ibaret kuvvetleri bindirerek Basraya kadar kitmiş ve memur olduğu vezifeyi muvaffakiyetle ifa ederek avdet etmiştir.

Canbolat bey kıbrısın fethinde de çok yararlık göstermiştir. Mumaileyh sefer yuknbuldukca sekiz yüz askeri ile orduya iltihak ve ifayı hizmet eylerdi.

Canbolat bey ömrünün nihayetine kadar Kilis sancak beyliğinde bulunmuş ve Kiliste tavattun etmiştir. Zamanı idaresinde Kilis kazası dahilinde eşkiya namile bir kimse bırakmadığından halk asayiş cihetinden rahat etmiştir. Mumaileyh uzun müddet devam eden zamanı idaresinde memleketin imarına da çalıştı halâ mimarî noktai nazarından bir şah eser olan «Canbolat» camiini kendisi inşa ettirdiği gibi bu camiye vakfeylediği Paşa hamamı, Eski hamam, Bedestan (Kapalı çarşı) da mumaileyhin eseridir. Bedestan son zamanlarda harap olmağa başlamıştır. Canbolat bey 1000 tarihlerinden sonra vefat eyledi. Vefatında Hüseyin, Ali Haydar ve Ahmet Hızır bey namlarında oğulları vardı. Bunlardan Hüseyin bey babasından münhal kalan Kilis sancağına mutasarrıf oldu. Gerek baba-

KİLİS TARİHİ

sının evvelce mesbuk hizmetine ve gerek Hüseyin beyin aşireti halkile beraber muharebelerde gösterdikleri şecaat ve muvaffakiyete binaen Cağal oğlu Sinan paşa 1010 tarihinde Hüseyin beyin uhdesine Halep eyaletini tevceh etti. Hüseyin paşa Halep eyaletine geçtikten iki sene sonra eyi bir kuvvet ve nüfuz sahibi olmuş idi. Hüseyin paşayı mevki ikbale geçiren Sinan paşa 1012 tarihinde İran seferine memur edilmiş idi. Bu sefere iştiraki emir edilen Hüseyin paşa, geç iltihak ettiğinden dolayı Sinan paşa tarafından idam ettirildi.

Bu hadise üzerine Hüseyin paşanın otuz bin kadar maiyeti efradı Halebe dönmüş ve Hüseyin paşanın kardeşleri Ali paşa ile Hızır bey bundan dolayı hükûmete karşı isyan etmişlerdi. Ali paşa az müddet zarfında kuvvetlenerek kök salmış ve aynı zamanda düzü Fahreddin ve şam valisi emir Yusuf ile de ittifak ederek istiklâl ilân etmiş, namına hutbe okutmak, sikke darp etmek, Toskana grandukasile muahede akt etmek gibi harekâte de kalkışmış idi. Nihayet hükûmetce bunların tedibi için kuyucu Murat paşa sevk edildi. Murat paşanın askerleriyle Canbolat oğlu Ali paşanın yirmi bin piyade ve yirmi bin atlıdan ibaret bulunan kuvvetleri Toros silsilesi ara-

KİLİS TARİHİ

sında bilan civarında «Oruç ovası» nam mevkide muharebeye tutuştular. Neticede Ali paşa büyük hezimetle uğradı. Etbandan yirmi altı bin kişi katl edildi. Bu hezimet üzerine Ali paşa evvelâ Kilise kaçtı. Fakat orada tutunamayarak Halebe gitti ve şehri yağma etti. Oradada barınmayacağını anladığından Halepten de geceleyin firara mecbur oldu. Halep ahalişi şehirde gizlenmiş olan birlerce taraftarlarını yakalayıp öldürdüler. Ali paşa bilâhara istiman etmesi üzerine kendisine Tamsuvar beyler beyliği verildi. Fakat çok geçmeden kuyucu Murat paşanın ısrarile Belgratta idam olundu. [1]

Aşık Ali ağa:

Ali ağa 1136 tarihinden 1138 tarihine kadar iki sene Kilis hükûmet riyasetini deruhte etmiştir. Kendisi ümmi ve nüfuzsuz bir adam olduğu için zamanı karışıklık içinde geçmiştir. Hatta ahali kaime yüzünden bir ihtilâl çıkarak o zamanın müteğallip simalarından şeyhli oğlu ile hempalarını tepelemişlerdir. Bu ihtilâli bastırmak için Halepten hekim başı oğlu gelerek Abidin ağa ve Urballı oğlu İsmail ağa gibi ihtilâl ve fesatla alâkası olanları katl ve asayiş iade eylemiştir.

[1] Ahmet Rasim Osmanlı tarihi birinci cilt sahife: 436 ilâ 444, Ebûlfaruk tarihi: cilt 4 sahife 324.

KİLİS TARİHİ

Battal ağa:

Battal ağa 1153 tarihinde bir sene kadar hükûmet riyasetinde bulunmuştur. Beceriksiz ve idaresiz olan mumaileyhin zamanı idaresinde Kilis ahalisi ile kürt dağı ahalisi muhasama halinde bulunuyordu. Kürtler ara sıra Kilise baskın yaparak halkı ızrar ediyorlardı. Kürtler son defa olarak büyük bir kuvvetle Kilise hücum ederek ahaliden yüz kişi esir ettiler.

Sarı Abdurrahman paşa:

1160 Tarihinden sonra Kilis ve Azaz bir sancak addedilerek her ikisi bir sancak beyi tarafından idare edilmeğe başlanmıştır. Meşhur Sarı Abdurrahman paşa 1165 tarihlerinde Kilis ve Azaz sancak beyi bulunuyordu. İki sene devam eden zamanı idaresinde halka karşı zulüm ve istibdadın envaini yepmiştir. Mumaileyhin yanında adam öldürmek umuru adiyeden sayılırdı. En zayıf ve basit sebeplerle şunu bunu katlettirmekten zevk alırdı. Hattû bir meseleden dolayı bir çok kimseleri aynı zamanda idam ettirmiş ve kesilen kafalarını bir mevkie biriktirmiş idi o mevkie hâla « Kellekulesi » derler. Sarı paşa bütün bu icraatından kimseye karşı hesap vermeğe mecbur olmadığından zulmunun şiddeti son dereceyi bul-

muş idi. Mumaileyhin Kiliste ufak tefek bir takım evkafı vardır.

1186 Senesi hadisiatı:

Bu sene Kilis mühim hadiselere sahne olmuştur. 1186 tarihinde Şamdan kaçan Halil paşa ile Osman paşa oniki bin beşyüz asker ve bir çok top ve mühimmat ile Kilise taarruz etmişlerdir. Kilis ahalisi bu kuvvete karşı müsellehan müdafaa etmiş yedi saat devam eden muharebede taarruz eden kuvvetleri hezimete uğradarak ricata mecbur etmiştir. [1 cemaziyelevvel 1186 pazartesi günü] Halil paşanın busuretle kilise taarrzdan maksadı kilise hakim olmak ve umuru idareyi ele almaktı Birinci mağlubiyetten bir müddet sonra halil paşa yeniden kuvvet getirerek şaban ayının nihayetinde onyedi bin askerle “İlezi,, mevkiinde kararkâh tesis etmiş idi. Buna mukabil Şerehbil ziyaretini ihtiva eden kilisin şarkı şimalisindeki « Karataş » tepesi dahi kilisin müdafaası için tahkim edilmiş idi. Şaban ayı nihayetlerinde Halil paşa kuvvetleri «Şerehbil» ziyaretine elli bir pare top atmak suretiyle memlekete taarruza başladılar isede hiç bir muvaffakiyet kazanamadılar. Yalnız atılan top mermilerinden kilisde bir kadınla bir köpek telef olmuştur. Zilhicce ayının ondoku-

KİLİS TARİHİ

zuncu pazartesi günü Halil paşa kuvvetleri üçüncü defa olarak oylum hüyükündeki mevzilerinden taarruza geçmişler. Sabahdan öğleye kadar « karataş » mekiine yaptıkları hücumlar kilis ehali tarafından şeciane bir surette püskürdölmüş ve neticede galebe kilis hakkında kalmıştır. Bu mühim hadise dolayısıyla 1186 ve 1187 seneleri kilis idaresi hakimsiz kalmıştır. 1188 tarihinde Halil paşa kilis hakimliğini elde etmeğe muvaffak olmuş isede bir sene süren zaman idaresi yine karışıklıklar içinde geçmiştir.

Kürt Mehmet ağa.

Kürt Mehmet ağa 1194 tarihinde beş altı ay kadar kilis müsellimliğinde bulunmuştur. Kendisi kabiliyetsiz ve beceriksiz bir adem olduğundan etrafında bir çok muarizler vücutte gelmiş, ağa bunların hakkından gelmek için o tarihte halep eyaleti beylerbeyi bulunan Abdi paşaya müracaat etmiştir. Abdi paşa bir kısım kuvvetle kilise gelerek memleketi yağma etmiş ve bununla da iktifa etmeyerek halkdan bin kise akçe cerime toplamıştır. Halk buna kürt Mehmet aganın sebep olduğunu anlayınca hakkında arzı mahzar yaparak kendisini müsellimlikden azl ve yerine kara molla oğlunu müselleme tayin ettirmişlerdir.

KİLİS TARİHİ

Daldaban oğlu Mehmet Paşa:

Kilis tarihinde göze çarpan mühim simalardan biri de daldaban oğlu Mehmet paşadır. Bu zat esasen hassa kazasının «tiyek» köyünden kilise hicret etmiş, evvelâ imar ettiği hebsino] ve akabe karyelerinde bir müddet oturmuş ve sonraları kilis kasabasına yerleşmiştir. Kendisi kuvvetli, atıcı, binici, cesur ve aynı zamanda zeki bir adam olduğu için az müddet zarfında büyük bir kuvvet ve nüfuz sahibi olarak bütün kilisin âmirimutlakı kesilmiştir. 1197 de kendi kuvvet ve zoriyle hut behut kilis hükûmet riyasetine geçdi. Kendi varlığını tanıttıran kuvvet ve nüfuzi ve o vakta göre kilisin idaresinde gösterdiği kabiliyet hükûmetin nazarı dikatını celp ettiğinden 1198 tarihinde ühdesine paşalık tevcih olunmuş ve azaz ile kilis te kendisine malikâne suretiyle verilmiştir. Bu tarihten sonra mumaillejh kendi malikânesi dahilinde istediği gibi asup, kesmiş, icrayi hükûmet etmiştir. Yedi sene devam eden zamani idaresinde şiddetli icraat ile kilis halkını titretti. « kör bilal » namındaki mutemet adamı kendisinin icra vasıtası idi. Daldaban Mehmet paşa şu yoldaki harekât ile kilis ve azazde kuvvetli ve rekıbsız bir dere beglik idaresi tesis etmiş oluyordu. Peyda ettiği satvet ve kuvvetle etrafa saldırırsa daha bir

KİLİS TARİHİ

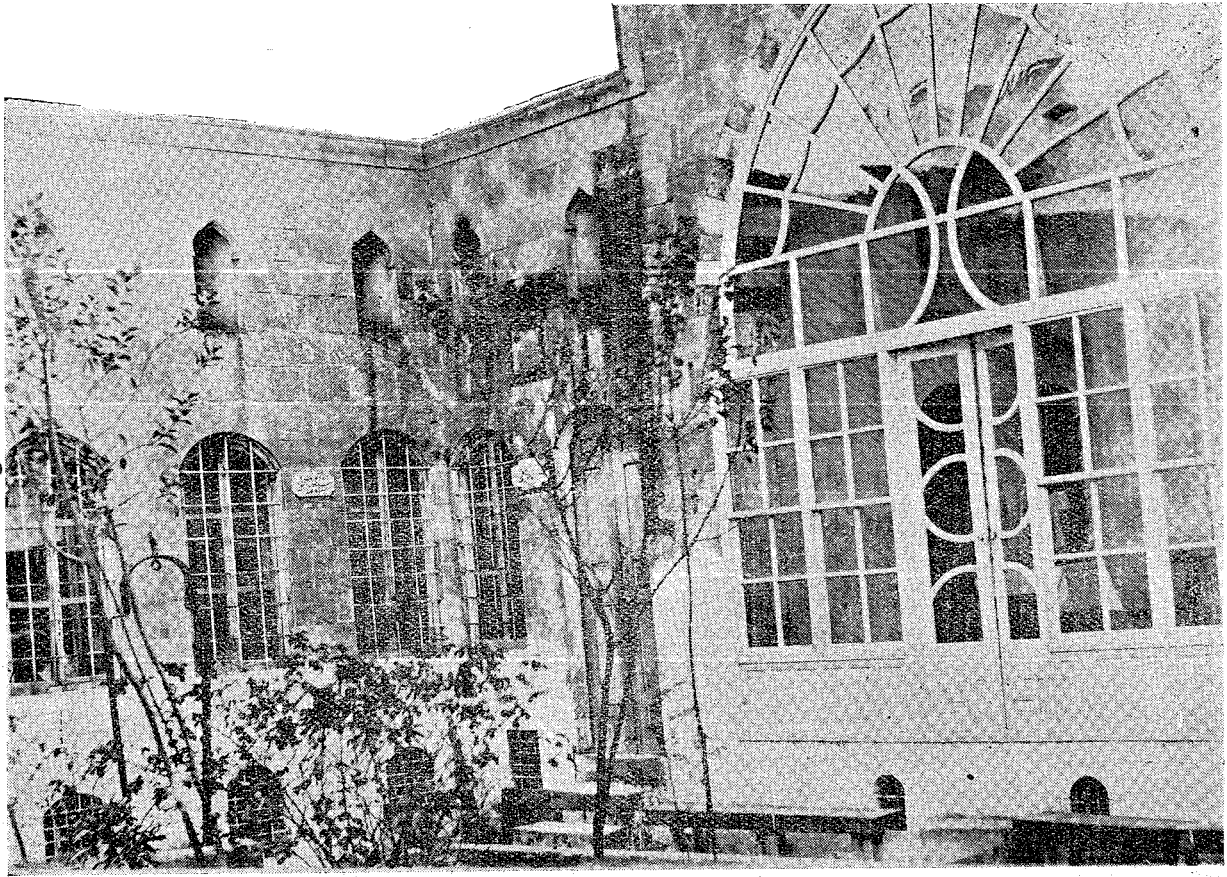
takım malikâneler elde edebilirdi. Fakat mu-
maileyhin malikânesi haricine çıkması kükû-
metce men edilmiş idi. Çünkü; mumâileyhin
şiddetli idaresi civar memleketler halkını adeta
korkutmuş idi. Kiliste oturduğu halde bir kaç
defa Kürt, Türkmen, Arap ve Rışvan aşiret-
leriyle ayıntap ve halep ellerini yağma etmiş
idi. Zemani idaresinde aklına esen her muame-
leyi tatbikden çekinmezdi. Vefat eden zengin-
lerin varislerinin elinden mallarını zabt ederdi.
Ovakta kadar cari adet hilâfına olarak emlak
üzerine de “salyan „ vaz etmişti.

Ekincilere tarh edilen salyan o kadar çok
idiki; bir çok ekinciler çifti, çubuğu satmağa
mecbur oldular, Vakfa ait bir çok emvalı da
zabt etmiş ve bilhassa güllü camiine vakf edilen
bir çok malları kendi malı olmak üzere deftere
kayt ettirmiş idi. Kürtlerden cerime tarikiyle
üzüm ve pekmez toplar, değerinden fazla bir
fiyat ile zorla halka tevzi ederdi. Kiliste ilk
evvel paci ihdas eden Daldaban paşadır. Ze-
mani idaresinde merkebe yarım, deve ve estere
bir kuruş pac vazetti. Han, hamam ve saray
yaptırmak behanesile bir çok kimsenin evle-
rini yıktırarak taşlarını çekti. Daldaban
Mehmet başa evine lâzım olan bütün eşya ve
levazimatın hiç birisine para vermez, esnaftan
cebren alırdı. Adamı kör bilâl her gün birer

vesile ile halktan topladığı paraları akşam paşaya takdim ederdi. Daldaban Mehmet paşaya buna benzer bir çok icraat ile kilisi titredirken 1209 tarihinde ayıntap derebeği battal oğlu Mehmet paşaya ile aynıtap ehalişi iki taraf olarak birbiriyle oğraşmağa başlamışlardı. Halk tarafını iltizam eden serdar kasap zade İbrahim ağa âyanden bazı kimselerle müzakere ederek Daldaban oğlu Mehmet paşayı ayıntapa davet eylediler. Otedenberi aynıtaba da hakim olmak isteyen Daldaban Mehmet paşaya bu daveti büyük bir fırsat telekki etti. heman adamı kör bilâli iki yüz sekban [atlı] ile ayıntaba yolladı ve oraya vardığında şehri yağma ve mümaneat edenlere cebr icrası için kendisine talimat verdi. Kör bilâl meiyetindeki kuvvetlerle beraber ayıntaba yetişerek derhal yağmagerliğe başladı. Balta ile kapuları kırarak evlere girmek, ele geçirdiği emvali almak, kadınların ve gelinlik kızların cihaz sandıklarını kırmak ve kadınlara varıncaya kadar dövme gibi bir çok işler yaptıktan sonra iptıda battal oğlu Mehmet paşaya ile müftinin ambarını kırdı. İçinde mevcut zahireleri hep yağma eyledi. Sonra paşanın sarayındaki bütün mallarını, kadı zade ile battal beğın ve basmaci oğlunun evlerini yağma etti. Sadık ağayı yakalayarak otuz kise fidyei necate kesti. Biçare adam bütün malını

sattığı halde ancak yirmi kise tedarik edebilmişti. kör bilâl buna kanaat etmeyerek zavallı sadık ağayı hapse attırdı. Bundan başka bir çok kadın ve erkekler de habıs edilmiş idi. O sırada Daldaban Mehmet paşa da ayinitaba geldiğinden yapılan icraata bir kat daha şiddet verildi. Mahpusda bulunanlar günde bir kaç defa döyülürdü kadınları darp için tüfekci başı, erkekleri döymeğe de odabaşı memur edilmiş idi. Daldaban Mehmet paşanın beş on gün içinde yaptığı icraat halkı canından bıktırdı bunu davet edenler çoktan nedamet etmişlerdi. Fakat meydane getirdikleri şu müthiş vaziye-te karşı bir çare bulabilecek iktidarda değillerdi. Nihayet tevali eden mezalimden canı yanan halk silâhına sarıldı. Şehir kaynaştı. Müthiş bir ihtilâl başlâdı. İhtilâcılar Daldaban Mehmet paşanın oturduğu sarayı muhasara ile silâh sıkmağa başlâdılar. Atılân kurşunlardan birisi paşaya isabetle vefatına sebebiyet verdi cenazesinin başile bir kolunu kesip aldıktan ve cesedini sokaklarda teşhir ettikten sonra defin eylediler. kör bilâlı yakalayip başını kesdikleri gibi tüfekci başıyı da öldürdüler. Musademe neticesinde Daldaban paşa askerlerinin bir çoğu suburcu mevkiinde maktul düşmüş idi. Sağ olarak ele geçenleri de soyup bıraktılar.

Daldaban oğlu Mehmet paşanın katlile ne-

Memleket hastanesi

KİLİS TARİHİ

ticelenen Ayıntap hadisesi üzerine Kilisdeki emvali halk tarafından yağma ve hattâ hasırcı pazarı civarında mummaileyh tarafından inşa ettirilen cami bile « zalimin . yaptırdığı camide namaz kılınmaz » diye hedim ve tahrip edildi. Daldaban paşanın asarından halihazırda Eşref kastalı civarında kendi namına izafetle yadedilen bir buğday hanı kalmıştır.

Daldaban Mehmet paşanın vefatından sonra oğlu Mahmut paşa 1212 tarihinde iki sene kadar Kilis müsellimliğinde bulunmuş ise de zemani idaresinde zikre değer bir eser bırakmamıştır.

Ömonun oğlu Ömer ağa:

1223 Tarihinde Kilis müsellimliğine tayin edilen Ömer ağanın memuriyeti yalnız bir sene kadar devam etmiştir. Selefî macun ağası demekle maruf İsmail ağa eski yerine göz dikerek tekrar Kilis müsellimliğini elde etmeğe uğraşmış ve buna muvaffak olmuştur. Ömer ağa esasen kürt olduğundan müsellimliği kaybeder etmez kürtleri tahrik ve teşvik ile Kilis üzerine sovketmiştir. Kürtler toplu kuvvetlerle üç ay kadar Kilisi muhasara etmişler ve şehir etrafındaki zeytin fidanlarını söküp yakmışlardır.

Fazlı ağa:

1225 Tarihinde Kilis müsellimliğine tayin edilen Fazlı ağa Halebli Hamud paşanın mute-metlerinden idi. Zamani idaresinde şiddet ve tagallüp esasına dayanan icraat ile halkı bizar ettiğinden muarızları, aleyhtarları çoğalmıştı. Fazlı ağanın istibdadına nihayet vermek çarelerini arayan muarızları Halep valisi Hamud paşaya müracaat ederek yüz kise akçe rüşvet mukabilinde Fazlı ağanın azil ve tebdili için paşadan vaid almışlar. Fakat kurnaz Fazlı ağa derhal işi çıkmış, Hamud paşa Kilise gelir gelmez hemen yanına giderek «paşam! Bu kel kafayı [Fazlı ağanın kafası kel imiş] ucuz satma! İstedğin parayı ben vereyim!» Diye paşayı daha fazla bir para ile itma, ve iknaa muvaffak olmuştur. Ferdası günü Fazlı ağa aleyhinde icraat bekleyen muarızları ümit ve intizarları hilâfına olarak Hamud paşa tarafından birer birer yakalattırılarak başka yerlere nefedilmişlerdir. Fakat çok geçmeden Fazlı ağanın ikbal yıldızı sönmüş, mevkiinden sukut etmiştir. İbrahim paşa Kilisi işgal ettiği sırada Fazlı ağanın harem ve selamlık dairelerini asker koğuşu olarak kullanmış idi. O tarihlerde Fazlı ağanın ayıntabda ikamet eden oğlu Mehmet ağa Kilis idare meclisine müracaat ederek bu dai-

KİLİS TARİHİ

relerin babası mülkü olduğunu ispat etmiş ve tahliye ettirmeğe muvaffak olmuştur.

Zeynel bey:

1250 Tarihinde iki sene kadar Kilis müsellimliğinde bulunan Zeynel bey zamani idaresinde kimseyi memnun edememiştir. Zaten o sırada memleket işgal altında bulunduğundan zeynel bey de bir çok yolsuzluklar yapmıştır. Ekmekçi, kasap ve attar esnaflarından aldığı eşyaya para vermez, miri anbarından zahire vesaire kaldırmakta beis görmezdi. bir taraftan umuru idarede gösterdiği gevşeklik ve diğer taraftan bir çok kimselere medyun olduğu borçlarını vermemekten mütevellit haksızlık kendisini müşkül vaziyete düşürmüştü. Nihayet halk kendisini idare meclisine şikâyet ettiler. Bu şikâyet neticesinde aleyhinde bir çok hükümler sadır oldu. Meclis uzun boylu tetkikattan sonra yalnız miri anbarındaki sui istimalinden dolayı mumailayhe (160,397) kuruş zimmet çıkarmış ve bu paranın kendisinden tahsiline karar vermiştir. Mumaileyhin zamani idaresinde İbrahim paşa askerlerinin tecavüzü yüzünden bir çok köylerdeki ekinçiler tarlalarını bırakıp kaçmağa mecbur olmuşlardır. Bu suretle bir çok köyler harap ve hâli bir hale gelmiş idi. Bu hal o vakitki Mısır ser askerlik maka-

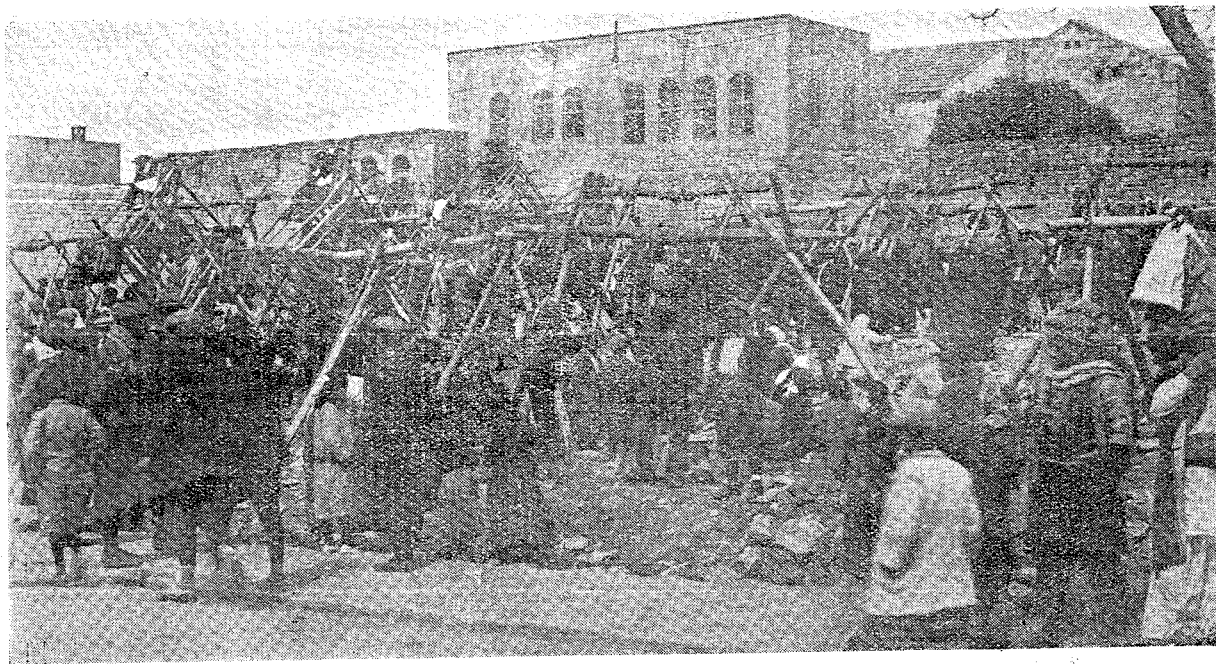
mının nazarı dikkatini celbetmiş olmalığı: Mezkûr makamdan bu hususta bir emirname gelmiştir. « Hâlâ Kiliste mukim miralay Rüstem bey, müftü faziletlu efendi ve vekili müsellim ve sair vücut ve âyanı ve bilumum söz sahipleri inha olunurki;» diye başlayan bu emirname- de köylerin imar ve ihyası ehemmiyetle tavsiye edildikten sonra Zeynel bey hakkında şu yolda beyanı mütalâa edilmektedir: geçen sene Zeynel bey olacak herif leytelâalle ile o cennet gibi Kilisi bize cehennem gösterdi.» Emirnamenin sonları bir ultimatom tehtidile bitmekte ve « eğer bu hususta rehavet ederse- niz vahdaniyet hakkıçün miralayınız da, ulema- nız da, vucuh ve eşrafınız da cümleten Akkâ limanına menfi ve menkûp olacağınızı muhak- hak bilip.....» denilmektedir. Bu şiddetli emir üzerine o vakit idare meclisi ehemmi- yetli müzakereler yapmış ve köylerin imarı için kol kol memurlar tayin ve izam eylemiştir.

Topal oğlu mustafa ağa:

1215 Tarihlerine doğru Kilis müsellimliğinde bulunan Topal oğlu Mustafa ağanın zamani idaresi tam bir dere beylik esasına müstenit idi. Mumaileyh şahsi kudretini resmî nüfuz ile mezcederek halka karşı en şedit icraatın envainı yapmıştır. Zaman ve mevki itibarile

lâyüsel bir vaziyette olduğundan ahâlıden istediği şekilde cerime almak, vermeyenleri işkence ile cezalandırmak, birisi hakkında bir ceza tatbik ederken cezaların en büyüğü olan idam cezasını icra etmek tabii âdetleri arasına girmiş idi. Bu suretle icraatı çok bieman ve şiddetli idi. Bnndan bizar olan halk hayat korkusile ses çıkaramıyorlardı. Hattâ bir gün çiftçiler şihî pekmez oğlu Mehmedin hanesine giderek kendisine yirmi lira cerime vermesini teklif etmiş, verilmediği takdirde evini yıkıp yakacağını bağıra bağıra söylemişti. O vakit yirmi lira mühim bir servetti. Bir çiftçinin böyle mühim bir parayı derhal tedarik etmesi imkansızdı. Bahusus istenilen para cerimeden ibaret olduğu cihetle bunu vermek te çok ağır geliyordu. red cevabı vermek ise daha ağır ve belki hayatının heder olmasını mucip idi. Bu mülâhazalar karşısında biçare çiftçi şiyhi ağzını açamamış ve fakat ferdasi gün başını alıp savuşmağa, memleketini, evini terketmeğe mecbur kalmış idi. Mustafa ağa yirmi dört saat sonra çiftçiler şihinin evine gitmiş, kimseyi bulamayınca biçarenin evine gene gerçek yağ dökerek içindeki aşyasile beraber cayır cayır yakmıştır.

Mustafa ağanın bu gibi herekâtı halkın ruhunda elim izler bırakmış ve efkârı umumiye

Bayram yeri

KİLİS TARİHİ

tamamile aleyhine dönmüş idi. Tahammül edilmez bir dereceye gelen tazyik ve icraatı memlekette aksülameller vücûde getirmeğe başlamıştı. Esasen kendisine aleyhdar olan Fazlı ağa zadelerle, Bedri zadeler de bir taraftan halkı tahrik ve teşvikten geri durmıyorlardı. Nihayet Mustafa ağanın taşkınlığı halkı galeyane getirdi. Ahali toplu bir halde kıyam ve üzere hücûm ettiler. Mustafa ağa bu vaziyet karşısında kaçıp mutemet adamlarından hacı Saidin hanesine iltica etti ve mühim miktardaki parasını hacı Saide teslim ettikten sonra su kuyusuna inüp gizlendi. Arkasını takibeden ahali hacı Saidin hanesine girerek kendisini aramağa başladılar. Her tarafı arayıp taradıkları halde bir iz bulamadılar. Nihayet hacı Saidin iymakâr işaret ve sözlerle su kuyusunda olduğunu anladılar.

Kuyudan çıktığı takdirde kendisine bir şey yapılmıyacağına dair teminat verdiler. Mustafa ağa bu teminata inanarak kuyudan çıkmağa başladı. Tam kuyunun ağzından çıkacağı sırada bir kılıç darbesile kafasını uçurdular. Cesedinin ayaklarına ip takarak sokaklarda teşhir ettikten sonra cenazesini defnettiler.

Hacı Ömer oğlu Veli ağa:

Hacı Ömer oğlu devri de Kilis tarihinde

KİLİS TARİHİ

mühüm bir mevki işgal eder. Bu ailenin reisi Hacı Ömer ağa esasen Kilise tabi kürt dağında ikamet eden Rışvan aşireti reisi idi. Koçanlı köyünde otururdu. Tedricen kuvvet kazanan Hacı Ömer ağa 1155 tarihlerinde derebeyi sıfatıyla ortaya çıktı. Ve kürt dağında hatırı sayılır bir mevcudiyet gösterdi. Bunun üzerine hükümetçe uhdesine kürt dağının derebeyliği verildi. Zaten derebeylik o devirlerde hükümet tarafından tevcih edilir bir vazife mahiyetinde idi. Mumaileyh bir müddet derebeyliğinde kaldı. Vefatında yerine oğlu Hacı Mehmet ağa derebeyi nasbedildi. Hacı Mehmet ağa bin atlı ile Bağdat seferine iştirak etmiş ve yararlık göstermişti. Mumaileyh vefatına kadar uzun müddet kürt dağı derebeyliğinde kalarak aşiret halkını iyi idare etti. Vefatından sonra yerine oğlu Veli ağa derebeyi tayin edildi. Veli ağa genç atıcı, binici bir babayiğit olduğundan az zaman sonra büyük bir nüfuz ve kuvvet sahibi oldu. Bu nüfuz ve kudreti tabii halka zulüm yabmak suretinde tecelli ediyordu. Günden güne artan nüfuzunun verdiği gurur neş'esile nihayet hükûmete karşı isyankâr bir vaziyet aldı. 1238 tarihinde Ayıntablı hacı İbrahim ağanın Kilis müsellimi bulunduğu sırada mumaileyh Veli ağayı tedip için kürtdağına asker sevk edilmiş isede vukubulan musademedede bir

KİLİS TARİHİ

muvaffakiyet kazanılamıyarak giden askerler geri dönmüş idi. Bundan sonra hükûmet Veli ağa meselesine büyük bir ehemmiyet attetti.

Kendisini tenkil için daima kuvvetler gönderilir, takip edilirdi. Veli ağa hükûmetin şu tazyikine dayanamıyarak nihayet firara mecbur oldu. Kilis İbrahim paşa tarafından işgal edildiği sırada Veli ağa büsbütün ortadan kaybolmuş ve emvali hükümet tarafından zabtolunarak idare edilmeğe başlanmış idi. Veli ağa'nın emvali için her sene Kilis idare meclisinden memurlar tayin edilirdi. 1252 tarihinde Veli ağanın zevcesi Zeynep hatun Kilis meclisine müracaatle hükümet tarafından zabtedilen emvalin bir kısmının kendisine ait olduğunu iddia ve ispat ederek mezkûr mallardan bir kısmını kurtarmıştır. Kilis işgali askeriden kurtulduktan sonra Veli ağa affedilmiş ve 1255 tarihinde bin kadar maiyetle berayı İslâh Sincar dağına gönderilmiştir. Oradan muvaffakiyetle döndükten sonra şam hadisesini bastırmak için Şama izam edilmiştir. Her iki vazifede gösterdiği yerarlığa mükâfat olarak kaydihayat şartile kilis müsellimliğine tayin olunmuştur. On seneden fazla devam eden zemani idaresinde - emsaline nazaran - Kilisde iyi bir idare tesis etmiş ve halk üzerinde güzel tesirler

KİLİS TARİHİ

bırakmıştır. Mumaileyh 1269 tarihinde vefat etti. O devrin şairlerinden Hâki efendi vefatına bir tarih söylemiştir. Bu tarih mumaileyhin şahsiyetini bir dereceye kadar tarif ettiğinden aynen dercediyorum :

*Sıri bevvabi dergâhı mualla hac ömer zade
Cihanda kâmiranlık hayli dem sürmüştü bî perva.*

*Melâi ziri destan, melce' olmuştu mesakine
Nevali her vakıta herkese mebzul idi hakka*

*Dokundu gülistani ömrine badi hazan âhir
Kuruttu berkü bari işini döktü yere hayfa*

*Akıttım abi çeşmim söyledim mucemle tarihin
İrüp fevze cinane nail oldu hem Veli ağa*

1269

Hacı ömer oğlu Halil ağa :

Veli ağa vefat ettiği zaman oğlu Halil ağa pek genç bulunuyordu, bu genç delikanlı çok yakışıklı, güçlü kukvetli bir zat idi. Pederinin vefatından sonra başına topladığı aşireti efradile Kilitse kendi başına bir derebeylik idaresi tesis etti. Bir yere giderken birkaç yüz atlı ile beraber gider, önünde bayrak çektirir ve trampet çaldırırdı.

Halil ağa az zaman zarfında Kilis idaresinde mühim bir âmil oldu. Adamları hapsedmek,

KİLİS TARİHİ

salıvermek ve cezalandırmak, halktan cerime toplamak ve hulâsa hükûmete ait her iş mu-
maileyhin emrile yapılyordu. 1270 tarihinden
sonra Kaymakamlık ihdas edilerek Kilise
kaymakamlar tayin edilmeğe başlandı. Kilise
ilk kaymakam olarak gelen Habip paşa, Halil
ağanın derebeylik nüfuzu karşısında hiç bir
şey yapmağa muvaffak olamayordu. Hükûmet
nüfuzu ile Halil ağanın nüfuzu çarpışmaya
başlayınca Halil ağa hükûmete karşı isyan
etti. Hükûmet tarafından kendisini tedip için
gönderilen kuvvet Halil ağanın kuvvetlerle
Karnebi köyü civarında [Kilisin iki saat ş-
malıgarbisinde kâindir] muharebeye tutuşt-
lar. Halil ağanın beşbin kişiden ibaret olan
kuvveti hükûmetin muntazam askerlerine mu-
kavemet edemiyerek birkaç saatlik muharebe
neticesinde mağlup ve perişan, kendisi de kaç-
mağa mecbur oldu. Fakat bilâhara Halep
valisi Süreyya paşa tarafından yakalattırılarak
Edirneye nefyolundu. Bir müddet sonra men-
fasından kaçarak kürt dağına avdetle yeniden
derebeylik nüfuzunu ihyaya başladı. Nihayet
Halep valisi Derviş paşa bir kısım kuvvetle
Kilise gelerek Müftü Salih efendinin delâletile
ve tedabiri hakîmane ile Halil ağayı yakalı-
yarak vilâyete götürmüştür. Derviş paşa vilâ-
yete döndükten sonra müftü Salih efendinin

KİLİS TARİHİ

Halil ağa taraftarı olduğunu hissetmesi üzerine mumaileyhi de müftülükten azletmiştir.

Halil ağa vilayete götürüldükten sonra Kozana nefyedilmiş ve orada iken 1282 tarihinde koleradan vefat etmiştir. Mumaileyh vefatında henüz genç idi. Elyevm Askerî kışlası olan bina Halil ağanın harem ve selamlık dairesi idi. Halil ağa çok yakışıklı ve tenasübü endama malik iri yarı bir genç olduğu için «aş yürüme» zamanında bazı kadınlar doğuracakları çucuğun güzel olması için Halil ağanın yüzüne bakmağı fırsat sayarlardı. mumaileyhin vefatından sonra hakkında bazı türküler çıkarılmıştır. Bunlardan mumaileyhin şahsiyetini bir dereceye kadar tasvir eden bir ikisini aynen yazıyorum:

*Şu yalan dünyada bir arslan yetti
Doymadı ömrüne tez günden gitti
Zalim Derviş paşa zül kader etti
Düşmana kal'a idin hacı ömer oğlu*

*Odasına kara bayrak dikildi
Sarayları güldür güldür yıkıldı
Elin, aşîretin bendi söküldü
Düşmana kal'a idin hacı ömer oğlu*

*Odasında kahveler kaynamaz oldu
Fağfurî fincanlar oynamaz oldu
Halil ağa yaylasın yaylamaz oldu
Düşmana kal'a idin hacı ömer oğlu*

KİLİS TARİHİ

*Halil ağa dersin rışvan ulusu
Havfinden yatmazdı Halep valisi*

*Kılınç ile zaptyleydi Kilisi
Kilis benim derdi hacı ömer oğlu*

*Odasında arzuhallar yazılır
Çatmasında çatal kurban yüzülür
Kendisi giderse meclis bozulur
Kilis benim derdi hacı ömer oğlu.*

*Arabistan ölkesinde bir arslan yetti
Doymadı ömrüne tez günden gitti
Bir oğlu olmadı yurdunu tuta
Ocağı kör giden zor Halil ağa*

Halil ağanın vefatı Kiliste derebeylik devrine hatime çekmiştir. Kendisinden sonra öyle nüfuzlu ve kuvvetli bir kimse yetişemediği gibi vilâyet teşkilâtından sonra Kilisin kaymakamlar tarafından idare edilmesi ve asayiş meselesine daha fazla ehemmiyet verilmesi gibi sebepler de derebeylik ananesinin yeniden canlanmasına mani olmuştur.

Kaymakamlığın ilk teşkilinden zamanımıza gelinceye kadar Kilise birçok kaymakamlar gelip gitmiştir. Bunların içinde idare ilmine vâkıf, asayişin teminine muktedir değerli şahsiyetler olduğu gibi delice harekâtile fena nam birakanlar da vardır. Memlekette sıkı bir inzibat

KİLİS TARİHİ

ve asayiş temini ve memleketin umranına tevessül suretile eyi nam bırakanların başında kaymakam Sabri efendiyi görüyoruz. 1300 tarihlerinde Kilis kaymakamlığında bulunan mummaileyhin memlekette bıraktığı iyi şöhret hâla yadedilmektedir, Mummaileyh imar ve asayiş esaslarına müstenit iyi bir idare sistemi vücade getirmiş idi. Memleketin masraf sularına ait lâğımlarla sokakların kaldırımları mummaileyhin eseridir, Bu suretle memleketin sıhâti umumiyesine iyi bir hizmet etmiştir. Kasabanın cenup cihetinde son bina olarak kendi namına izafetle ufak bir cami inşa ettirmiştir.

İCTİMAÎ AHVAL

Eşraflık, Hanedanlık:

Vilâyet teşkilâtından sonra Kiliste derebeylik devri sönmeye ve buna mukabil eşraf ve hanedanlık ananesi daha fazla canlanmağa başlamıştır. Evvelleri şerafet, şahsî ilim ve meziyette ve fitrî asalette aranırdı. Eşraf mensup olduğu hanedanın asalet ve necabetini şahsında tecelli ettiren, ilmü ahlâk cihetile yükselmiş olan kimseler demekti. Binaenaleyh hanedan olanların daima sofraları açık bulunurdu. Fakat bu semahet, bir manfaat temini gayesinden ziyade şahsî asaletin ve uluvvü cenabın bir nişanesi sayılırdı. Eşrafın terbiyedeki asaleti mazlumlara, mağdurlara yardım, fakirlere ihsan ve hükûmetin evamirine inkıyat şeklinde tecelli ederdi. Fakat bilâhara eşraflık mefhumu safveti asliyesini kaybetti, Şerafetin mefhumu büsbütün değişti, eşraflık, herne şekilde olursa olsun servet sahibi olduktan sonra iyi kötü bir kuvvete ve çok defa hükûmet kuvvetine istinat ederek halka nüfuz ve tegallüp icra etmekten ibaret sayıldı. Eşraftan geçinen her nüfuzlu ve zengin şahsın kendine

KİLİS TARİHİ

göre tevabii, adamları vardı. Odaları misafirlere açık olup kahveleri içilirdi. Bunlardan bazısının odası [selâmlık] ekseriya kendi nüfuzunun temini için birer fesat ocağı halinde idi. Eşraflık iddiasında bulunanlar meyanında hakikaten asil, nezih ve terbiyeli, hüsnü siret ve fazilet sahibi olanlar eksik değildi. Fakat ekseriyeti teşkil eden diğer kısmının tuttuğu yol, halk üzerinde nüfuz ve salahiyyet sahibi olmak, hususî menfaatlerini temin etmekten ibaretti. Bu gibilerin ictimai terbiyesi, kendilerinden kudretlilerine dalkavukluk derecesine varan hörmet ve tabasbus ve kendilerinden küçüklerine ve bilhassa halk tabakasına da tahakküm etmek şeklinde tecelli ediyordu. Zaten elde edilen servet te bu tarzdaki hareketin tabii neticesi idi. Banlar hükûmetin yüksek memurlarını davetlerle, hediyelerle veyahut dalkavuklukla elde eder, ona istinaden gayelerini temine çalışırlardı.

Ucuz fiyatla âşar almak, kendi mensuplarının önüne düşerek hükûmetçe olan işlerini görmeğe uğraşmak yegâne meşgalelerini teşkil ederdi. Beyendikleri erazi ve emlâki cebren halkın elinden zaptetmekte hiç beis görmezler, bilâkis bunu kendi nüfuzları için bir muvaffakiyet sayarlardı. Ufak bir tarla satın almak suretile

ayak attıkları bir köye birkaç sene zarfında temellük ederlerdi.

Eşraflık terbiyesinin ictimai tezahüratı, büyüklerden küçüklere karşı teveccüh ve küçüklerden büyüklere karşı arzı hörmet ve ubudiyet şeklinde tecelli eder. konuşuk arasında birbirine elfazı ihtiramiye ile hitap ettikleri gibi mektup yazarken de gayet mütevazı cümleler kullanırlar. Bunlar birbirile görüştükleri vakit samimiyet yerine bir riyakârlık havası kaim olur. Riyakârlığı ilk şartı samimi görünmektir.

Meselâ: yekdiğerini katiyen sevmedikleri malum olan iki eşraf, birbirile görüştükleri vakit o kadar samimi görünürler ki; hariçten bakanlar, yahut âralarındaki münâfereti bilmeyenler «bunlar ne samimi, ne terbiyeli insanlar!» demekte tereddüt etmezler. Eşraflık terbiyesinde riyakârlığın mühim mevkiî vardır. Bunlar bin türlü menfaat veya rekabet dolayisile birbirini hiç sevmediği halde yine yekdiğerinin ziyaretine gider, dostca görüşürler. Eşraftan herhangi bir zatın adı anıldığı vakit «efendi hazretleri» cümlei tazimiyesiai terdif etmek adettir, Bilhassa muhaberatta birbirine karşı tomtıraklı elfazı tazimiye kullanmaya çok dikkat ederler. Mektup zarflarının üzerine «hane-

danı kiramdan...» unvanının yazılması hemen zarurî gibidir.

Eşraf olanlar odalarına gelen misafirlere derecesine göre kıyam ederler. Hal ve hatır sorarlar. Oda sahibi hıpsından daha nüfuzlu ise yanına gelenlere yalnız «nasılsınız?» demekle iktifa eder. Bâzan hiç sormaz. Ziyaretçilerin buna mukabil «sayei âlinizde iyiyiz » veya «teveccühatı âlinize mühtacız» gibi hürmetli cümleler kullanmaları lazımdır. Oda sahibi gelen misafirlerin önüne birer sigara fırlatır. Misafirler yere düşen bu sigaraları birer temenna ederek alırlar. Sigara ikramını köhne ve çatlak fincanlarda getirilen birer sâde kahve tamamlar. Misafirler bu bir sigara ile sâde kahveye mukabil zinüfuz oda sahibinin mensubiyet ve teveccühünü kazanmağa çalışır ve bu yolda bin çeşit riyakârlık yapmağa katlanırlar. Eşraf odalarında yapılan konuşuklar şunu bunu çekiştirmekten, alelâde dedikodudan veyahut oda sahibini yüzüne karşı medhetmekten ibaret olabilir. İlmî, edebî veya içtimâî munazırılar, münakaşalar her şeyden evvel bir ilim ve liyaket meselesi olduğu için eşraf odalarında bu mevzular üzerivde bir münakaşaya nâdiren tesadüf edilir. Hergünkü ziyaretçiler bermutat ilk evvel havadan, sudan bahsederler. Hava derken iş yemek bah-

KİLİS TARİHİ

sine intikal eder. Bu bahis te“falan iyi yer, falan zengin iken yiyemez,, dedikodularını tevhit eder. İşine gelen memurları medhederler, gel-miyenları çekıştirmekte bir beis görmezler.

Hanedanlık devrini temsil eden eşraf arasında saf ve temiz insanlar olduhu gibi kendi menfaati mahsusasını takip edenler, kâinatı menfaat adesesinden müşahede ve muhakeme edenler de vardı. Bunların içersinde öyleleri vardıki; herhangi bir iş için kendisine müracaat vukuunda evvelâ icabına bakarım der, vadeder, karşıdakini aldatır. Ve fakat neticede o işte kendisinin menfaati nasıl istiyorsa öyle yapar. Ve müracaat eden şahsın hayreti karşısında kurnazca hareket etmekle muvaffak olduğundan mütevellit bir neş’ei gurur ile horozlanmağa başlardı.

Kilisin en kadim hanedanı Canbolat ailesidir. Kuyucu Murat paşa hadisesinden sonra bu aile içinde tegallüp eden kimse hemen zuhur etmemiş gibidir. Bilâkis bu aileden saf, vakur ve kendi halinde yaşar iyi adamlar çıkmıştır. Bundan sonra kıdem itibarile kırık zade, yavaşça zada, hoca zade ve Salih efendi zade gibi aileler gelirler. Bu ailelerden memleketin ilim ve irfanına hizmet eden âlim ve fazıl adamlar yetişmiştir. Kiliste eşraflık deyri revaç bulduğu sırada yani takriben bir

asır evvel memleketi aşağılı yokarılı olmak üzere ikiye ayrılmış görüyoruz. Yokarı mahallelilerin başında da müftü Salih efendi aşağı mahallelilerin başında Mahmud efendi bulunuyordu. Her iki tarafın da ikinci derecede eşraftan bir çok taraftarları ve hususî adamları vardı. O sırada henüz dere beylik ananasini yaşatan hacı Ömer oğlu Halil ağa, Salih efendi taraftarlarına mühim istinatgâh teşkil ediyordu. Halil ağanın kuvvet ve nüfuzu Salih efendi partisinin daima muvaffakiyetini teshil eylerdi. Bir zaman geldiki; Mahmut efendi partisi de böyle bir dere beyi nüfuzuna istinat etmeğe mecburiyet hissetti. Bu mecburiyet saikasıle aslen islâhiye kazasının Sahça göz köyü ahalisinden Kel Mustafa namında birisini getirip derebeyi olarak meydana çıkardılar. Bu suretle aşağılıların derebeyi olan Kel Mustafa iki yüz kadar etbaile Halil ağayı takliden derebeylik tasarlamağa kıyam etmiş ise de esaslı ve mühim bir iz bırakmadan sönuvermiştir.

Ameli sahada yekdiğerine karşı fili hususmetten geri durmıyan aşağı ve yukarı partileri nazari şekilde birbirine dost görünür, yekdiğerile görüşür ve bayram gibi resmi günlerde bayramlaşmak için birbirinin selâmlıklarına gidip gelirlerdi. Bu suretle hareket etmek te

KILIS TARİHİ

eşraflık terbiye sisteminin kurnazlıklarından sayılırdı. Her iki taraf fani hayata gözlerini kapayınca kadar birbrile mücadele etmişlerdir. Bunlar göçtüken sonra aynı ahval ve şerait altında meydana çıkan evlatları da tarafçılık tesis ederek aynı şekilde hanedanlık davasını gödmüşlerdir. Bugün ebediyete kavuşmuş olan bu zevat içinde Salih efendi zade Asım efendi ve Sait ağa zade Selim ağa gibi mutedil düşünceli âlicenap ve hakka riayetkâr ve hacı Fazıl, hacı Nafi ve Sezai efendiler gibi ilim ve faziletleriyle şöhrat kazanmış âlim ve şair insanlar bulunmasına mukabil mütegalip ruhlu kimseler de eksik değildi. Zaten zamanın gittikçe ehemmiyet ve nezaket kesbetmesi hanedanlık ananesini zafa oğratiyordu. Kiliste hanedanlık devri meşrutiyetten sonra kapanmış ve eski ehemmiyetini kaybetmiştir.

Müessesatı diniye ve hayriye:

Evveleri küçük bir kasaba halinde bulunan Kilis bugün beş bin küsur haneden ibaret bir şehirdir. memleketin sahası biraz dar ve haneler mütekâsiftir. Dini müessesat, yirmi dördü minareli büyük cami olmak üzere 34 cami ile on dört mescitten ibarettir. Bunların yalnız on tanesi köylerde mütebakisi Kilistedir. Mısırlı

İbrahim paşa vaktile Suriye istilâsı sırasında ilk defa olarak Kilise gelirken kasabanın yarım saat cenubundan «şu görünen yer neresidir?» diye sormuş. «Kilis kasabası» olduğunu söylemişler. Buranın ahalisi çok hasut olmalı demiş maiyyetinden bazıları sebebin ve bunu neden anladığını sorunca: “Camilerin çokluğundan! bu kasabaya üç dört cami kâfi iken bukadar cami yaptırılması mutlak ahalinin birbirini çekememelerinden ileri gelmiş olmalı.” Cevabını vermiş.

Üzerlerindeki tarih taşlarının tetkikinden anlaşıldığına göre KİLİSTE dini müesseseler hicri 850 tarihinden sonra vücade getirilmiştir. Mevcut camiler içersinde «Canbolat» camii mimarî noktai nazarından şaheser bir abidedir. İstanbuldaki büyük camilerin küçük bir modeli olan bu camiin minber ve mihrabındaki sanat eserile dahildeki nakış tertibatı ve divarlarındaki yazıları yüksek ve bedii bir kiymeti haizdir.

1045 Tarihinde Kilis voyvadası bulunan Kurt ağa bir çeşme yaptırmıştır; halâ «Kurt ağa kastalı» demekle maruftur. Bu çeşmenin suyu KİLİSTEKİ güzel suların birincilerinden madduttur. 1072 tarihinde voyvada bulunan Murtaza ağa halâ kendi ismine izafetle yadedilmekte olan bir cami ve civarında bir çeşme yaptırmıştır. 1075 tarihinde voyvada bulnan kör Hüseyin

KİLİS TARİHİ

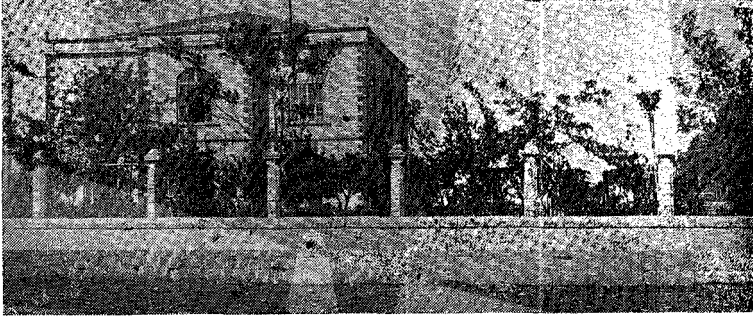
ağanın hindi oğlu mahallesinde yaptırmış olduğu cami ve medrese halâ kendi ismine izafetle yadedilmektedir.

1061. Tarihinde Helep valisi bulunan İbşir paşa memleketin şark tarafında suyu geniş bir çeşme yaptırmıştır. Halâ kendi namına izafetle «İbşir kastlı»denilmektedir1066 tarihleride Halep valisi bulunan Murtaza paşa o vakit Kilise gelerek «size büyük bir cami yaptıracagım» diye cebir ve tehdit ile halktan bir çok para toplamış, fakak neticede öyle bir cami yaptırmadığı gibi yaptırmak için bir teşebbüste bile bulunmamıştır. Bu hal karşısında halk haklı surette söylenmeğe, sızlanmağa başlamış. nihayet halkın şikâyeti Murtaza paşaya aksetmiştir. Paşa kasâbanın şimalindeki geniş ve düz çayırlığın orta yerine beş on taştan mürekkep bir mihrap yaptırdıktan sonra ahalinin ileri gelenlerini yanına çağırarak “işte size geniş bir musalla hazırladım. Burada bayram namazlarını kılırsınız,, diye halkı iskât eylemiştir. O zamandanberi mezkûr musallada müsait havalarda bayram namazı kılınmaktadır. Halk Murtaza paşanın şu desisesine “Murtaza vakası,, itlâk etmiştir. hattâ o hadiseye telmihan«buda bir Murtaza vakasıdır» sözü halâ halk tarafından darbı mesel olarak kolla-

KILIS TARİHİ

nılmaktadır. Meselâ: Birisinin hileli ve uygun-suz bir hareket neticesinde kazandığı memulun hilâfı bir muvaffakiyeti için«buda bir mur-taza vakasıdır» derler.

1247 tarihinde Halep valisi bulunan İnce Bayraktar zade Mehmet paşanın aynı tarihte dolap pazarı mevkiinde inşa ettirdiği cami

Orta Mektep

bugün «yeni cami» nâmile maruftur. Bu cami yapıldıktan sonra minarenin tepesine konacak yüzlerce kilo sikletindeki “alem „ denilen yuvarlak demiri Deli Silo namında bir Böke omuzuna alarak minarenin dış tarafına kurulan iskelelere basmak suretile çıkariyordu. Minarenin tepesine ulaşacağı sırada bir eli basamaktan kayarak sendelemiş ve hemen düşecek olmuş idi. Bu tehlikeli vaziyeti aşağıdan seyreden ehaliden birisi - eyvah yazık oldu -

KİLİS TARİHİ

diye gözlerini kapayarak düşüp bayılmıştır. Deli Silo büyük bir çeviklikle kendisini toparlamağa ve muhakkak bir sukut tehlikesinden kurtulmağa muvaffak olmuş isede aşağıda helecândan bayılan zavallı adam hemen teslimi ruh etmiştir [1].

[1] Deli Silo güçlü, kuvvetli bir böke (pehlivan) idi. Katırcılık yapar çok defa zeytin yağlarını halebe taşırdı. En azgın esterler elinde yumuşar, bal mumuna dönerdi. Şimdi olduğu gibi o vakıt ta Halebe her taraftan getirilen zeytin yağlarının birhana indirilmesi ve orada sıra ile ve nöbetle kabbane vurulduktan sonra esnafa tevzi edilmesi adet olmuş idi. Deli Silo bir defa arkadaşlarıyla beraber Halebe mühim miktarda zeytin yağı götürmüş ve hana indirmişlerdi. Handa başka taraflardan gelmiş bir çok mekkâreciler de zeytin yağlarını tarttırmak için nöbet bekliyorlardı. Deli Silo bir gün beklediği halde Kilis kafilesine nöbet gelmemiş idi. Nihayet sabrı tükendi. Hemen kabbancının elinden zinciri alıp Kilislilere ait zeytin tulumlarını kabbanı vurulmak üzere bağladı. Fakat kabbanın çekilmesi için lâzım olan direk yoktu. Bu direği nöbet bekleyenlerden sırası gelenler almış idi. Kabban sahibi Deli Silonun yanına gelerek direk olmayınca tulumların tartılması mümkün olamayacağını anlattı. Deli Silo: - işte direk! diye bir kolunu uzadarak Kilislilere ait iki yüz kadar tulumu kolu üzerinde kabana çekti. Bunu gören diğer mekkâreciler bundan sonra Kilislilerin zeytin yağını ilk evvel kabbanı çektiirmek için lânetleme(aralarında lânetle teyit edilen ittifak manasıdır.) atmışlar. İşte o tarihten bu güne kadar Kilislilerin zeytin yağlarını ilk evvel kabbanı çekmek adet olmuştur. 5

İlim hayatı:

Kilis ötedenberi ilmi irfan menbai olmak üzere şöhret kazanmıştır. Bu şöhret yalançı değil; sağlam bir esase müstenittir. Kilis'e bu şöhreti temin eden vaktile yetişmiş bir çok ilim adamlarının civar memleketlere kadar tevsi etmeğe muvaffak oldukları ilim ve tedrisat hareketleridir.

Kilis kasaba halinden şehir hayatına doğru ilerledikçe içtimâî ve ilmî hayat ta o nisbette inkişaf etmiştir. Memleketimizde hicri 1100 tarihlerinden başlayarak son zamanlara kadar devam eden bir alimler silsilesi vardır. Bunların bir kısmı zekâ ve iktidar cihetile bulundukları zaman ve muhitte yüksek şöhret kazanmışlardır. Bu kitabın ikinci kısmında bunların tercümei hal ve eserlerinden mufassalan bahsedeceğiz.

Kilisin yetiştirdiği büyük adamlar meyanında

Yine o tarihlerde hükümet tarafından bir gün Halepte angarya olarak hayvan toplattırılmış idi. Bu meyanda Deli silonun da üç esteri yakalandı. Tutulan hayvanlar Kilisli hanına konulmakta idi. Deli Silo geceleyin mezkûr hanın ön taraf duvarının üstüne çıkarak arkadaşlarından birisini aşağıya indirmiş ve kendisi duvarın üzerine oturarak aşağıya salladığı bir ip vasıtasile esterleri bağlattırıp - kuyudan koğa çeker gibi - bunları birerbirer duvarın üzerine çekmiş ve tekrar sokak tarafına sallayarak indirmek suretile hayvanları kurtarmıştır.

KİLİS TARİHİ

1223 tarihinde Edirne valisi bulunan Celâl paşa ve 1240 tarihinde Halep valisi bulunan Mehmet Vahit paşa ve şeyhülislâm üryanı zade Esat efendi ve kendi asrının edebiyatında bir mevki sahibi olan hâkii kadim gibi tarihe karışmış şöhet sahibi zevat vardır.

Türkiyede mektepler taammüm etmeğe başladıktan sonra memleketimizde de ilim hayatı medreselerin dar çerçevesinden kurtularak asrı bir şekilde inkişaf etmek yolunu tutmuştur.

Harbiumumide yalnız Kilisten yetmişten fazla ihtiyat zabiti çıkması ve bugün darülfünunda ve yüksek mekteplerde yüzlerce talebemizin tahsilde bulunması Kilis irfanının hakikî bir mikyasıdır. Evvelce intişar ettikten sonra tatili neşriyat eden «Çaylak» ve «Hudut eli» ve «Kilis» gazeteleri Kilisin münevver bir muhit olduğuna delâlet eden canlı vesikalardır.

Anane ve âdat:

Kilis halkı ötedenberi öz Türklüğe mahsus evsafın hepsini camidir. Ahali sağlam bir akideye maliktir. Yekdiğerine karşı çok vefalı ve hayrihahdırlar. İcabında birbirine muavenet etmek, başkalarının dert ve elemelerile alâkadar olmak, gariplere hürmet etmek

halkın esaslı an'anelerindendir. Ahali umumiyetle hayırperverdir. Kiliste mevcut cami ve çeşmelerin bir çoğu hayırperver kimseler tarafından vücade getirilmiştir. Ahali hükûmete karşı çok muti ve munistir. Garip memurlara karşı hürmet etmeği pek severler. Evvelleri halk kendi büyüklerine ve bilhassa ilim ve faziletle veyahut eşraflık gibi bir sınıf imtiyazile temayüz etmiş olanlara çok hürmet ederdi. Tüccar ve esnaf kısmı daima helâl ve meşru' surette para kazanmayı ve az kârla kanaat etmeyi ahlâkî bir vazife bilir, faizciliğe pek rağbet etmezler, alış verişlerinde doğru hareket etmeyi severlerdi. Fakat maalesef bütün bu saydığımız evsaf eşraflık devrinde biraz tezelzüle uğramıştır. Eşraflık devri teessüs ettikten sonra ahlâk cereyanları yavaş yavaş başka bir şekil almağa başlamış, «kavilere tebasbus ve zaiflere tahakküm» den ibaret olan eşraflık terbiye sistemi revaç bulmuştur. Bunun neticesinde halk arasında evvelleri gıpta şeklinde mevcut olan ahval tedricen haset, kin, ihtiras ve hattâ intikam şekillerine inkılâp etmiştir. Bilhassa son seneler zarfında ahlâk telâkkisi büsbütün başkalaşmış, halkın büyüklere, ilim ve fazilet sahiplerine karşı hürmet hisleri azalmış, gayriendişlik meziyeti mevkiini hüdkâmlığa terk etmiştir. Biraz hal

KILIS TARİHİ

ve vakti yerinde olanlara karşı sebesiz husumetler gesterilmesi, dedikodu yapmak için vesileler uydurulması âdet hükümüne girmiştir. Şayani şükrandır ki, bu gibi ahlâk cereyanlarını meydana getirenler, hususî emel peşinde koşan mahdut kimselerden ibarettir. Fakat bu halin yine halkın ahlâkı üzerine tesiri az değildir.

Köylülerimiz çok misafirperverdir. Köylü hiç tanımadığı bir kimse olsa bile evine gelen bir misafire son derecede hürmet ve ikram eder, kurban keser, varını yokunu misafirin önüne koyarak onu memnun etmeğe çalışır.

Kilis halkı bünye itibarile çok sağlamdır. Umumiyet itibarile vasat ve fakat kuvvetli bir vücutta malik olan ahali ekseriyetle ziraat işleriyle uğraşırlar. Bunun için vücutleri tabii bir idman görür ve daha ziyade kuvvetlenir. vasatî ömür umumiyetle yetmişî mütecavizdir. Yüzden fazla yaşayanlar da çoktur. Evvelleri pek ender olarak tesadüf edilen ince ağrı [verem] harbiumuminin doğurduğu içtimâî sefalet dolayısıyla son zamanlarda şayani endişe bir şekilde çoğalmıştır. Evvelleri hiç mevcut olmıyan ve hattâ bilinmeyen frengi hastalığı son zamanlarda kendi sıhhat ve ahlâkının kıymetini bilmeyen bir çok tecrübesiz gençleri ıztırap içinde bırakmıştır. Sabık hükûmet tabibi

KİLİS TARİHİ

Kilisli Abdülkadir bey bir çok sene devam eden memuriyeti esnasında bu hastalığa karşı ihtimamlı ve ciddi tedbirlerle mücadele yapmıştır. İbrahim paşa istilâsında Kilise bulaşmış olan [Trahom] hastalığı bugüne kadar müte-
tezayit bir nisbetle devam etmektedir. Bazı seneler pek had bir şekil alan bu hastalık maalesef bir çok gözleri kör etmiştir. Bundan dolayıdır ki, Kiliste körlere başka yerden daha fazla tesadüf edilir. Bu körlerin intisap ettiği san'at zenbil örmekten ibarettir. Bu suretle çalışır, kazanır ve geçinirler. Kiliste zenbilciler çarşısı körlere mahsus bir çarşıdır. Son bir kaç sene zarfında Kilis ve Ayıntapda icrayi san'at eden göz mütehassısı doktor Sami beyin hazakatlı himmeti memleketimizde gör-lük hadiselerinin azalmasına çok yardım etmiştir. Kiliste üç dört senedenberi icrayi faaliyet eden trahom mücadele teşkilâtı da vardır.

Ahalimiz fitratan zeki, cevval ve sürat intikale maliktir. Bilhassa edebiyattan çok hoşlanırlar. Herkes iyi, kötü bir gazel bir türkü veya bir koşma bilir ve bunu ahenkdar bir şekilde okur. Sesi güzel olan ve musikiye heves edenlerde çoktur. Merhum Bekir Vahit efendi aynı zamanda çok mükemmel bir musikişinas olup davudî sadaya malikti. Hacı hafız hoca«Çalık» camiinde namaz kıldırırken

KİLİS TARİHİ

yüksek müessir sesi yirmi dakikalık mesafeden dinlenirdi.

Kiliste eskiden olduğu gibi şimdi de güzel sesli müezzinler çoktur. Bundan elli sene evvel memlekette güzel seslerle ve makam şinalıklarıyla şöhret bulan dört zat var idi: Sürrüeli oğlu Hacı Ali, şiverinli oğlu Mehmet, veysinin oğlu mehmet ve manici Halil. Bunların sesleri ve usulleri yekdiğerinden farklı idi. Kiliste uzun müddet taganni ceryanlarını bunlar idare etmişlerdi. Bunların son üçü makamata merhum Bekir Vahit efendiden öğrenmişti. Bunların içinde sesi daha güzel ve makamata daha iyi vakıf olan hacı Ali idi. Bu adam fitri kabiliyetini işlete işlete iyi bir senatkâr olmuş idi. 293 Rus muharebesinde bittesadûf bunların dördü birden silâh altına alınarak cepheye sevkedildiler. Ayni bölük ve ayni mangada neş'eli ve nağmeli bir kayat geçiren bu dört arkadaş bir gün izinle İstanbula geliyorlar. İstanbul sokaklarını hayran hayran dalaşırken konağın birsinden işittikleri bir keman sesini dinlemek için bir duvarın dibinde bir müddet duruyorlar. Konağın duvarı dibinde dört askerin durması konak sahibinin nazarı dikkatini celbettiginden aşağıya yanlarına gelerek«ne duruyorsunuz arkaşalar?»,Diye sorunca “gurbet elde keman sesini işittik. Dinlerken

sılayı hatırladık mütessir olduk,, diyorlar. Konak sahibi öyle ise içeriye girin de tamame dinleyiniz diye bunları içeriye alıyor. Odukça kalabalık bir eylence cemiyetine dahil olan hemşeriler çekingen bir vaziyetle bir köşeye büzülüp oturuyorlar, Cemiyet ilk evvel bunları istihfafla karşılıyor. Keman çalmakta olan ev sahibi biraz sonra bunları savmak için bir vesile aramağa başlıyor. “Burada oturanlar birer gazel okumalı haydi hemşeriler sizde birer gazel okuyunuz bakalım!,, Diyor. Bu teklif üzerine hemşeriler sırasile birer gazel okumağa başlıyorlar. Bunların güzel sesi ve makamları cemaatin nazarı dikkatini celbediyor. Hacı Ali sıra itibarile en sona kalmış idi, Nöbet kendisine gelince: «haydi ağa seni de dinliyelim!» diyorlar. Fakat hacı Ali senatkârlığını göstermek için biraz nazlanıyor. ısrar etmeleri üzerine “canım siz iyi keman çalamıyorsunuzki; ben de gazel okuyayım,, mukabelesinde bulunuyor. Bu sözden mahcup olan ev sahibi işte çalyorum deye bir taksim yaptıktan sonra hacı Alinin okumasına intizar ediyor. Hacı Ali tereddütle yine süküt ediyor. Niçin okumayorsun diye ısrarlarına karşı «keman çalamadınız;... işte ben böyle okurum.» diye bir medet çekmeğe başlıyor. İlk nağme hazırun üzerinde sehhar bir tesir yapınca demin-

denberi perde arkasında muhâvereyi dinlemekte olan konak sahibinin keman çalmakta maharetli olan kızı hemen ortaya atılarak “evet bey baba! Siz çalamıyorsunuz.„ Diye kemani eline almış ve hacı alinin muhrık sesini camaate lâîykile dinletmiştir. Bundan sonra camaat «hemşeri» diye istihfafla hitap ettikleri bu askerlere büyük iltifat göstermiş ve hacı Aliye bir çok bahşış vermişlerdir.

Kilis esasen mantık memleketi olduğu için halk fikirlerini mantık dairesinde müdafaa edebilir. Ahali konuşurken, alış veriş ederken, cinash, nükteli söz söylemeğe ve zekânın şanından olan muzipliğe çok meylederler. Bundan otuz sene evvel Kilisi ziyaret eden gazete muharrirlerinden bir zat bir kaç günlük tetkikatını gazetesine şu yolda dercetmiştir:

[Kilis halkı fitratan zekidir. Şiiri Ahenkdar okurlar alış verişlerinde bile mantıkla hareket ederler. Bir gün bakkalın birisinden bazı şeyler ahyrdum. tartarken teraziye fazla dikkat etmiş olmalıymki; yüzüme bakarak «çeşmi insaf gibi kâmile mizan olmaz!» Mısraını okudu. Mahcup olark özür dilemeğe mecbur oldum. Yine bir gün başka bir bakkaldan yoğurt alıyordum. yoğurt tenceresinin yüzündeki kaymağı göstererek “kuzum biraz yüzünden verir misiniz?„ dedim. Bakkal gölerek cevap ver-

di:- Beyim yüz verirsem her gün gelirsin! Bu cinaslı cevap çok hoşuma gitti.]

Zelzele, kıtlık ve sair vukuat:

Kiliste hicri 1151, 1222 ve 1236 tarihlerinde olmak üzere üç mühim zelzele olmuştur. 26 Zilhicce 1236 tarihine müsadif Çarşamba günü vukubulan zelzele bunların en müthüsidir. Bu zelzele günlerce devam etmiş, bir çok binalar yıkılmış ve evlerin kuyularından sıcak sular fışkıрмаğa başlamıştır. Halk memleketi terk ederek bir müddet çadırlarla kırlarda oturmağa mecbur kalmıştır.

Kadı camii işte bu zelzelede kısmen yıkıldığından sonradan tamir edilmiştir. Memleketimizde 1131, 1174, 1201 1244 tarihlerinde taun afeti zuhur etmiş ve her defasında binlerce kişiyi alıp götürmüştür. 1174 tarihindeki taun bunların en müthişi olup iki sene kadar devam etmiş ve memleketi mezaristana çevirmiştir. 1201 tarihindeki taun da memlekete pek bahalıya mal olmuştur. Bu taunda vefât eden ziddi zadelardan güzel şesli hafız Abdürahmanın keyfiyeti vefatı memleketçe büyük bir teessür uyardırması olmalıki; meşhur şair Ruhi efendi mu-maileyhin vefatına çok acıklı ve uzunca bir tarih manzumesi yazmıştır.

Kiliste 1150, 1206 ve 1220 tarihlerinde

mühim kıtlıklar olumuş, halk açlık tehlikeleri geçirmiştir. 1150 kıtlığı halkı iztirap içinde bırakmış hayvanlar açlıktan helak olmuş idi. O zamanın halk şairlerinden alıcı oğlunun bir merkep hakkında yazmış olduğu destanı, halk edebiyatının mizah kısmından bir örnek olmak itibarile aynen dercediyorum:

*Dünyaya gelmedi bir büyle hımar
Yaranlar, yoldaşlar yas tutar, yanar
Ali şimdengeri gör neye biner
Arpa diye diye gitti boz hımar*

*Yediği arpalar karnında bitti
Kurtlara kuşlara ziyafet etti
Bin yüz ellisinde dünyadan giti
Arpa diye diye gitti boz hımar*

*Ramazan ayında arpa yimedi
Hasta olduğunu kimse bilmedi
Kilis ayamının hayrı olmadı
Arpa diye diye gitti boz hımar*

*Ahıra girince gediği belli
Telâtin koskonlu birikmiş çullu
Ön elleri şişti ayağı nallı
Arpa diye diye gitti boz hımar*

*Mehmet segirdir kabrini kazar
Sallahlar çağırır derisin yüzer
Alıcı oğlın da alnım yazar
Arpa diye diye gitti boz hımar*

1206 kıtlığında unun batmanı elli paraya fırlamıştı. 1220 senesi kıtlığında ise ekmeğin batmanı otuz paraya ve buğdayın bir kilesi [yirmi kilo] altı kuruşa kadar çıkmış, halk fevkalâde sıkıntı çekmiş idi. Çünkü; o vakitler para gayet az olduğundan paranın iştira kıymeti çok yüksekti. Bu kıtlıkta ekmeğin fiyatına bir para zam eden kadı halkın son derecede galeyan ve feveranına sebep olmuştur. Ahali ekmeğin batmanına bir para zam etti diye biçare kadıyı ayaklarına ip takıp surümüş ve o suretle kendisini öldürmüştür. Bu kıtlıklardan sonra en mühim olarak seferberlik senelerinin pahalılığı ve bundan doğan içtimâî sefalet levhaları göz önüne gelmektedir. O meş'um senelerde ve bilhassa 1333 senesinde o vakte kadar emsali görülmeyen bir pahalılık halkı fakrû sefalet içerisinde kıvrandırmış, mahvetmiştir. O tarihe kadar nihayet dört mecdiyeye satılmakta olan bir şünbül buğday [seksen kilo] birdenbire madeni on altına fırlamıştır. Yiyecek bulamıyan fakir halk açlık saikasile mezbahalarda kesilen davarların kanını içmeğe, kırlardan topladıkları otları yemeğe başladı. Sokak ortalarında açlıktan inleye inleye ölenlere, midesindeki açlık elemiini dindirmek için gübreler arasından ekmek ve kemik kırıntıları arayanlara tesadüf edildi. Şu

acı sefalet levhası ahlâk duygularını alt üst etmiş idamei hayat endişesi pek tabii olarak her şeye galebe çalmıştır. Şu elim vaziyete karşı hükûmet bir tedbir yapamadığı gibi halk da birbirine lâyükile yardım edebilecek bir kudret gösterememiştir. O zamanın halk şairlerinden birisi bu hali bir destanla tasvir etmiş idi ki; hatırımda kalan ilk beyti şudur:

1333 yılında pâhâelk geldi cihana

Ot yenildi, kan içildi, el yetmez oldu nane

İctimaî adetler:

Eski âlim ve şairler ilmi ve edebî munazara-yı çok severlerdi. Bilhassa muşaaereden çok hoşlanırlardı. Bu muşaaere usulü zamanımıza kadar devam etmiştir. Hala münevver gençler arasında beyit okuma müsabakası yapılmaktadır. Bu müsabaka şu şekilde devam eder. Meclise iştirak edenlerden birisi başıl olur. Bu zat aleliltlak bir beyit okur, bu beytin son harfi ne gelirse kendisine nöbet gelen kimse o harfle başlayan bir beyit okumağa mecburdur. Hülâsa kendisine nöbet gelen her zat kendisinden evvelkinin okuduğu beytin son harfile başlayan bir beyit okur.

Muşaaere bu şekilde bir kaç kere devreder. Ve bazen saatlerce devam edebilir. Arade

kendisine nöbet gelipte matlup vecihle bir beyit iradinden aciz kalan kimse cüz'i bir para cezasına mahkûm olur. Bu suretle biriken paralarla ziyafet yapar, yerler. Halkın birbirile görüşmesi eksriya muhabbet ve samimiyet esaslarına müstenittir. Evvelce kadınların yekdiğerile görüşmeleri bir usul ve merasime tabi değildi. Her kadın dilediği vakit ehbab ve akrabasının yanına gidip ziyaret edebilirdi. Fakat son zamanlarda münevver ve hali ve vakti yerinde olan kadınlar bir kabul günü icat ettilerki; bütün ziyaretleri o gün kabul ediyorlar.

Halk birbirile görüşürken çok samimi ve laübali olurlar. Yalnız bazıları konuşuk arasında Allaha, din ve imana ve talak üzerine çok yemin ederler, Bu şekil bazı esnaf zümresinde çok taammüm etmiştir. Ahlâk noktasından şayanı esef olan bu hal bazılarında itiyat halini almış ve bu saikledirki; mahkemelerde valan yere yemin çoğalmıştır.

Evvelleri mahkemelerde yalan yere yemin edenlerin çatlayup öleceği hakkında halkta manevi bir kanaat ver idi. Fakat bu günün menfaat esasına dayanan ahlâk telâkkisi karşısında yemin meslesi maalesef bir müeyyede olmaktan çıkmıştır.

Düğünlerde yapılan merasim:

Bir iki asır evvel memleketimizde evlenmek

KİLİS TARİHİ

oldukça mühim ve külfetli bir mesele idi. Bil-hassa bu iş köylerde daha çok müşkil ve para cihetile de hayli israfatı mücip idi. Bu gün o kadar müşkilât kalmamış isede yine başka yerlere nazaran ehemmiyetini muhafaza etmektedir. Köylerde güzel bir kız, bulunduğu aile için mühim bir servettir. Bu kızcağaz evlenmek hususunda kendi his ve arzusile hareket etmekten tamamen mahrumdur. Babası veya velisi kendisini bir meta' gibi en çok para verene satar, kız da ister istemez ona inkiyat eder. bu yüzden zaman zaman kız kaçırmak hadiseleri zuhure gelmektedir. Kaçırılan kız kendi hak ve hürriyeti namına bir hareket yapmış sayılmaz, bilâkis bu hadise kızın ailesi için bir namussuzluk telakki edilir. Ve bu namussuzluğu ekseriya kızın hayatı bahasına temizlerler. Köylerde bir kızın vasatı evlenme bedeli madenî yüz altından veyahut bu nisbette verilecek davar ve hububattan aşağı değildir. Bu parayı tamamen kızın baba veya kardeşi alır. Bir kısmile kıza cihaz yapılır. kısmı diğeri tabii kenisine aittir. Evlenmenin icap attırdığı masarır ve israfat maalesef köylerimizde servetini eritmiştir. Men'i israfat kanunu bir dereceye kadar bu israfatın önüne geçmiş ise de yine eski ananeden tamamen vaz geçilemiyor.

KİLİS TARİHİ

Köylerde düğün bir hafta devam eder. Ve bu hafta zarfında davul çalınır. Davul çalınırken köyün genç kız ve erkeklerinden mürekkep bir alay muhtelit şekilde halay [1] sekerler. Düğüne davet olunacaklara bir kaç gün evvel ipek top ve aba gibi birer hediye genderilirki; buna "okuntu,, derler. Bu okuntu davetiye makamındadır. Düğüne davetli olarak gelenler düğün sahibine koyun, at gibi birer hediye getirirler. Bunlar getirdikleri hediye nisbetinde izaz ve ikram olunurlar. Düğün cumartesi gününden başlayarak berşembe günü akşamına kadar devam eder. Perşembe günü kurbanlar kesilerek davetlilere ziyafetler çekilir. Ve akşam üzeri herkes dağılır, gider. Davetliler avdet ederken hatırı sayılanlara düğün sahibi tarafından seccade, heybe gibi münasip hediyeler verilir.

Köy düğünlerinde en heyecanlı merasim gelin getirmek usulüdür. Çok vakit başka köyden getirilmesi icap eden gelin zıfak gecesine takaddüm eden günde gelin olacağı göye getirilir. Gelini getirmek için sabahlayın hazırlıklar görülür. Göveyinin bütün akrabaları, köy delikanlıları bir kısmı atlı, bir kısmı yayan olmak üzere büyük bir alay teşkil ederler.

[1] Halay: Milli bir rakıdır. Birçok envai vardır.

KİLİS TARİHİ

Bunların hemen hepsi iyi kötü birer silâh taşırlar. Belleri kamalı piyadeler silâhlarını omuzlarına atarak adetâ bir bölük teşkil ederler. Atlılar bunların önlerinde yörür ve en önde davul çalınır. Bu alay muntazam bir yürüyüşle gelinin bulunduğu göye varır. Orada cırt oynamak halay sekmek gibi bir takım milli oyunlar yaptıktan sonra gelini bir ata bindirirler, aynı alay gelinin önünde cırt oynamak ve silâh sıkmak suretile eğlenceler tertip eder. Davul da yüksek ve tannan ahengi ile bu eylenmeyi idare eyler. Gelin kendi evinden çıkarılırken kardeşine veya yakın akrabasından olan erkeklere «yol» namile mühim bir bahşiş verilmek adettir.

Kasabadaki dükünler daha başkadır. Kasabada evlenen iki taraf, birbirinin yüzünü görmeden ana ve babasının intihabile evlenirler. Fakat herhangi bir genç evlenirken kefaet meselesine çok ehemmiyet verir. Bu hususta dikkatli davrananlar ekseriya mesut bir aile teşkiline muvafak oluyor. Evlenen erkek kız tarafına halile mütenasip bir miktar para ile yün, patiska vesaire vermeğe mecburdırki; buna: “kalın,, derler. Verilecek paranın miktarı vasat halli bir aile için madenî elli altından aşağı değildir. Nikâh merasimi ekseriya evlenmeğe takaddüm eden ay içersinde ve iki tarafın akrüba

ve bildiklerinden mürekkep bir cemiyet huzurunda yapılır. Zifafın cuma akşamına tesadüf etmesi hayırlı addedilmiş bir adettir. Binaenaleyh düğüne pazar günü başlanır. Pazar günü sabahdan öğleye kadar evlenecek zatın evinde bir cihaz cemiyeti yapılır. Bu cemiyete bir çok davetliler gelir. Misafirlere mevsimine göre kahve ve şurup ikram edilir. Cemiyette saz da bulundurulur. Öğleye yakın büyük bir cemaat hayü huy ile kızın evine giderler. Orada hafif bir celse yapılır, saz çalınır. Cihaz eşyasının ağır olanları hayvanlara yükletilir. Elde taşınması mümkün olanlar da ellerinde taşınır. Aynı cemaat büyük bir alay teşkil eder. Saz çalarak ve «Allah mübarek eylesin!..» nidaları yüksek seslerle tekrar edilerek cihaz eşyası sokaklarda badetteşhir güveyinin evine getirilir. Cihaz eşyası yüklenen hayvanlardan en öndekine bir hanende bindirilir. Ve eline kızın cihazında çıkan en büyük ayna verilir. Hanende hayvan üzerinde bir elinde aynayı tutarak millî türküler okur, eşya güveyinin evine teslim edilirken de bahşışını alır. O günün merasimi bununla biter. Ferdası günü akşamından itibaren gece cemiyetleri yapılır ki; buna da «oturtma» derler. Bu oturtma cemiyetleri Perşembe gecesine kadar devam eder Perşembe gecesi aynı zamanda gelin evinde de

KILIS TARİHİ

« kına cemiyeti » namile bir kadın cemiyeti yapılır. O gece kadın ve erkeklerden mürekkep büyük bir cemaat saz ve ahenk ile kızın evine giderek gelini alır. ve sazla ve « Allah mübarek eylesin!... » teranesile güveyinin evine getirirler. O sırada kadının « izar » tabir edilen beyaz bir çarşaf ve « edik » denilen sarı bir çizme giymesi adettir. Gelinin validesi tarafından çizmesinin sağ tekinin içine konulan bir mikdar parayı gelin güveyinin evine girdikten sonra ayağından çizmesini çeken defçi bahşiş olarak alır. Gelin güveyinin kapısı önüne geldiği vakit ayağının önüne bir küp kırmak adettir. Perşembe günü kadınlar için yemekli bir cemiyet yapılır. Sabahtan akşama kadar sazla ve oyunla devam eden bu cemiyete « sübhe » derler. Bu cemiyette gelin hanım en güzel tuvaletile bir iskemle üzerinde put gibi oturarak akşamı bekler. Yalnız ikindi vakti cille tabir edilen bir merasım yapılır. Bu merasım şu şekilde icra olunur; cemiyet yapılan hanenin avlusuna orta yere bir iskemle koyarlar. Henüz yeni gelin olmuş iki kadın ellerine mum yakarak her biri gelinin bir tarafına geçer önünde defçiler çalarak ve bu merasime mahsus türküleri okuyarak üç defa iskemlenin etrafını dolanırlar. Sonra gelini o iskemlenin üzerine oturup başına bir çevre açarlar.

Bu çevrenin her ucunu defçilerden birisi tutar. «cillen mübarek olsun» şarkısını okurlar. Gelin ve güveyinin ana ve babalarile yakın akrabaları o çevrenin içine para atarlar. Bu suretle biriken paraları defçiler alırlar. Cille yapılırken kain valide evladı çok olsun diye gelinin başına bir avuç buğday ve arpa saçar. Perşembe gününün akşamı büyük bir kalabalık güveyiyi camiya götürür ve namazdan sonra sazla ve «Allah mübarek eylesin!» nidalarile sokakları dolaştırdıktan sonra evine getirirler. Kapı önünde hoca tarafından yapılan yeknesak bir duayı müteakıp güveyi hazırona veda ederek evine girer ve avluya girince gelin tarafından karşılanır ve her ikisi el ele vererek ekseriya sazla üç defa avluyu döndükten sonra zıfâf odasına girerler. İlk odaya girerken gelin güveyinin ayağına basar. Bu hareket evlilik hayatında kadının hâkim olmasını ve erkek tarafından sevilmesini temin edeceği kanaatinden ileri gelmektedir. Zıfâf odasına girdikten sonra güveyi ilk evvel gelinin yüzünden «duvağını» [yüze örtülen uzun peçe] kaldırır. Ve sonra iki rikât namaz kılarak dua eder.

Bu düğünlerde iki tarafın ahabap ve akrabaları koyun, şeker, kahve ve kumaş gibi hediyeler gönderirler. Perşembe günü yapılan sübhe cemiyetine davetli kadınlâr bir mikdar

para getirir veya gönderirler. Bu suretle biriken paraya «lef» derler. Zifaf akşamının sabahı güveyi arkadaşları tarafından hamama götürülür. O gün akşama kadar hususî bir eğlence cemiyeti yapılırki; bunun adına da «asma kesme» tabir ederler.

Bazen evlenecek çiftler uzun müddet nişanlı kalırlar. Bu müddet içinde her mevsimin icabına göre ve bilhassa bayramlarda ve resmî günlerde erkek tarafından kız tarafına hediyeler gönderilmesi adettir.

Kurban bayramında erkek tarafından nişanlısına gönderilmesi mütat olan kurbanın gönderilmesi de seyretmeğe değer bir merasime tabidir. Gönderilecek kurbanın güzel bir koç olması şarttır. Bunun sırtını ve başını sırmalı ve ipekli kumaşlarla, zinet altınlarıyla süslerler, tahtadan ve yahut iki kılıcın kavisvari birbirine bağlanmasından mütehassil küçük ve süslü bir takın her ucundan bir hafız tutar. Bunlar önde süslü kurban arkadan gelen cemaatin arasında olduğu halde ilâhiler okuyarak gelinin evine götürürler. Bazan bu merasimde saz da bulundurulur.

Şayanı şükrandır ki; son yirmi beş sene zarfında düğün merasimine ait âdetlerden bir kısmı terkedilmiştir. Bilhassa kanunu medenin neşrinden sonra nikâh ve evlenme mera-

simi basit ve külfetsiz bir şekle inkılâp etmiştir.

sünnetlerde yapılan merasim:

Çocukların sünnet cemiyetleri de oldukça külfetli ve bir çok meresime tabidir.

1 İlâ 12 yaşına kadar olan ve bazan daha büyük bir yaşta bulunan çocukların ilk veya son bahar aylarında sünnet edilmeleri memleketin adeti icabındandır. Sünnet günü akraba ve ahbablar davet edilerek onlara yemek ziyafeti verilir. Sünnet olacak çocuklar yeni elbiselerini giyerler. Başlrile omuzları ve arkaları hallı pullu sovan ve sarımsaklarla ve zinet altınlarıyla tezyin edilir. Bu suretle müstesna bir tuvalete tabi tutulan çocuklar süslü atlara bindirilir. önlerinde zikir çalarak sokak ve çarşıları dolaşır, eve dönerler. Evde bekleyen sünnetçi çocukları birer birer sönnet ederek hazırlanmış olan süslü karyolalara yatırırılar. sünnet olurken ağlamasın diye çocukların ağızlarına şeker koyarlar. Bir taraftan da « Allah mubarek eylesin» diye gürültü yaparlar. Bugün bu adetler terk edilmiştir.

Bayramlarda yapılan merâsim:

Ramazan bayramında halk büyük bir neşe ile bayram hazırlığı yapar. Bayram için yeni elbiseler, konduralar ihzar edilir. Ramazanda hal-

KİLİS TARİHİ

kın kısmı azamı oruç tutar, camilere koşarlar. Kandil geceleri hal ve vakti yerinde olanların hayrat yapıp fükaraya dağıtması adettir. Ramazan günleri öğleden sonra hafızlar tarafından Kur'an okunması, ve ikindiden sonra da va'ız edilmesi eskidenberi riayet edilen bir ananedir. Fakat malesef bu va'ızların bir çoğu Cennet, Cehennem ve topuz mevzularına yeyahut beni israil hikâyelerine münhasır kalır. Dinin içtimâî esasatı dünya işlerine müteallik umur ve vazifelri, ticaret ve ziraat meseleleri hakkındaki irşatkâr ehkâmından ya pek az veyahut hiç bahsedilmez.

Bayram namazı müsait havalarda musallada kılınır. Halk namazdan dağıldıktan sonra ilk evvel kabristana giderek ölüleri ziyaret ederler. Sonradan evlerine dönerek aileleriyle bayramlaşırlar. O gün her evde sureti mahsusa yapılan ve her ailenin içtimâî vaziyetine göre nefis sayılan yemeklerden yedikten sonra akraba ve ahyapların evlerine giderek bayamlaşırlar. Bu ziyaretlerle bilmukabele yapılan bayramlaşma ziyaretleri iki üç gün devam eder. Bayramda çocuklar büyüklerin elini öperek bayramlık alırlar. Bayramın neş'esini canlandıran çocuklardır. Bayram günleri memleketin muhtelif semtlerinde birçok salın-

caklar, nauralar «dolap» kurulur. Meydanlar satıcılarla dalar. Çocuklar salıncaktan salıncığa atlayarak bülbül gibi şakır ve eğlenirler.

Genazelerde yapılan merasim:

Evvelleri vefat eden bir kimse, eğer içtimâî mevkii yüksek bir şahsiyet ise vefatı minarelerde yapılan “selât ve selâm,, ile, halk sınıfından olan bir adamın vefatı da dellâl marifetile ilân olunurdu. Minarelerde yapılan ilân halkın maneviyatına karşı hazin bir tesir yapmakta olduğundan son zamanlarda bu adet terkedilmiştir. Halihazırda dellâl marifetile ilân kâfi geliyor. Cenazeyi akraba, ahbap ve mahal le halkından ibaret bir cemaat evvelâ camiya, oradan da kabristana kadar taşırlar. Cenaze namazını müteakip cemaatten biri “Ey cemaat ne dersiniz şu meyyitin hakkına?,, diye bağırır. Bu sual «Allah rahmet eylesin» cevaplarla karşılır. Cenaze defnolunduktan sonra baş ucunda Kuran okur ve telkîn verirler. Müteakiben cemaat dağılırken cenaze sahibine ta’ziyede bulunurlar.

Düğün ve cenaze merasimlerinde halk yekdiğerine karşı azamî muavenet ve fedakârlıkta bulunur. Cenaze çıkan evde üç gün yemek pişmez. bu üç gün içinde akraba ve ahbablar yemek gönderirler.

KİLİS TARİHİ

Vefat günü « kazma takırtısı » namile bir hayrat yapmak bir hafta sonra tevhit hetmi yaptırmak ve kırkinci günü yine bir hayrat yaparak fükaraya dağıtmak adettir.

Vefat hadisesinden mütesir olan aileye akraba tarafından hediyeler gönderilmesi ve ziyafetler verilmesi ve bu suretle o ailenin teselli edilmesi de adettir.

İktisadî adetler:

Pek eski zamanlarda Kilis muhitinde her şey bol ve ucuzdu. Buna mukabil paranın iştirâ kıymeti de pek yüksekti. Bütün servet para ve akçe ile hisap edilir idi. Eski vakfiyelerin birinde « balın batmanı bir akçaya çıksa bile yine mevlût ayında bal şerbetile mevlût okudula! » diye yazılı olduğu gibi diğer bir vakfiye de dahi «dört boynuzlu koç dört akçaya çıksa bile kurban bayramında yine bir kurban zebholuna! » diye muharrerdir. Şuna nazaran bundan iki üç asır evvel Kilis çok ucuz bir memleket idi. Eskiden ucuz veya bahallığın mikyasını hububat teşkil ederdi. «Bir şünbül buğday mukabilinde bir postal alınabilmeli » sözü eskidenberi söylenilen ziraî bir bir düsturdur. Köylülerin mübadele vasıtası hububattan ibarettir. köylere giden çerçiler sabun, mendil ve iplik gibi eşyayı arpa ve

buğday ile değışirler. Eski zamanlardan harbi-
 umumiye takaddüm eden senelere gelinceye
 kadar memleket ucuzluk ve bolluk içerisinde
 yaşamış idi. Metelik ve mangırların muteber
 olduğu devirlerde bir adam bir meteliğe gü-
 zelce karnını doyarabilirdi. Çünkü; o zaman-
 larda Ekmeğin okkası iki meteliğe, etin okka-
 sı beş meteliğe ve yağın okkası beş kuruşa
 idi. Sebze ve yemişlerin fiyatı da bu nisbette
 ucuzda. Bundan otuz sene evvel ekmeğin ok-
 kası iki kuruşa çıkmıştır diye bir takım fakir
 kadınlar hükûmet sarayını taşlamışlardı. eşya-
 nın bu kadar ucuzluğu karşısında tabii mesai
 ücreti de çok azdı. Bir sanatkâr ustanın yevmi-
 yesi nihayet on, bir amelenin yevmiyesi iki
 kuruştı. Bu ucuzluk umumî seferberliğe ka-
 dar cüz'î farflarla bu nisbeti mühafa etti. Kili-
 ste ve bilhassa köylerimizde maişet pek basittir.
 Halk umumiyet itibrile bir türlü yerler. İktisa-
 da çok riayet ederler. senenin güz aylarında
 senelik zahire olmak üzere bulgur ve unluk
 tedarik ederek anbarlara yerleştirmek adettir.
 Bir senelik zahiresini tamam koymağa muvaf-
 fak olan bir aile üst tarafını düşünmez. Hal-
 kın iyi ve kötü bir bağ ve bir zeytinliği var-
 dır. Bundan gelen hasılatın bir kısmını satar,
 bir kısmını de evine koyar. ve böylece kıt
 kanaat geçinirler.

KİLİS TARİHİ

Halk arasında hukuku tasarrufiye sağlam bir esasa müstenit değildir. mevcut gayrimenkul malların ancak yüzde yirmisi tapuya merbuttur. üst tarafı adi senetle tasarruf edilmekte ve bu yüzden bir çok hukukî münazaalar zuhur etmektedir. Esası tapuya merbut olmayan bir gayrimenkulu tapuya tescil ettirmek çok külfetli bir iştir. Halk bu müşkülatten kaçınarak adi veya noter senedile alım, satımı itiyat edinmiştir. Halk arasındaki alış veriş ve bütün ticarî muameleler hep emniyet üzerine ceryan eder. Üç beş kişi bir araya gelerek binlerce liralık sermaye üzerine şirket teşkil ederlerde aralarında bir mukavelename tanzim etmezler. Böyle bir mukavelename tanzim etmek fikrini ileri sürmeği bile ciddiyet ve emniyete münafi görürler. Fakat son senelerin acı tecrübeleri şirket teşkil etmek istiyenlerin ibret ve intibah gözlerini açmıştır.

Esnaf bir şey'i tartarken veya ölçerken doğru hareket etmeği bir namus borçu bilir. Müşteriyi aldatmamak ise ilk vicdan vazifesidir.

Evvelleri faizcilik mezmum sayılırdı. Ve bu itibarla buna rağbet azdı. Fakat son zamanlarka faizcilik oldukça rağbet kazandı.

Esnaf ve tüccarlarımızda taklit fikri icat fikrine galiptir. Meselâ: Birisi bir mağaza açsa bunu takiben diğerleri de aynı sistemde ve aynı

şerait dairesinde bir mağaza açmağa şıtap ederler.

Esnafl alış veriş ederken müşteriye karşı çok mülâyim davranır. Müşteri hürmet ettiği bir adem ve ya memur ise aldığı eşyayı hiç bir ücrete tabi olmayarak çırağıle evlerine kadar yollarlar.

Zirai âdetler:

Kiliste ziraat hayatı hâlâ iptidaî şeklini muhafaza etmektedir. Bununla beraber halk erazinin imarı için pek çok emek ve masrafa katlanmakta olduğundan memleketimizde çiftçilik pek müterakkıdır. Eskiden olduğu gibi bu gün de erazinin kabiliyetini, neşvü nûmanın derecesini, bir mahalde bulunan suyun nere- lere sevk ve isalesi kabil olabileceğini bihak- kın takdir ve tahmin eden ümmî ue fakat ih- tisas sahibi ekincilerimiz vardır. Memleketimiz- de müstakıl çiftlikler çok azdır. Kasaba civa- rındaki erazî bir çok küçük parçalara ayrıl- mış ve halka dağılmış bir şekildedir. Köyler- de nispeten daha geniş tarlalar vardır. Kaza dahilinde erazinin ekilip biçilmesi umumiyetle ortaklık tarzındadır. Bu ortaklık erazi ve to- hum tarla sahibi tarafından verilmek ve emek- le mesarif çiftçi tarafından yapılmak ve mey-

KİLİS TARİHİ

dana gelecek hasılat iki taraf arasında yarıya taksim edilmek suretile inikat ve devam edelmektedir. Bağ ve zeytinlerde buna mümasıl bir ortaklıkla yetiştirilmektedir. Bir taraftan erazi ve diğer taraftan emek ve masraf olmak şartile yetiştirilen bağlar dikildikten beş sene sonra iki taraf arasında ya münasefatan ve yahut ikili birli taksim olunur. Bir tarlaya bağla zeytin çok vakıt aynı zamanda gars olunur. Zeytinler yetiştikten sonra bağlar sökülür ve erazi zeytinlik haline gelir.

Erazi mahsulâtının harman yerlerine yığılarak döğülmesi adettir. Bu şeklin yangın tehlikesinden halî olmadığı tabiidir. Nitekim Kिलiste harmanların bir çok dafalar yanıp mahvolduğu vakidir. Buna rağmen halk bu adeti halâ muhafaza ediyor.

Üzüm sergisi mevsiminde halk fevç fevç bağlarına çıkar, çadır ve haymeler altında günlerce kalırlar. Gündüzleri güneşin kızgın sıcağı altında bitap bir hale gelinceye kadar çalışan bağcılar, gicelerin serin sükûneti içinde eğlenceler tertip ederek yorgunluklarını izaleye çalışırlar. Üzümleri zeytin yağı ile sermek eskidenberi âdettir. Son senelerde potas ve kül suyu ile serenler var isede bu usul henüz taammüm etmemiştir.

KİLİS TARİHİ

Halkın en faaliyetli ve heyecanlı iş mevsimi zeytin dövşirme zamanıdır. Zeytin hasılatı kıymetli bir mal olduğu için çarçabuk dövşirilmesi lâzımdır. Şafak zamanından bir saat mukaddem kafilâ kafilâ zeytinliklere taşıyan halk akşamdan sonra avdet ederler. Bu zeytinliklere götürülen ameleye ücret olarak aynen zeytin verilir. Memleketimizde zeytin toplamak usulu pek iyi değildir. Ağaç üzerindeki zeytinler sırkılarla silkildiğinden ağaçlar fazla derecede hırpalanır. Bu yüzden zeytin ağaçları ancak iki üç senede bir defa hasılat vermektedir. Halk bağ ve zeytinlik gibi bir mülkün içerisinde hasılat dererken daima bereketle konuşurlar. Meselâ: Bağda üzüm kesmek ve ya sermekle uğraşanların yanına birisi gittiği vakit selâmdan evvel “bereketli ola!,” diye söze başlar. Bu âdet eskidenberi caridir. “Bağı kesip bitirdinizmi,” diyecek yerde “bağı bereketledinizmi?,” diye sorarlar.

Zeytin daneleri eski usulde masarelerde sıkılır. Zeytinleri şeddeye vuran ademin temiz, doğru ve dindar olmasına itina edilir. Aksi takdirde zeytin yağının bereketi kaçacağına inanılır.

Kavun, karpuz tarlalarına, bağ ve bağçeye gelen herhangi bir ademe kavun, karpuz ve üzüm ikram etmek âdettir.

KİLİS TARİHİ

Kadınlar arasında itibar edilen âdet ve ananeler:

1 — Safar ayında yola çıkmak, ev temizlemek iyi sayılmaz.

2 — Zilkade ayında nikâh kıymak uğurlu olmaz.

3 — Cuma günü ev süpürmek, hamur yağurmak gibi işlerle iştiğali iyi saymaylar.

4 — Aşura [Muharrem] ayında sürme çekmeği günah sayarlar.

5 — Pazartesi ve Cuma günleri çamaşır yıkamak iyi değildir.

6 — Çarşamba günü kan aldırma muvafık sayılmaz.

7 — Her hangi bir şeyden korkarlarsa kırk gün hamama gitmezler.

8 — Zifaf akşamı için hazırlanan gelinin tuvaleti mutlaka kocası berhayat bir kadın tarafından yapılır.

9 — Gelini geveyinin evine götürürken hamam önünden geçmezler.

10 — İki luhusayı kırk güne kadar birbiri yanına sokmazlar.

11 — Yeni doğan çocuğu kırk güne kadar odada yalnız bırakmazlar. Bırakılacak olur ise başı ucuna bir süpürge koyarlar.

12 — Luhusaya “ al basar „ diye al renkli elbise giydirmezler. Çarşamba karısı çarpar korkusile luhusayı odada yalnız bırakmazlar.

13 — Küçük çocuk ilk evvel üst dişlerini çıkarır ise meşum sayılır.

Bu şeametin önüne geçmek için o çocuğu birisi damdan atmak, digeride aşağıdan yakalamak suretile « damdan atma! » usulunu tatbik ederler.

14 — Zayıf çocuğu çift demirle tartmak, hamamın kazanına batırmak, mezarlığa yatırmak ve bir boş kazan içersine koyarak dört yolun ortasında havadan kaynatmak şıklarından birisinin tatbiki suretile zayıflikten kortarmağa çalışırlar.

15 — Geç yürüyen çocukları kible taraf duvarındaki çötenin altında sallarlar. Ve aynı zamanda birde davar ciğeri alıp dama atarlar.

16 — Titiz ve asabi kocaların kundurası altına katrandan bir haç resmi yapar ve kendisine [Hantut] tütsüsü verirler.

17 — Bir kız için görücü gidenler işte soğukluk olmasın diye orada su içmezler.

18 — Gelinin nişan yüzüğünü mesut talili bir kadın takar.

19 — Bir kızın nikâhı akdedileceği gün saç-

KILIS TARİHİ

İlarnı dağıtarak aynaya bakması ve kuşasını sökmesi adettir.)

20 — (Luhusanın başı ucuna bir soğan, bir baş sarımsak ve bir ekmeği şişe saplayıp asarlar. Bunlar kırkınıcú güne kadar kalır. Kırkınıcú gün luhusa hamama giderken sokak kapısında ilk adımını soğan ve sarımsağın üzerine atar. Ekmeği de köpeğe verirler.

21 — Luhusa odasına memleket haricinden gelen misafirleri, yeni üğüdülmüş unu ve sıcak ekmeği sokmazlar.

22 — Rü'yasında köpek ısırarak bahanesile «kuduz kınası» yaparlar.)

23 — Bir binanın üzerine baykuş kuşunun konmasından ve ötmesinden teşe'üm ederler.

24 — Küçük çocuklar yeni diş çıkardıkları zaman kendisini bir kalburun içersine oturtur, etrafına kitap, makas ve ayneler gibi bir takım eşya dizekler ve başına hedik [1] dökerler. o sırada çocuk bu eşyadan hangisini alırsa atide intisap edeceği meslek için bir işaret sayılır. Meselâ: Kitabı alırsa ileride okuyup âlim olacağını, aynayı alırsa şık ve temiz ve bahtı açık olacağını ve makası alırsa terzilik ya pacağını istidlâl ederler.)

[1] Hedik: Buğday haşlaması.

KİLİS TARİHİ

25 — Kelinlik zamanı geçmiş kızların bah-tını açmak için cuma namazından ilk çıkan kimseye bir kilit açtırırlar.

26 — Bir maksadın husuli için ziyaretlere bilhassa Şerehbil ziyaretine kurban adarlar.

27 — Bir işin husuli için mevlût okutmağı-nezreder. O işin husulinden sonra mevlût okut-tururlar.

28 — Südü çekilen emzikli kadınları boy-nuna bir ip takarak maydanoz tarlasının içinde kuzu gibi yayarlar. Kadının maydanuz tarlası-nın içinde kuzu vaziyetinde otlaması ve kuzu gibi melemesi şarttır.

29 — Memesi ağrıyan kadının memesini havkırdırlar. Havkırtmak şu şekilde olur: Ka-dınlardan birisi memesi ağrıyan kadının me-mesini yıkadıktan ve tarakla taradıktan sonra memeye eğilerek «hay» diye kapmağa başlar.

30 — Zıfzı gecesi göveyi namaz kılarken gelin güveyinin başına bir kuruş atarak yavaş-ça “kırk paraya bir köle aldım ağzı var dili yok!,” der ve göya bununla göveyinin ağzını bağlar.

31 — Gelin güveyinin evine getirilirken iki tarafına geçecek sağdıçlar bekâr kızlardan, düğün günü bilâkis yeni evlenmiş kadınlardan intihap olunur.

32 — Gelinin baş örtüsile ayakkabısının güveyi tarafından gönderilmesi adettir.

33 — Gelin güveyinin evine getirileceği akşam ayağına ve bacaklarına «nakış» [1] yakarlar ve bunun üzerine güveyinin gömle-gile sararlar. Bu bağ güveyinin evinda çözülür.

34 — Gelin güveyinin evine giderken kayın valide ile kayın peder el ele vererek bir çatı yaparlar. Gelin bu çatının altından geçerken kayın valide elinde tutuğu bir parça şekeri gelinin başı üzerinde kırdıktan sonra bir parçasını gelinin ağzına koyar, diğer parçalarını da «derdeşik» [2] olmak üzere gençlere dağıtırlar.

35 — Luhuseyi kırkinci gün hamama götürerek on beş türlü baharatın mumlu bala karıştırılmasından hasil olan ve “Şüdüt”, tabir edilen macunu yıkanmadan evvel vücudüne sürer ve sıcak taşa oturturlar her tarafına da birer mum yakarlar. çocuğu olmayan kadınların bu macundan bir miktar çalarak ilaç yapmaları mütat olduğundan buna meydan vermemek için luhusanın yanına iki kadın bekçi bırakırlar.

36 — Lühusanın bir yedinci gün ve bir

[1] Nakış: Kına ile yapılmış ve ince hamur üzerine dizilmiş bir takım eşkâl ve dallardan ibarettir. Bağlandığı yere aynen çıkar.

[2] Derdeşik: Uguru bulaşmak manasınadır.

defada kırkınıcı gün hamama gitmeden evvel çocuğıle beraber ebe tarafından kırklanması adettir. Yerli ebeler tarafından yapılan kırklama merasimi oldukça uzun ve külfetlidir: Ebe hanım orta yere bir kalbur getirerek içersine soğan ve sarımsak kabukları, üzerlik, makas, pıçak, bir parça ekmek, bir bardak su, bir tarak ve bir iğne koyar. Çocuğı lühusanın kucagina verir. Başlarına beyaz bir örtü örtükden sonra bir kadın o kalburu heyetile lühusanın başında tutar. Bundan sonra kırklamağa başlanır. Ebe tarağı suya batırarak evin her göşesine serper. Bu esnada söylenmesi mütrad olan sözler bittikten sonra kalburun içersindeki bir bardak su ile lühusanın elini yüzünü yıkarlar. Sonra bu suyu dört yolun ortasına dökerler. Kalburdaki üzerlik, soğan ve sarımsak kabukları ile lühusaye tütsü verilir. Bu tütsüye evdeki hasırın her göşesinden bir çöp ile oradaki kadınların nazarı deymesin diye entarilerinden birer iplik te ilâve edilir. Tütsü yapılırken ebe eline bir iğne ve bir kâğıt alarak güya göz edenlerin gözlerini deliyormuş gibi «filanın gözü, filânın gözü...» diye birer birer isim sayarak her isim söyledikçe kâğıdı bir defa iğneler, sonra o kâğıdı da ilâveten ateşe atar.ۛ

Kırklama esnasında Ebe tarafından hemen

her luhusada aynen tekrar olunan sözleri garabet ve tühafliğine mebni aynen dercediyorum: «ya hazreti Nebi, Yasiti Fatıma, ya hazreti Zeynep, ya hazreti Asiyel değirmenden yük gelenden damda loğ çekilenden kızamıklı gelenden, çiçekli gelenden, cenabet gelenden, abdestsiz gelenden, hasta gelenden, yeni beşik gelenden, yeni gelin gelenden, sünnetli gelenden, luhusa gelenden. düşük düşürüp gelenden, sıcak ekmek gelenden, cinden ve periden nefsenin [luhusa] ve çocuğunun kırkta alâkası kalmadı. Kırk ebenin elile kırkladım. Kokulu attarınki, sinekli bakkalınki, sarı çiftinki, üç eşikten, beş beşikten yehşi gözden yaman sözden..... kırkın alâkası kalmadı. Kırk ebenin elile kırkladım.»

37 — (Değirmenden yeni gelmiş undan yapılacak ilk ekmeği - güya yiyenlerin sabırlı ve kanaatli olması için - köpeğe verirler.

38 — Çok vakit çocuklar ve bazan büyükler için göz değmesin diye ateşe üzerlik[1] atar, onları tütsüsüne tutarlar. Üzerlik ateşte pıtır pıtır yandıkça şu sözleri tekrarlamak şarttır:

“Azara, buzara, öküz girdi pazara, çocuğuma göz edenin iki gözü bozara. Üzerliksin

[1] Üzerlik: Ateşe atıldığı vakit çatırdayan bir nevi tohum.

havasın, çok dertlere devasın, pıtır pıtır ettikçe kazayı belâyı savasın. Üzerlik sende var yüzbin erlik! Erliğini bunde bellit [1] kapıdan girdi bacadan çıktı.

39 — Küçük çocukların tırnağını ilk kesecikleri vakıt bekâr bir erkek kesesine müte-nevvi cinsden paralar koyarak mini mininin ellerini o keseye suktururlar hangi cins paradan ne miktar tuta bilirse onu fakirlere sadaka ettikten sonra tırnağını keserler. Bu adet çocuk büyüdüğünde eli çakır olmaması içindir. [2] ¶

Bir çoğu hürafeden ibaret olan bu adetlerin bugün kısmı azamı metrük isede bir kısmı yine anane halinde yaşamaktadır.

Kazanın sekenesi:

Geniş hudutlu bir kaza merkezi olan Kilis umumi harpten evvel Munbuç, Fellah, Elbeyli, Musabeyli, Amiki, Şakağı, Okcu İzzettin, Türkmen şeyhler ve Karacalı namlarında on bir nahiyeyi muhtevi bulunuyordu. Kazanın sekenesi ekseriyet itibarile Türktür. Bu havaliye Türkler ilk evvel hilafeti Abbasiye zamanında

[1] Bellit: Belli et emri hazırının muhaffefidir. Mahalli lehçedir.

[2] Eli çakır: Kendi evinden şunu bunu çalmak manasıdır.

KİLİS TARİHİ

gelip tavattun etmişlerdir. Türkmenler dahi beşinci asırı hicride Halep'te icrayı hükûmet eden Benimerdas devleti zamanında gelip yerleşmişlerdir. Buradaki Türk ahali Selçukiye Devleti ile Mısır'da icrayı hükûmet eden devleti etrak zamanında daha ziyade çoğalmıştır.

Ehli salip muharebeleri zamanında Kilisin sekenesi tamamen Türkten ibaret idi. Ehli salip orduları hicri 532 tarihinde Halebe hücum ettikleri sırada Aksungur oğlu İmadettin zengi Halep hükümdarı bulunuyordu. İmadettin ordusu ile Ehlisalip ordusu arasında Halep civarında şiddetli bir muharebe vuku bularak neticede İmadettin galebeyi kazanmış ve bu galebe üzerine ilk evvel Maarra'yı ve bir kaç sene sonrada Urfa ve surucu ve Fûratın Şark sahili ile Bireciği Ehlisalipten kurtarmış idi. Hicri 541 tarihinde İmadettin'in vefatı üzerine yerine oğlu Nureddin hükümdar oldu. Nureddin'de babası gibi Ehlisalip muharebelerine devam ederek Ehlisalibin Coslin namında büyük bir reisini esir ve Antap ile Maraş havalisini Ehlisalipten istirdat etmiş idi. Tabii bu meyanda Kilis'de o müthiş istilâdan kurtulmuş oldu.

Kazada akalliyeti teşkil eden anasır Ermeni, Katolik, Yahudi ve Arapça konuşan pek az

KİLİS TARİHİ

mikdardaki Rum Ortodokstan ibaret idi. Ermenilerle Katolikler istiklâl harbi esnasında hicret ve tagayyüp etmiş, Rumlar dahi mübadeleye tabi olarak gitmiş olduğundan hali hazırda memleketimizde az mikdarda Yahudiden başka gayri müslim unsur kalmamıştır. Yahudiler umumiyet itibarile ticaretle uğraşır ve bir Türk muhitinde bulunmalarına rağmen Arapça konuşurlar.

Kazayı teşkil eden nahiyelerden Amiki, Şakağı, Okcuizzettin ve Şeyhler nahiyelerile Com nahiyesinde Türklerle Kürtler karışık olarak meskûn olup ekseriyet Türklerdedir. Kürt dağı namını alan bu nahiyelerin heyeti mecmuası hali hazırda Süriye dahilinde kalmıştır. Fellah nahiyesi Türk ve Araplarla meskûndur. Bu nahiyenin hali hazırda hududu millî haricinde kalan bir çok köyleri tamamile Türktür. Munbuç, Musabeyli, Elbeyli ve Türkmen nahiyeleri dahi tamamile Türk ahali ile meskûndur.

Kilis şehrinin nüfusu yirmi beş binden fazla olup kazanın umum nüfusu elli bine yakındır. Bu nüfusun hemen hepsi Türktür. Bu itibarladır ki; kazamızda Türk hars ve ananasi murlu ve şuurlu bir imanla yaşamaktadır. Denilebilirki; Kilis kazası Sürüye hududu üze-

KİLİS TARİHİ

rinde Türk medeniyetini, Türk anânesini canlı bir surette temsil ve idame eden bir irfan merkezidir. Memleketimiz asırlardanberi Suriye ile temas ve ihtilâtına rağmen Türklüğünden hiçbir şey kaybetmemiştir.

Seyyar aşiretler:

Kaza dahilinde seyyar ve göçebe halinde yaşayan bir takım aşiretler vardır. bunların kemiyet itibarile en mühimleri Barak, Savcılı, Bereketli, hamatlı, İzorlı ve Türkmen aşiretleridir. Bunlardan Türkmên aşireti Türkçe, diğerleri hem Türkçe ve hem Kürtçe konuşurlar. Bunlar seyyar bir halde oldukları için nüfusça mukayyet olmadıkları gibi askerede gitmezler. Fakat son senelerde hükûmet bunları nüfusa kaydetmek için ciddi tedbirler almış ve kısmen nüfusa kaydolunmuşlardır. Türkmen aşireti ötedenberi Türkmen. nahiyesi dahilinde ve ekseriyetle meskûn bir haldedir. Şihlar, Musa beyli ve Karacalı nahiyeleri dahilinde dağınık bir halde bulunan isimleri yokarda yazılı diğer aşiretler devencilik vedavarcılıkla iştigal ederler. Bu aşiretlerin ne vakittenberi buralarda bulunduklarına dair tarihi malûmat yoktur.

Tarzı mimari:

Kilisteki binalar basit, Arap tarzı mimari-

KILIS TARİHİ

sine yakın ve mahalli ihtiyaca elverişli bir şekildedir. Sokaklar lüzumu kadar geniş değildir. Evler birbirine muttasıl ve mütekâsiftir. Evlerin böyle mütekâsif bir şekilde yapılması vaktile asayiş meselesi dolayısıyla halkın toplu bir halde oturmak zaruretinde bulunmalarından ileri gelmiş olsa gerektir. Halk meskenleri umumiyetle bir cümle kapısından girilen avludan, tahtanî ve fevkanî odalarla mutbak, Ahır ve su kuyusu gibi müştemilâtından ibarettir. Kilis ziraî bir muhit olduğu için bu tarzı mimarinin ihtiyarı ve şimdiye kadar devam etmesi daha ziyade ihtiyaçtan doğmuştur. Çünkü; çiftcilikle uğraşan veyahut bağı, zeytunluğu ve tarlası bulunan ailelerin-ki; hemen hepsinin vardır- Bağ çubuğunu, mahsulâtını, samanını, üzümünü zeytinini koyacak ayrı ayrı yerleri olması ve hayvanları için birerde ahırları bulunması çok zaruridir. Son zamanlarda yeni mimari usulüne muvafık evler yapılmakta ve damları kiremitle kapatmak usulu taammüm etmektedir. Memleketimizdeki binaların bir çoğunun damının toprak olması, senelik unluk ve bulgur zahiresinin damlarda kurutulması ve şire bastıklarının damlara serilmesi gibi ihtiyaçlardan doğmuştur.

Dinî müesseselerin mimarî tarzları inşa

KİLİS TARİHİ

edildikleri tarihlerdeki şekle muvafık ve Canbolat camii müstesna olmak üzere hemen hepsi san'at muvacehesinde bir kıymetten mahrumdur.

San'at hayatı:

Kilis zirai bir muhit olduğu için san'at itibarile pek fakirdir. Mevcut san'at mahali ihtiyaca göre vücut bulmuştur. Çiftçiliği bir san'at saymak icap eder ise Kilis bu hususta emsaline çok faiktir. Boyu yarım saat kadar uzayan geniş tarlaları cedvel ile çizilmişcesine doğru bir hat üzerinde sürmek belki Kilise mahsus bir san'attır.

Memlekette belli başlı san'atlar: Sabunculuk, mimarlık, yimenicilik, demircilik, bakırcılık, kuyumculuk, tenekecilik, terzilik, kunduracılık, marangozluk, sabancılık, boyacılık ve cülhacilikten,[dokumacılık] ibarettir. Çiftçilik, marangozluk, sabancılık, cülhacilik, ve yemenicilik hemen kâmilten Türklerin elinde, mimarlık yani yapıcı ustalığı ekseriyetle Rumların ve kısmen Türklerin elinde ve diğerleri ise hep Ermenilerin elinde bulunuyordu. Harbiyumide ve istiklâl harbi esnalarında gayrimüslimlerin memleketten uzaklaşmaları bu saydığımız san'atlerin hepsinin Türklere intika-

KİLİS TARİHİ

lini mucip oldu. Bugün bu san'atlerin hepsinde memleketin ihtiyacını temine kâfi ustalar yetişmiştir. Bilhassa ince nacar tabir edilen marangozlar içinde yüksek kabiliyetli ustalar vardır. Bunların meydana getirdikleri ebniye çatıları, oymalı cami mihrapları ve oda tezyinatı çok san'atlıdır.

Kıyafet:

Eski zamanlarda ahali umumiyetle kavuk üzerine sarık sarar ve cübbe giyerlerdi. Fes icat olunduktan sonra esnaf kısmı fes üzerine abani veya çenber, biraz okur yazar olanlar da beyaz tülbent sarmışlardır. Daha sonraları sade fes giymek taammüm etmiştir. Elbiseler aleliltlak önü açık bir entari, bir don ve bir gömlekten ibaret olup kış mevsimlerinde bunların üzerine aba giyerlerdi. Ayakkabı ise köylerde ve kasabanın zürra' kısmında postal ve diğer sınıf ahalide merkûp ve kırmızı yemeniden ibaret idi. Kıyafete ait bütün eşyalar hep yerli mamulâtı idi. Setre pantolon giymek memurlarla birinci sınıf eşraf çocuklarına münhasır gibiydi. Fakat son zamanlarda setre pantolon giyenler çoğaldı. Bu telebbüs tarzı az çok farklarla şapka kanununun neşrine kadar devam etti. Şapka kanunundan sonra kı-

KİLİS TARİHİ

yafetler tabii düzelmeğe başladı. Herkes kendi içtimâi mevkîine göre medeni bir kıyafet sahibi oldu. Kadınlarımız eski zamanlarda mavi dokuma çarşaf ve “edik,, tabir edilen sarı çizme ile sokağa çıkarlar, ev dahilinde dahi adı bir entari giyerlerdi. Git gide dokuma çarşaf yerine ipekli kumaştan yapılan büzgülü çarşaf lar ve daha sonraları pelerinli çarşaf lar kaim oldu. Sarı çizme mevkîini kunduraya terk etti. Şimdiki kadın kıyafetleri ise tamamen modaya mvuafıktır. Manto en fakir ailelere kadar taammüm etmiştir. Kıbar ve münevver aileler son moda manto, kostüm tayyur, rop gibi elbiseler kullanmakta ve bu kıyafetle sokağa çıkmaktadırlar.

Konuşuk tarzı:

Memleketimizin konuşuk tarzı biri münevverlere, diğeri halka ait olmak üzere iki lehçede cereyan eder. Fakat ekseriyet halkta olduğu için halk lehcesini esas tutmak zaruridir. Halk lisanı ufak tefek bazı istisnalardan ve mahalli şivelerden sarfı nazar edilir ise lisan kaidelerine uygun ve İstanbul şivesine yaklaşımağa pek müsaittir. Halk umumiyetle hal sigalarında yayı hazfederler. Meselâ: «Geliyorum» diyecek yerde [gelorum] derler. Cemi

KİLİS TARİHİ

mütekellim ve muhatap sığılarında da bir takım değişiklikler yaparlar. Meselâ: «Gidelim» diyecek [gidek], «ne diyorsun» yerine [nedon] derler. «Ana, baba, ağa» gibi bazı kelimeleri meksur yaye işba ederek «aney» «babey» ve agay» tarzında söylerler.

İKİNCİ KISIM

Kiliste yetişen âlim ve şairler

— 1 —

«ÇEKMEÇELİ ZADE»

Kiliste yetişen âlimler silsilesinin en başında Çekmeceli zadeyi görüyoruz. Bu zat yalnız ilim ve fazil cihetile değil, hüsnü ahlâk ve ittikasile de büyük bir şöhrete maliktir. Salâhı haline dair birçok menkabeleri hâlâ halkın lisanında deveran etmektedir. Mumaileyhin büyük pederi Çekmece kazasında ikamet ederdi. Yavuz Selimin Mısır seferine hareketi sırasında bütün talebesile beraber gönüllü olarak orduya dahil olmuş idi. Seferden avdet ederken Kiliste ikameti ihtiyar etmiş olduğundan mumaileyhin evlâdına «Çekmeceli zade» denmiştir. Tercümei halini yazdığımız Çekmeceli zade Hacı Mustafa efendi 1096 tarihinde doğmuştur. Aliyilkarî namındaki meşhur bir âlimden tahsil görerek icazetname almıştır. Bundan sonra kasabanın garbi cenubî tarafındaki “Çekmeceli,, camiini inşa ettirerek tedrisata başlamış ve ilk defa olarak Kiliste ilmi ihyaya çalışmıştır. Mumaileyhin bütün gayesi

KİLİS TARİHİ

ilmin neşir ve tamimi idi. Bir taraftan yüzlerce talebeye ders verirken diğer taraftan da eslâfın mühim eserlerini bizzat istinsah ederdi. Mumaileyh aynı zamanda güzel hattat idi. Boş vakitlerini kitap yazmakla geçirir idi. Bu suretle eslâfın mühim ve kıymetli müellefatından altı yüz cilt kadar kitap yazmış idi. Bu kitapları «Çekmeceli kitaphanesi» namile tesis ettiği kitaphaneye koymuş idi. Mumaileyh yalnız geceleri iki üç saat yatarı. Diğer zamanlarını işe hasrederdi. Göreceği işler, ders okutmak, kitap yazmak, telifat ve ziraattan ibaretti. Bu işlerini intizamla sıralamış olduğundan hepsinde de muvaffak oluyordu. Bu kadar mühim ve ilmî işleri arasında bizzat ziraatle uğraşması hem kendi maişetini kazanmak, hem de talebesine ve halka karşı kendi mesaisile geçinmenin yolunu ve iyiliğini fiil surette isbat etmek maksadına mebni idi.

Mumaileyhin telifatı şunlardan ibarettir: usulü fıkıhten İbnimelek şerhi. Feraizden muassal ceride. Akaitten Sadettin haşiyesi, müşkât haşiyesi. Bu eserler mumaileyhin el yazısıyla yazılmış olup ahfadı nezdinde mahfuzdur. Kitaphanesinde mevcut kitaplardan bir kısmı 1278 tarihinde Sadık efendi kitaphanesine nakledilmiş ve diğer kısmı da ziyaa uğramıştır.

KİLİS TARİHİ

Mumaileyh Türkçe, Arabça ve Farisice, lisanlarına hakkile vakıftı, Kendisinin himmetile Kiliste canlanan ilim hareketi yetiştirdiği birçok yüksek âlimlerin mesaisile daha ziyade inkişaf etmiştir Çekmeceli zade tedrisatta iyi bir usul takip ederdi. İcazetnameye istihkak kazanmak için çalışkanlığı, doğruluğu esas tutmuş idi. Ehliyetini isbat edemeyenlere icazetname vermezdi. Mumaileyhin 1171 tarihinde vefat eylediği mahdumu Mehmet efendiye ait “Mirat,, kitabının kabında yazılıdır. Doğruluğu ve metin ahlâki ile maruf olan Çekmeceli zadenin şu fıkrası meşhurdur:

1165 tarihlerinde azaz ve Kilis sancak beyi olan zülum ve şiddetile meşhur sarı Abdürrahman Paşa bir kış günü hocayı ziyarete gelir. O sırada camiin damında loğ çekmekle meşgul olan hoca hiç aldırılmaz, işine devam eder. Paşa bir müddet sabreder. Hocanın geciktiğini görünce dama yanına çıkar. Hoca Paşaya bir şey söylemeden elinden tutarak damın dört tarafını dolaştırır, Paşa hayretle sorar:

— Hocam der beni böyle damın başında ne dolaştırıyorsun?

Hoca şu cevabı verir:

— Zalimin bastığı yerde ot bitmez derler.

Seni camiin damında dolaştırmaktan maksadım budur.

Basdığın yerde ot bitmez. Camiin damı da kışın damlamaktan kurtulur. Hiç olmazsa camie bu bir hayrın dökunsun!

Paşa bu cevaptan çok müteessir olur. Damdan aşağıya indikten sonra hoca ile münakaşaya başlar.

— Hocam der. Kıyametin hesabı bir günde bitecek diyorsunuz. Bu kadar mahlûkatın hesabı nasıl bir günde bitebilir?

Hoca Mütecellidane cevap vermiş:

— Paşa esasen Allah kullarının ne yaptığını bilir. Meselâ senin hesabın «getirin sarı Paşayı, atın cehennem!» emrinden ibarettir.

ÜRYANİ ZADE OSMAN EFENDİ

Üryanî zade Osman efendî hafızasının kuvvetile şöhret bulan âlimlerdendir. Mensup olduğu aileye «Üryanî zade» denmesinin sebebi dedelerinin ziraatle uğraşması ve o vaktin adetine göre ekincilerin don giymemekte bulunması imiş. Mumaileyhin bugüne kadar devam eden ahfadı «çıplakların oğlu» demekle maruf ve hâlâ da ziraatle meşguldürler. 1114 tarihinde doğmuş olan Osman efendî Çekmeceli zadedden ikmalî tahsil ederek icazetname almıştır. İcazetname aldıktan sonra «Küçük cami» namile maruf olan medresesinde tedrisata başlayarak memlekette ilim hayatının inkişafına çok çalışmıştır. Mumaileyh tedrisattan boş kalan vaktini telifat ile uğraşmağa hasretmiş idi. Bu mesai neticesinde bir çok eserler yazmıştır.

Bildiğimiz eserleri şunlardır: Kasidei nuniye şerhi, kasidei hemeziye şerhi, hizbülazam şerhi, kasidei ibni kadip şerhi, avamil şerhi, elfiye şerhi, «banet süat» tahmîsinin şerhi ve hicaziye şerhidir.

Bunlardan başka daha bir takım telifatı

KİLİS TABİHİ

olduğu rivayet ediliyor ise de bunların oğlu şeyhülislâm Üryani zade Mehmet Esat efendinin hanesinde zuhur eden harikte yandığı anlaşılmıştır.

Bu saydığımız eserlerden yalnız kasidei nuniye şerhi matbudur. Bunun yazma nüshası Mehmet Esat efendi tarafından o vakit İstanbulla götürülerek “Nuruosmaniye,, kitaphanesine ihda edilmiştir.

Osman efendinin hafızası o kadar kuvvetli idi ki; yanında okunan veya söylenen bir şeyi bir kaç sene sonra aynile tahattur ve takrir eylerdi. Hakiki bir ilim adamı olan mumaileyh kaba ruhlu cahil softalara has olan taassupten, gururdan beri ve güzel ahlâk ile muttassıf ve mütevazi idi. Bu itibarla halkın emniyet ve teveccühünü kazanmıştı.

Memleketine, milletine hizmet etmekten büyük bir zevk duyar ve vazederken halkı ticarete, ziraata ve san'ata teşvik eden mevzular bulur söylerdi.

İktisada riayetkâr olan Osman efendi doğruluğunda bir timsali idi. Bunu her fırsat düş-tükçe halka telkin eder ve bu yolda hareketin iyiliğini filen gösterirdi.

Mumaileyh Hicazdan avdet ederken 1168 senesinde Medinede vefat etmiştir.

UNCU ZADE HASAN EFENDİ

Uncu zade Kiliste âlimler arasında mümtaz bir şahsiyet sahibidir. Zekâsı yüksek, malûmatı çok geniştir. Yetiştigi devirde fazıl ve kemalât ile, ilim ve tevazü ile ve bilhassa güzel ahlâk ile iştihar etmiş idi.

Mumaileyh, 1121 tarihinde doğmuştur. Babası Uncu zade Musadır. Tahsili iptidaiyi o vakit mutat olan şekilde görmüş, yüksek tahsili kısmen Çekmeceli zadedden ve kısmen de Ebu Sait hadimi namındaki âlimden ikmal ederek icazetname almıştır. Bundan sonra tedrisata başlayarak yüksek âlimer yetiştirmiştir. Hasan efendi bir taraftan ders okutmağa çalışırken, diğer taraftan da telifat ile uğraşmış ve muntazam mesai neticesinde bir çok eserler vücade getirmeğe muvaffak olmuştur. Eserleri, usulü fıkıh, feraiz, meani, ilmi münazara, ilmi aruz ve mikata dair olup bunların tamamını «Büyük kitaphane» namile tesis ettiği kitaphaneye koymuş idi. Fakat aradan geçen bir çok seneler zarfında bu mühim asarın çoğu zayi olmuştur. Hattâ eserlerinden iki mecrediye

mukabilinde bir Halepliye satılan bir kitabın bilâhare Mısırdaki iki yüz İngiliz altınına satıldığı eşidilmiştir.

Son zamanlarda mezkûr kitaphaneye evkaf dairesi vaziyet ederek kitaphane muhteviyatını orta mektep kitaphanesine nakletmiş olduğundan mumaileyhin mütebaki bir iki eseri bu suretle zıya' tehlikesinden masun kalmıştır. Elyevm kitaphanede mevcut olan bu iki eser ilmi mikata dairedir. «Mukantara» ve «rübül-müci» isimlerini taşımaktadır.

Hasan efendi bir müddet Kilis müftülüğünde bulunmuştur. Mumaileyh bütün hayatında halkı irşada çalışmıştır. Halkı daima ziraat ve ticarete teşvik etmek adeti idi. Mantığı pek kuvvetli ve söz söylerken büyük bir talâkata malik idi. Camide vazederken cemaat arasında bir çok Hristiyan ve Musevi de bulunur, cazip sözlerini dinlerlerdi. Halk kendisine çok hürmet ve teveccüh gösterir, bütün hizmetine canla başla koşarlardı. Fakat kendisi "makamı iftada hakkın yükselmesi için halkın lütuf ve muavetinden sakınmak elzemdir.,, diye kimse'nin hizmetini kabul etmezdi. Mumaileyh 1194 tarihinde vefat etmiştir.

RUHİ EFENDİ

“Kilisli Ruhi,, namı bugün bile her Kilislinin hürmetle hafızasında yerleşmiş büyük bir isimdir. Bu zatın yaşadığı zâmana ait ve kendisinin hususî hayatına müteallik menkabeler, fıkreler halâ münevver zümrenin edebî mübahaselerine zemin teşkil eder. Ruhi efendi Kiliste yetişen şairlerin başcılı bulunuyor.

Şair olduğu kadar ve belki daha fazla bir ilim adamı olan Ruhinin şairlikte büyük bir şöhret kazanması muhitine vezamanına göre iyi bir edip tanınmasından ileri gelmiştir. Mustafa Ruhi efendi çelebi zadelerdendir. 1133 tarihinde doğmuştur. Çekmeceli zade den ikmalî tahsil ederek icazetname almıştır. Bundan sonra “güllü cami,, medresesinde ders okutmağa başlamış, halkın irfanına mühim hizmetler etmiştir. Ruhi Türkçe, Arapça ve Farsice lisanlarının edebiyatına vakıf ve bu üç lisanda şiir söylemeğe muktedir idi. divan edebiyatını örnek ittihaz ederek yazdığı eşarı içinde hekimane ve fuzuliyane parçalar vardır.

Mumaileyh uzun seneler telifat ile de iştigal ederek bazı eserler vücade getirmiştir. teli-

KİLİS TARİHİ

fatından elde mevcut olanlar, ruhu şuruh, divan, tabirname, inşâ ve kuranıkerim havası namındaki eserlerden ibarettir. «Ruhuşuruh» adlı eser Farisice Pendi attarın mufassal şerhidir. 1181 tarihinde telif edilmiştir. İhtiva ettiği mütenevvi malûmat dolayisile zamanının muhitülmaarifi denmeğe lâyıktır. Bu eserini Ruhi çok severdi. Bir aralık Şamda bulunğu sırada zuhur eden bir harikte bir takım işyası ve o mevanda «ruhuşuruh» u ziyaa uğramış idi. Bundan son derece müteessir olan Ruhi «aramam malû menal ruhuşuruhum yetti.» Misraile başlayan meşhur kasidesile valiye müracaat ederek kitabını bulmağa muvaffak olmuştur.

Divan, mumaileyhin manzum eserlerini ihtiva etmektedir. Mündericatı edebiyattaki iktidarının parlak delilidir. «Kurani kerim havası» ruhinin manyatizimde de meharef ve ihtisas sahibi olduğuna delâlet ediyor. Bu eserin hiç birisi matbu değildir. Yazma nüshaları ahtadı nezdindedir.

Ruhi, zamanında pek ravacta olan «remil» ilminde de ihtisas sahibi idi. Bu husustaki şöhreti şu fıkra ile daha iyi anlaşılmaktadır:

Bağdat taraflarında «remil» ilmine merakı olan bir zat, şöhretini eşittiği Ruhiyi görmek ve kendisinden “remil,, ilmini daha tam bir se-

KİLİS TARİHİ

kilde öğrenmek arzusile Kilise kadar gelir. Remil ata ata Ruhinin hanesini bulur. Kapıyı çalar. İçeriden gimi istediği sorulunca Ruhi efendiyi istediğini söyler. Ruhi kapıya çıkarak sorar:

— Ne istiyorsunuz?

— Sizin şöhretinizi eşittim. Bağdattanberi remil tahsil etmeğe geliyorum. Biraz remil bilirim, Hattâ evinizi de remil atarak buldum.

Ruhi o adama iyi bir tokat aşkettikten sonra şu cevabı verir:

— Mademki; benim evimi bulabilecek kadar remil biliyor idin. Sana remil öğretip öğretmiyeceğimi remil atarak anlamalı da ona göre buraya gelmeli idin Bu noktayı anlamadan kalkıp Bağdattanberi buraya kadar geldiğin cihetle dayğa müstehaksın!

Ruhinin edebi şöhreti kendisine başka memleketlerden de bir çok dostlar kazandırmış idi. Her taraftan bir çok şairler kendisini ziyarete gelirlerdi. Hattâ İstanbullu şair zati de mumaillehyin giyaben tanışıp seviştiği ve mektuplaştığı dostlarından idi. Bunlar birbirile giyaben muhabere ve hattâ müşaere ederler, edebi lâtifeler yaparlardı.

Bir gün Zati efendi haber vermeksizin Ruhiyi ziyaret için Kilise kadar gelir. Ruhinin evini arayıp bulur. Ruhiye mülâki olunca hü-

viyetini bildirmeden hemen şu suretle söze başlar:

— Efendim der: Sizi görmeğe gelirken yolda bir köpek ölüsü gördüm ruhi götünden çıkmış idi. Ruhi misafirinin Zati efendi olduğunu bu sözlerinden anlayarak hemen hürmet ve ikramla içeriye alır. Oturup sohbet ederler. Fakat Ruhi, Zati efendinin şu lâtifesine bir mukabelede bulunmak cihetini ihmal etmez. Akşam yemeğinden sonra oturup konuştukları sırada içeriye açık meşrep bir kadın girer. Zati efendiye hitaben:

— Efendim bir şüphem var halleder misiniz? [Elile aleti tenasülüyesinin üzerine vurarak] şu arazi midir, zati midir?

Zati efendi Ruhinin mukabeleisni derhal çakmış ve “zatidir kadın Zati!., cevabile meclisin kahkahalarını celbetmiştir.

Ruhi efendinin buna benzer edebî mülâta-faları çoktur. Edebî hayatında lâtifeyi, cinaslı, ve nekreli sözleri pek severdi. Fakat hususî hayatında felekten çok şikâyet eder, liyakatsiz cahillerin mevkie geçmesine pek kızardı. Atideki kıt'a bu yoldaki şikâyetlerinden birisidir:

*Ey felek lütfun eğer cahilü nadana ise
Ben dahi ta o kadar âlimü dana değilim
Echelin, duni deniyim. Bana da bir nazar et
Ehli fazıl anladın ise beni haşa değilim.*

Ruhinin zamanında meşhur Daldaban oğlu Mehmet Paşa Kilis müsellimi bulunuyordu. Onun ef'al ve harekâtından herkesten fazla Ruhi müteessir oluyordu. Mehmet Paşanın mute-medi kör Bilâl ile beraber Ayıntap hadisesin-de katledilmesi üzerine Ruhi uzun boylu bir tarih manzumesi yazmıştır. Şu birkaç beyit o menzumenin mukaddimesinden alındı.

*Şah olursan filemsel ey dil bu hefti kişvere
Gurre olma devleti dünyayı dunî pür şere
Adları şehnamelerde yad olan şehir hani;
Fethi gûş et kissâi dara ile İskendere!
Saltanat davası ile can veren canilerin
Gittiler davalarının fash kaldı mahşere
Akibet balını kabre baş koyan sultanların
Zahmeti değmez sefayı tahta, tacii efsere .
Malına mağrur olan makhur olur encamkâr
Görmedin mi mal ile hasfoldu karun zerlere?*

Ruhi ilim ve edebiyat cihetile parlak ve hürmetli bir hayat yaşadıktan sonra 1212 tarihinde vefat etti. Vefatına hâkii kadim tarafından söylenilmiş olan aşağıdaki tarih manzumesi hâlâ mezar taşında okunmaktadır:

*Abiruyi serfirazı şüera
Yani hacî Ruhi tabî rayıha
İlmini, fazlını beyandan aciz
Olsa hep hamei âlem mdiha
Hükmi halıkla meşamı canı
Aldı ezharî ecelden rayıha*

KİLİS TARİHİ

*Yo ilâhi fazlu lûtfunla ola
Kefi mizanı sevabı racıha
Haki tarihinde rizaen lillâh
Ruhi efendi cam için ver fatiha*

Ruhinin gazellerinden bir tanesini örnek olmak üzere atiye dercediyorum:

*Asiyabi deheri dun eyyama etmez iltica
Hasılı devri felek dolaba etmez iltica
Bimi sengi hadisat ile humarin fikreden
Şiş'e bezmü şarabi nabe etmez iltica
Asitani Kabe'i aşkın gedası kâm için
Arzı hacatında gayrı babe etmez iltica
Giryeden vaktı fragı bulmıyan üftadenin
Didesi Şamü seherde habe etmetz iltica
Ruhiya balanışını evci istiğna olan
Kase'i Hurşidi alemtabe etmez iltica*

ÇEKMECELİ ZADE MEHMET EFENDİ

Çekmeceli zade Mehmet efendi; ilim ve takvada asrının imamı sayılan babası Hacı Mustafa efendinin hayrülhalef evlâdı olduğuğnu filen isbat etmiş bir âlimdir. Tedris ve talim hususunda babasının açtığı çıkırı işliyerek bir ilim yolu haline getirmiş ve memlekette maarifin tamimine çok himmet etmiştir.

Mehmet efendi 1151 tarihinde doğmuştur. Babasından ikmalî tahsil ederek icazetname almıştır. Babasının vefatından sonra yerine geçerek tedrisata başlamış, yüzlerce talebeye ders vermiştir. Azzaman zarfında şöhreti etrafa yayılmıştır. Mehmet efendi salâhî hal eshabından idi. Doğru harekâtîle, halim ve tevazüî ile ve ahlâkîle halkın muhabbet ve teveccühünü kazanmıştı. Natıkası çok kuvvetli ve ifadesi silis olduğundan dersleri talebenin anlayabileceği bir şekilde terkip ve tahlil etmeğe kolaylıkla muvaffak oluyordu.

(Mehmet efendi yalnız tedrisat ile iktifa etmemiş, aynı zamanda telifat ile de uğraşarak kıymetli bir eser meydana getirmiştir. Bu

KİLİS TARİHİ

eser usul fikihten menar üzerine on iki ilme tatbikan yazdığı şerhtır. [1] mezkûr eser gayrı matbudur. «Çekmeceli» kütüphanesinde mevcut olan yazma nüshası her nasılsa vaktile hain bir el tarafından aşırılarak Mısırdı büyük bir meblâğ mukabilinde satılmıştır. Bu eserin baş tarafından kırk sahifalık bir kısmı Mehmet efendinin el yazısile muharrer olduğı halde ahfadı nezdinde saklıdır. Mumailayh 1222 tarihinde fani hayata gözlerini kapamıştır.)

[1] Bu şerhin adı «Dürretilebrar fi gavamizilmenar»dır.

KIRIK OĞLU ABDÜRRAHMAN EFENDİ

Uzun müddet Kiliste ifta makamını işgal ile halkın dinî ve fikhî mes'elelerini hellden kırık oğlu Abdürrahman efendi meşhur şair hacı Abdülnafi Mahir efendinin büyük dedesidr. Kilisin en eski bir a'ilesinin asil evladı olan Abdürrahman efendi fitraten de zeki ve kabiliyetli idi. Aile kucağından asil bir terbiye ile yetiştikten sonra mutat veçhile tahsile başladı. İptidai tahsilni bitirdikten sonra kütüphâne sahibi şih Öbeyt zade Abdürrahman efendinin dersine devam eyledi. zekâ ve kabiliyeti yılmaz bir sai ile inkişafa başladı. Azzaman zarfında emsaline faik bir surette tahsilini ikmal ederek icazetname aldı. Bundan sonra ulu cami medreseinde ders okutmağa başlayarak muhitini ilim ışığıla aydılatı. seneler geçtikçe Abdürrahman efendinin ilmî şöhreti artıyor, Halk arasında şayanı hürmet bir şahsiyet olarak meydana çıkıyordu. Nihayet uhdesine Kilis müftiliği verildi. Aynı zamanda ulu camiin tevliyetini de deruhte etmiş idi. her iki vazifeyi de vefatına kadar hüsnü suretle ifa

KİLİS TARİHİ

etti. Mumaileyh, meşhur daldaban oğlu Mehmet paşanın muasırlardandır. Daldaban oğlunun Kilitteki icraatına bizzat şahit olmuş idi. Daldaban oğlu Mehmet paşanın Ayıntap hadisesinde katledilmesi üzerine mumaileyh tarafından Hasırcı pazarı meydanlığına inşa edilmiş olan cami halk tarafından tahrip edilmeğe başlanmıştı. Müftü Abdürrahman efendinin evi o tarafta olduğu için caminin tahrip edildiğini odasının penceresinden kızı görmüş ve telâşla babasının yanına koşarak anlatmağa başlamıştı:

— Baba! Bu güzel binaya yazık değilmi? Sen müftü olduğun halde bunun tahribine nasıl razı oluyorsun?

Abdürrahman efendi şu cevabı verdi:

— Kızım! bu cami halkın emvalile ve zulümle yapıldı. Yıkılması daha hayırlıdır.

Abdürrahman efendi hüsnü ahlâk ve ittika-sile tanınmış bir âlim olduğu için halkın yüksek itimadını kazanmıştı. Müftülüğü zamanında hükûmetin halktan cerime toplamak istemesinden mütevellit ihtilâfatı hakimane bir surette halletmiş ve bir iki defa halkın isyankâr vaziyetinin önüne geçmeğe muvaffak olmuştur.

Mumaileyhin akaitten «hayali» üzerine bir haşiye yazdığı kuvvetle rivayet ediliyor ise de bu eserin nerede kaldığı anlaşılamadı.

1153 tarihinde doğmuş olan Abdürrahman

KİLİS TARİHİ

efendi 1228 tarihinde yetmiş beş yaşında olduğu halde irtihal eyledi. Mezar taşında şu tarih yazılıdır:

*Bir melek geldi haber verdi dedim tarihin
Azmedip göçtü cinane müftü Abdürrahman*

1228

Vefatından sonra yerine oğlu Necip efendi müftü tayin edildi. Merhum Abdürrahman efendi oğlunu büyük bir ihtimamla okutmuş ve yüksek bir âlim olarak yetiştirmiş idi. Bu itibarla Necip efendi hayrülhalef bir evlât idi. Pederinin vefatı sırasında olgun ve pişgin bir âlim bulunuyordu. Zekâ ve istidat cihetile babasından geri kalmayan Necip efendi bizzat babasından okumuş ve icazetname almış idi. Ahlâk ve fazilet cihetile de tamamilen babasının izini takip etmesi halkın babasına karşı gösterdiği mahabbet ve hürmetin tamamen kendisine dönmesini intaç etti. Uzun müddet müftülükte ve bir müddet idare meclisi azalığında bulunan Necip efendi 1263 tarihinde vefat eylemiştir. Mezar taşında şu tarih yazılıdır:

*Sabıka Kilis müftüsü Necip efendi kim
Bînazir idi kemalü frzlu istidatta
Cam dilden ircii emrine çün minkad olup
Eyledi rihlet bu faniden o sahip Mehmede
Kutsiyanın biri imza eyledi tarihini
Dari adninde Necibi hak karirülayın ede*

1263

MANTIKÎ HACI ÖMER EFENDİ

Mantıkî Ömer efendi, Kilisin yetiştirdiği güzide ilim ve mantık adamıdır. Kiliste mantıkçılığın mucidi sayılacak kadar büyük bir şöhrete maliktir. Mantık ilmini Kiliste vazû ve tedvin eden Ömer efendidir. Buna dair olan telifatı Kilisin mantıkçılıkla iştiharına sebep olmuştur. Ömer efendi İtâbi zade demekle maruftur. 1171 tarihinde doğmuştur. Yüksek tahsilini meşhur Saçaklı zadenin şakirtlerinden Akat zade Abdullah efendiden görmüş ve ikmal eyledikten sonra Kilise dönmüştür. Kilise döndükten bir müdde sonra «Kesik minare» camii medresesinde tedrisata başlamıştır. Ömer efendinin şöhreti az zaman zarfında etrafa yayıldığından Anadolunun birçok memleketlerinden icazetnameli âlimler Kiüse gelir, kendisinden mantık okurlardı. Ömer efendi, Zeki, natuk ve sür'ati intikale malik idi. Her gün dersine devam eden yüzlerce talebesine hiç hazırlık yapmadan saatlerce ezberden ders takrir ederdi. Sade ifadesile talebe üzerinde adeta sehhar bir tesir yapar, okunan dersin bütün inceliklerini vakıfane bir

surette anlatırdı. O sıralarda Kayseri taraflarından ve müderrislerden bir zat mantık tahsili için Kilise gelmiş idi. Bir müddet Ömer efendinin dersine devam etti. Ömer efendinin kitaba bakmadan ders vermekte olduğuna muttali oldu.

Bu suretle devam etmekten istifade edemeyen o zat bir gün işi Ömer efendiye açmağa mecbur oldu:

— Hoca efendi dedi. Ben uzak bir yerden geldim. Memleketimde dersimi, talebemi, ailemi bıraktım. Gayem mantık tahsilidir. Halbuki şimdiye kadar benim bildiklerimden fazla bir şey söylemediniz. Rica ederim derse bakınız da biraz istifade edeyim.

Ömer efendi bu beyanat karşısında hiçbir eseri hiddet göstermedi. Bilâkis mülâyimetle cevap verdi:

—Peki dedi bu akşam derse bakarım.

Kayserli zat ertesi günü mantık dersinden çıkarken Ömer Efendinin ellerine sarılarak «hakikaten ben mantık namına şimdiye kadar hiç bir şey bilmezmişim!» diye kendisine beyanı teşekkürat etmiştir.

Ömer Efendi kendisinden sonra Kiliste mantıkçılıkla istihbar eden hoca zadelerin üstâdıdır.

Mumailayh hür ve feylesof düşünceli, hür

viedanlı, şen şatır bir zat idi. Bu itibarla köylerde dabil olduğu halde bütün kaza halkını samimi hürmetlerini kazanmış idi. Şu fıkra halk arasında kazandığı itimadın canlı bir misalidir: Bir defa vuku bulan davet üzerine Bülbül köyüne gitmiş idi. Orada yüksek bir tezahüratle karşılandı. Nahiye dahilinde ki göylerin her biri bir kurban getirerek kendisine hediye ettiler ve kendisini haftalarca misafir olarak alıkoydular.

Ömer Efendi musikiden çok hoşlanır, bilhassa saz dinlemesini pek severdi. Mantık dersini ikinci vakti okuturdu. Dersten sonra Dolap pazarı caddesindeki kahvehanede çalınan sazı hariçten bir köşeye oturarak dinlemek âdeti idi. Bazan ders çok devam ederse «sazın vakti geçiyor dersi burada keselim!» deyerek dersi bırakırdı. Aynı zamanda Arpacı pazarındaki kahvehanede geceleri icrayı ahenk eden saz takımında gelip geçerken pencere önünde durur dinlerdi. Hattâ bir gece kerimesi Seda [1] Hanımla yatsıdan sonra evine giderken Arpacı pazarındaki kahvehanede «Battal Gazi» hikâyesinin söylenmekte olduğunu işitti. Kerimesile beraber orada durarak

[1] [Seda Hanım] Hacı Abdülhafiz Mahir Efendinin validesidir

hikâyeyi nihayetine kadar dinledi. mantıkî Ömer Efendi; yalnız ilim ve kemalatile değil; muttasıl olduğu güzel ahlâk ile de halkın hürmetini kazanmış idi. Şu iki hâdise ahlâkının güzel bir mikyasıdır.

Bir gün mumailyh dar bir sokaktan geçiyordu. Gübre yüklü bir hayvana tesadüf etti. Hayvan kendisine çarparak bir mikdar gübre yere döküldü. Arkadan gelen bahçeci çırağı “hoca körmüsün gübreyi döktün!,” diye Ömer Efendiyi tahkir etti. Mumailyh buna karşı sükûn ve itidal ile “hayır çocuğum kör değilim!,” cevabını verdi. O sırada sokaktan geçen bazı kimseler hocaya karşı fena lisanla hitap eden bahçeci çırağını döğmek istediler. Fakat Ömer Efendi bunlara mümaneat etti: Bırakın dedi gübrece bilmediği bir şeyi sormuş ve öğrenmiştir. Ne kabahati var ki!.

Ömer Efendinin hizmetine bakan Koca şeyh namında bir adamı vardı. Bu adam bir müddet sefahete meyil ederek işret kullanmağa, düğün cemiyetlerinde oynamaya başladı. Bunu hocaya şikâyet ettiler. Ömer Efendi : « Koca şeyh iyi adamdır. Böyle şeyleri yapmaz! » cevabını verdi. şikâyetler tevali ettikçe Ömer Efendi aynı cevabı vermekte ısrar ediyordu. Nihayet bir gün Koca şeyhin bir cihaz cemiyetinde oynadığını görerek ho-

cayı götürüp bizzat gösterdiler. Ömer Efendi hayır dedi. Siz yanıyorsunuz. Adam adama benzemezmi? Bu oynayan adam kat'iyyen Koca Şeyh değildir. Bu cevap üzerine şikâyetçiler teeddüben sükute mecbur kaldılar. Bu günden sonra Koca şeyh salahi hal kesp ederek bir daha o gibi hallerde bulunmadı. Bu hâdiseler Ömer Efendinin ne derece güzel ahlâka malik olduğunu ve telkîn usulile etrafındakilerin islâhî ahvaline çalıştığını isbate kâfidir.

Ömer Efendinin « mantıkî » lakabı ile şöhret bulması hiç şüphe yok ki; mantık ilminde ihtisas sahibi olmasındandır. « Tasdik ve tasavvurat » ile « Kadı Mir » e birer şerh yazmış ve mantika dair bir takım eserler telif etmiş isede hiç birisi matbu değildir. Yazma nüshaları hoca zadelerin kütüphanesindedir.

Ömer Efendi 1236 tarihinde altmış beş yaşında olduğu halde vefat eyledi. Mezar taşında şu tarih yazılıdır:

*Allâmei zemanê Habî Ömer efendi
Şöhretle namü şanı dünyaya şamil oldu
Tedris için anı hak firdevse davet etti
Dersanei bekada gılmana nail oldu
Sakisi abikevser sundu bu tarihte
Âlim Ömer efendi Cernate vasıl oldu*

1236

CELÂL PAŞA

Aslen Kilisli olmasile iftihara hakkımız olan Celâl Paşa Osmanlı tarihinde değerli bir mevki işgal eden ricalımızdandır. Mumaileyh bulunduğu yerlerde gayet muntazam bir idare tesis ederek idare hususunda büyük liyakat göstermiş, bulunduğu eyaleti iyi bir asayişe mazhar etmiş, hükûmetin kuvvet ve kudretini tecelli ettirmiştir. Kilisten toplayabildiğimiz malûmata göre Celâl Paşa Kiliste doğmuş, büyümüş ve ilk tahsili Ulu camide görmüştür. İlk tahsil sırasında bir müddet kur'anı hıfza çalışmış idi. Kendisi çok çevik ve atılgan olduğundan kendisine «Ceyran hafız» derlerdi. Mumaileyh ilk tahsilini Kiliste ikmal ettikten sonra İstanbula gitmiştir. Celâl Paşayı en iyi tanıttıran ve «Tezkirei şuarai amet» atlı eserinde mumaileyh hakkında on sahifeden ziyade yazı yazan Diyarbekirli Ali Emiri bey Paşayı Diyarbekirli olarak göstermiştir. [1] Ali Emiri beyin rivayetine nazaran mumaileyhin pederi Kiliste iken «Çeteci

[1] Kilis gazetesinin 105 numaralı nüshasında mün-teşir Kilisli Kerim çavuş oğlu Rifat beyin makalesinden.

Abdullah Paşa» ile Diyarbekire giderek orada ihtiyari ikamet etmiş ve Celâl Paşa 1170 tarihinde Diyarbekirde doğmuştur. Diyarbekirde üstadi küll «küçük Ehubekir efendi» ile sair füzelerden ders okumuştur. Bu esnada pederi vefat eylediğinden küçük biraderile validesini Kilisteki akrabaları nezdine göndermiş ve kendisi Diyarbekirde tahsilini ikmal ettikten sonra 1198 tarihinde İstanbul'a gitmiştir. Mumaileyhin Hama hoca ve İhsan bey namındaki iki kardeşi Killsten bir tarafa ayrılmamıştır. Bunların her biri kendi namına izafetle elyevm devam etmekte olan birer aile tesis etmişlerdir.

Celâl Paşa İstanbul'da henüz medreseye devam ettiği sırada iştihar etmiştir. Sebebi de şu hadisedir: O tarihlerde Osmanlı devletile Moskof hükûmeti arasında muharebe devam ediyordu. Osmanlı hükûmeti bir harbe girer ise İran hükûmeti tarafından askeri muavenet yapılacağı hakkında iki devlet arasında bir muahede varmış. Osmanlı hükûmeti bu muahedeye istinaden İran hükûmetine müracaatle askeri muavenet talep ediyor. İran hükûmetinden buna dair gelen cevabın büyük kıt'ada bir kâğıt üzerine yazılmış «in ve in» kelimelelerinden ibaret olduğu görülüyor. O zamanın ırcalı hükûmeti bunun manasını anlayamıyor-

lar. Nihayet bu muammanın hallini yüksek âlimlerden mürekkep bir heyete havale ediyorlar. Tesadüfen o heyet arasında Mulla Celâlin hocası da bulunuyor. Heyet bu muammayı hal için günlerce uğraşüyor ve fakat ne demek olduğunu bir türlü anlayamıyorlar. Bu sırada Mulla Celâl hocasının hastalanarak evde yattığını işitmekle müteessirdir. Ziyaret için çok sevdiği hocasının evine gidince hasta zan ettiği hocasının köşe minderine kurulmuş takır takır nargile içmekte olduğunu görüyor mütereddit ve mahcûp bir vaziyetle söze başlıyor:

— Hoca efendi hastalığınızı işittim müteessir oldum. geçmiş olsun inşaallah bir şeyiniz yoktur:

— Hayır oğul! Vücudünüz sihhattedir. Fakat fikrimiz meşguldür. Onun için çıkamıyorum. Bu cavaptan bir şey anlamayan mulla Celâl sesebini sorunca hoca efendi « in ve in » meselesini hikâye ediyor. Mulla Celâl derhal bundan ne demek istediklerine intikal ediyor.

— Hoca efendi diyor. Ben bunun manasını bilirim. Fakat ucuz satmak istemem. Aynı zamanda sizide mahcup düşürmem. Binaenaleyh beni bu meselenin halli için toplanan heyete götürünüz. Bu ehemmiyetsiz meseleyi bizim

çömez halledecek diyiniz. alttarafına karışmayınız Ben sizi mahcup etmem. Hoca efendi buna muvafakat ediyor. Mulla Celâli yanına alarak heyete gidiyor. Mulla Celâl heyet huzurunda “in ve in,, kelimelerinden maksat:

[1] ان يتصر كما الله فلا غالب لكم وان يخذلكم فن ذالذى يتصر كما الخ ... [1]

ayeti kerimesine işaret ve binaenaleyh cavapı reddolduğunu müdellel bir surette izah ediyor ve büyük takdirlere mazhar oluyor.

Mulla Celâl bu tarihten sonra şöhret kazanmağa başlamış ve memuriyete intisap ederek yavaş yavaş yükselmiştir. 1204 tarihinde maden emini Yusuf Ziya efendiye divan kâ-tibi oldu. Kenisinin yüksek iktidarı efendisinin şöhretini yükselttikçe yükseltti. Yusuf Ziya bey 1207 tarihinde vezir olmuş ve o tarihten sonra sırasile Diyarbekir, Erzurum, Çeliler valisi ve nihayet sadırazam ve serdari ekrem nasbedilmiş ve 1222 tarihindeki Rus seferinde Erzurum ve Trabuzun valisi ve şark seraskeri ve ikinci defa sadırazam olmuş idi. Celâl efendi bu tarihe kadar Yusuf Ziya paşadan ayrılmamış ve ikinci sadareti sırasında birlikte

[1] Me’li: Alah size nusrat verecekse size kimse galebe çalamaz.

Bilâkis, hezimet mukadder ise size kim yardım edebilir.

KİLİS TARİHİ

İstanbul'a gelmiş idi. Celâl efendi paşanın ikinci sadareti sırasında sadaret kalemine devam ediyor ve paşanın hususî kitabetini yapıyordu. İlâveten darpanede birde vazifesi vardı. Bu vazifeleri yaparken « Hocagânlık » rütbesile taltif edildi. Fakat çok geçmeden bir takım bedhahların şarazkârlığına maruz kaldı. Bütün vazifelerden infisal ederek bir müddet vezirhanında bir köşeye çekildi. Burada münevviyane bir hayat geçiriyordu. Nihayet bazı kurenanın delâletile 1230 tarihinde Niş defterdarlığına gönderildi. Aynı senede uhdesine rütbe-i vezaret verilerek Niş muhafızlığına tayin olundu. Burada büyük icraat yaparak töremiş olan eşkiyayı az zaman içinde mahvetti. 1231 tarihinde Vidin Nikbolu vali ve muhafızlığına tebdil edilerek burada da yüksek kabiliyetini gösterdi. 1233 de Edirne'de töreyen mütegalibeleri haklamak için Edirne valisi tayin edildi. Burada da muvaffakiyetle iş gördükten sonra 1237 de Bosna ve Hersek valisi oldu.

Celâl paşa bir idare memurunda bulunması lâzım gelen evsafı tamamilen haizdi. Her bulunduğu yerde şiddet ve sürat esasına müstenit bir idare tesis ederdi. Tedbiri isabetli ve siyaseti kuvvetli idi. icraatında şedit ve fakat adilâne idi. şöhreti bir dereceye vardığı dağlardaki eşkiya « Celâl paşa geliyor » ko-

KİLİS TARİHİ

kusile titrer, yolcular da Celâl paşa yanlarında imiş gibi emniyetle seyahet ederlerdi

1233 Tarihinde Mora kıtasını kurtarmak için Rumeli seraskeri tayin edilmiş idi. Bu vazifeyi ifa için Tradinikten Yenişehir'e gelirken yolda vefat etti.

Müşarünileyh vüzeranın fazıllarından ve zamanının dahilerinden madut idi. İnşade yüksek bir iktidar sahibi olduğu gibi şiirde de emsaline çok faikti. Türkçe, Arapça, ve Acemceye hakkile vakıf ve bu uç lisanda şiir yazacak derecede iktidara malikti. Tabiri marufile kaleminden kan damlardı.

Zamanının bütün şairleri kendisine medhiyeler yazmıştır. kendisinin de bulunduğu devrin meşhur şairlerle müşacreleri vardır. Aşağıya yazılan beyitler bunlardan bir nümunedir:

CELÂL PAŞA

*Mihriümahi marifet eflaki idrakimdedir
Revnêki gülzari himmet haki idrakimdedir*

AYINTABLI AYNİ

*Derdi sehbayi tecelli tâki idrakimdedir
Nişvei feyzi elesti haki idrakimdedir*

ESAT MUHLİS PAŞA

*Kaysü ferhadın feragından geçirdim zabtına
Mülkü gam kim defteri emlâki idrakimdedir*

KEÇECİ ZADE İZZET MULLA

*Tutîyâyî çeşmi vahdet hâki idrakimdedir
Sanma âlem gevheri idraki idrakimdedir*

Celâl Paşa Bosna eyaletine tayin olunduğu sırada Kilis'teki kardeşine bir mektup ve birkaç kitap göndermiştir. Bu mektup hâlâ Kilis'teki akrubası nezdinde mahfuzdur. Alıp aynen mutalaa ettik. 5 Recep 1235 tarihli olan bu mektupta “beldemiz müftüsü ve dersiam elhaç Ömer Efendi (mantıkî Ömer Efendi) ve Hacı Fazlı Efendi ve sair efendilerin tarafımıza ihlasnameleri vürut etmiş isede,, denerek bunlara işlerinin çokluğundan cevap yazılamadığı ve gönderilen kitaplar için de “vusullarında beldemiz efendilerini bir mahlle cem edip ve zikrolunan kitapları beldemizin hangi kütüphanesine koymaları münasip görülürse...» ibaresile yapılacak tarzı hareket izah edilmektedir. Bu mektubun metninde dört yerde “beldemiz,, tabiri kullanıldığına ve Kilis'e kitap göndermek suretile fili alâka izhar edilmesine göre Celâl Paşanın Kilis'li olduğunda artık şüphe kalmamıştır. Celâl Paşanın vefatından sonra Kilis'teki akrubasına maaş tahsis edilmiş olması da bu fikri teyit ediyor.

YAVAŞÇA ZADE HACI HÂŞİM EFENDİ

Kilis âlimleri arasında mantık, hendese ve ilmi havasta büyük liyakat sahibi olmak üzere iştihar eden Yavaşca zade Hacı Hâşim Efendi mütetebbü bir ilim adamı idi. Mumaileyh 1170 tarihinde Kilis'te doğmuştur. Fitri zekâ ve istidadı daha çocuk iken görünmeğe başlamıştır. İlk tahsili mütat olan şekilde gördükten sonra Uncuzade Hasan Efendinin dersine devam ederek yüksek tahsili ikmal ile icazetname almıştır. Mumaileyh ilim tahsiline âdeta âşık idi. Her ilmi, her fenni öğrenmek isteyordu. Bu tettebbü ve tahsil aşkını bir şubeye hasretmiş olsaydı zamanının en yüksek ve mutahassıs bir âlimi olacağında şüphe yoktu. Fakat bazı büyük adamların yaptığı gibi her şeyi öğrenmeğe heves etti. Bu hevesini tatmin için seyahate çıkarak mutahassıs hoca aramağa başladı. Bir müddet Mısır'da kaldı. Bir müddet de İstanbul ve Rumeli vilâyetlerini dolaştı. Nihayet Cumaibala'da tesadüf ettiği "ilimi mikat,, mutahassısı Abdullah Efendiden „ mikat „ ve „ havas „ ilimlerini tahsil etti.

Hacı Hâşim Efendi tahsil vesilesile on iki sene kadar seyahatta dolaştıktan sonra memleke döndü. Hacı Ali Ağa camiindeki medresede tedrisata başladı. Okuttuğu talebe arasından güzide âlimler yetişmiştir. Hacı Hâşim Efendi bir taraftan tedrisat ile uğraşırken diğer taraftan da boş kalan zamanlarını telifata hasretti. Muttali olduğumuz eserleri şunlardır: Hendese, feraiz, cezeri şerhi, ilimi mikattan mücip ve mukantara tercümesi. Mültekaye de güzel bir şerh yazmağa başlamış isede ömrü vefa etmediğinden tamamlayamamıştır. Bu eserlerin hiç birisi matbu değildir.

Hacı Hâşim Efendi gayet halim ve güzel huylu bir zat idi. Müddeti ömründe bir defa olsun hiddet ettiği görülmemiştir. Atideki fıkra ne derece halim ve soğuk kanlı olduğunu isbat ediyor:

Hocanın samimi talebesinden bazı efendiler, hocalarının halim ve tevazuunu hayretle takdir ediyorlardı. Birgün aralarında mübahase ederken hocayı kızdırmak mümkün olup olmadığını konuşular. Ve bunu bittecrübe anlamağa karar verdiler. O sırada Hacı Hâşim Efendi tesadüfen bir cübbe yaptırmak için terziye uğrayarak ölçü vermiş idi. Muzip talebeler bu fırsatı kaçırmadılar. Hemen terziye uğradılar. Hocaya dikilecek cübbenin bir ko-

lunun uzun ve diğerinin kısa olmasını hocaları söylediğini beyan eylediler. Terzi cübbeyi bunların tarif ve tavsiyesi dairesinde dikti. İki gün sonra Hacı Hâşim Efendi terziye uğradı. Dikilmiş olan cübbeyi giydiği vakit bir kolunun uzun ve diğerinin kısa olduğunu gördü.

Mülâyemetle terziye hitap etti:

— Cübbenin kollarını pek güzel yapmışsınız. Zaten ben böyle isterdim. Çünkü: sağ elimdeki baston daima cübbenin koluna takılırdı. Bu kolun kısa olması isabet olmuştur. Sol kolun uzun olması da muvafık düşmüştür. Çünkü; kitabımı sol kolumda saklayarak götürmek itiyadındayım. İşte bundan dolayı ücretinizi fazlasile veriyorum.

Orada hazır bulunan talebeler şu cevap karşısında hayretlere düşmüş ve hocalarının hiddet etmek ihtimali olmadığını tecrübe ile anlamışlar ve keyfiyeti hocaya açarak yaptıkları muziplikten dolayı af dilemişlerdir.

Hacı Hâşim Efendi sabun imal ederek satar, bununla kendi maişetini temin ettiği gibi bir çok fakir talebeye de yardım ederdi. Bu suretle ilim hayatına atılanların kendi meseleleriyle geçinmeleri ve kimseye yük olmamaları icap edeceğini halka ve bilhassa talebesine filen telkin eylerdi. 1240 tarihinde elli yaşında olduğu halde ebediyete kavuştu.

HAKİİ KADİM

Kilisin edebiyat tarihinde mühim bir yer işgal eden şairlerimizden biri de hakii kadimdir. Haki kendi zaman ve muhitindeki edebî lisanı nisbetle çok selis şiirler yazmış, eserlerinde sade bir lisan kullanmak usulünü takip etmiştir. Hali hazırda Kilis'te bir çok müesseselerin tarihdaşlarında okunan mumaileyhe ait tarih manzumeleri sanat ve belâgat itibarıyla edebî bir kıymeti haizdir. Bilhassa 1238 tarihindeki zelzelede kısmen harap olan Kadı camii o vakitki mütevellî Abdürrahman Efendi tarafından yeni baştan tamir edilmesi üzerine Haki'nin söylediği tarih edebiyat noktasından çok sanatlıdır. Hâlâ camiînin mihrabı üzerinde yazılı olan o tarih şudur:

*Gelip beş vakitte tarihi görsünler deye Haki
Dedi yaz ayeti "veccehtü vechi", takı mihraba*

Mehmet Haki Efendi Davut ağa zadelerdendir. 1171 tarihinde Kilis'te tevellüt etmiştir. Tahsili iptidaiyi bitirdikten sonra Uncuzade Hasan Efendinin dersine devamla yüksek tahsili ikmal etmiş ve icazetname almıştır. Bun-

dan sonra Hindioğlu camiindeki medresesinde tedrisata başladı. Mumaileyh fenni heyette yüksek iktidare malikti. Uzak memleketlerden gelen bir çok talebe kendisinden fenni ıstırlap[1] öğrenirlerdi. Haki fitreten yüksek bir zekâya malikti. Her hangi bir mevzu hakkındaki düşüncelerini kolaylıkla nazmedebilirdi. Âlîmane vekarı, ilmi, halka karşı mülâyim muamelesi büyük bir hürmet ve teveccühle karşılanmakta idi. Tab'an hayirperver olan Haki malûl ve acizlere yardımdan derin bir zevk duyardı. Nerede bir düşkün varsa arar, bulur, ihtiyacını temine çalışırdı.

Mumaileyh "Divani hâki,, namile tertip ettiği manzum eserini tabettirmek üzere İstanbul'a giderek orada ikameti ihtiyar etmiş idi. Orada azzaman içinde fazıl ve kemalile şöhret buldu. Dersine devam eden bir çok talebeye «İstırlap» fenni okuduyordu. Şöhreti o zamanki ricali hükûmetin de nazarı dikkatini celbetti. Takdim ettiği bir kıta ile meşhur Ragıp paşaya intisap eyledi. Paşanın teveccüh ve delâletile memuriyete tayin edilerek bir takım mühim vazifelerde bulunmuş ise de ne gibi memuriyetlerde bulunduğuna dair esaslı bir malûmat almak mümkün olamadı. Yapılan tahkikata göre mumaileyh İstanbul'da 1248 tarihinde öteki dünyaya göçmüştür.

[1] İstırlap "bir nevi irtifa âleti.

ŞAİR MEYLİ

Nalbant çıraklığından şairliğe irtika eden hoca Meyli efendi Haki'i kadim devrinin mümtaz simalarındandır. Fakir bir aileye mensup olan Meyli çocukluğunda derdi maişet saikası ile nalbant çıraklığı yaparak ekmeğini kazanmak mecburiyetinde kalmış idi. fakat fitrî zekân ve kabiliyeti yüzünden okunuyordu. Mühmel bir dükkânın küflü bir köşesinde nalbant çıraklığı eden Meyli hiç kimsenin, hattâ ustasının bile nazarı dikkatini celbedememiş idi. Onun istidadı inkişaf edebilmek için münasip bir zaman ve fırsat gözediyordu. Nihayet günün birinde o fırsat zuhuretti: Bir gün bir iş için Haki efendinin yanına gitmiş idi. O sırada Haki efendi oldukça büyük bir kalabalık teşkil eden talebesine « Şahidî » [1] okuduyordu. Meyli, hocanın takririni can kulağı ile dinlemeğe ebaşladı. işittği sözler çok hoşuna gidiyordu. İlk defa olarak tesadüf ettiği bu ilim meclisinden çok mütehassis oldu. Meyli, dersaneden ayrılırken kararını vermiş bulunuyordu. Yarından itibaren nalbant dükkânının kasvetli ve sıkıntılı

[1] Şahidî: Farisi lûgate dair manzum bir eserdir.

köşesinden kaçarak okumağa başlayacaktı. Fîlhakika bu kararında sebatetti. Ferdası günden itibaren nalbant dükkânını terketti. Ve tahsile başladı. Azzaman içinde emsalini fersahlarla geride bırakcak kadar zekâ ve istidat eseri gösterdi. Nalbant çırağı Meyliyi bundan bir kaç sene sonra hem şair, hem âlim olmuş bir şahsiyet görüyoruz. Kendisinin tahsiline «Şahidî» sebep olduğu için bu esere «Meyli tuhfesi» namile manzum bir nazire yazmış ve eserinde daha selis bir üslûp kullanarak muvaffak olmuştur. Mezkûr eser son zamanlara kadar ulu cami müderrisi Hacı Mustafa efendi nezdinde idi. Fakat sonradan tabettirmek vesilesile başka ellere geçmiş ve maalesef nerede kaldığı anlaşılamamıştır.

Meyli 1185 tarihinde doğmuş ve 1258 tarihinde yetmiş üç yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

CENGİNLİ HACI HASAN EFENDİ

Cenginli Hacı Hasan efendi Kiliste yetişen âlimler arasında başlı başına bir şahsiyettir. Cengin köyünde doğmuş ve çocukluk hayatını köyün serin derelerinde, yeşil yamaçlarında koşmakla, oynamakla geçirmiş olan Hacı Hasan efendi fitratın emsalini az yetiştirdiği ateşin zekâlardandır. Köy hayatının zümrüt ovaları, serin çam gölgeleri, lâtif ve bedii manzaraları karşısında onun henüz neşvünüma bulan zekâsı düşünmeğe başlamıştı. Daha çocukluğunda iken kitap okuyanların yanına sokulur, dinler, anlar ve zevk alırdı. Nihayet köy hayatının gözler kamaştıran manzaraları, başı boş yaşayış tarzı kendisini sıktı. büyük bir aşk ve hevesle tahsile atıldı. İlk tahsilini Kiliste bitirdikten sonra İstanbul'a gitti, orada huzur müderrislerinden allâme Deli emin efendiden yüksek tahsilini ikmal ederek icazetname aldı. İstanbul'dan döndükten sonra Halepte ihtiyari ikamet ederek "Osmaniye,, medresesinde yüzlerce talebeye ders verdi. bir kaç sene ders okutmakla vakit geçirdikten ve güzide talebeler yetiştirdikten sonra köyüne [Cengin köyü]

dönerek yeniden köy hayatına atıldı. ve ziraatle uğraşmağa başladı. Boş vakitlerini telifata hasretmiş idi. Birkaç senelik mesai neticesinde «Kasidei Bürde» yi baştan nihayetine kadar tahmis etmeğe muvaffak oldu. Tabedilmeyen bu mühim eserin nerede kaldığı maalesef anlaşılamamıştır. Hacı Hasan efendi sırtına beyaz aba, ayağına çizme giyerdi. Tütün tiryakisi olduğundan o vakit moda olan uzun çubuk kullanmak adeti idi. İlk terbiyesini ser azat köy hayatından almış olan mumaileyh bütün hayatında o terbiyenin tesiri altında kalmış, ne cahil ruhlu softalar gibi riyakârane tassup tasarlamış ve ne de kibir ve gurura kapılmıştır. O daima olduğu gibi görünmüş, her meselede hür düşüncesini söylemekten çekinmemiştir.

Mumaileyh bir gün Kadiyı ziyaret etmek vesilesile şeriye mahkemesinde bulunuyordu. Hacı Hasan efendi ile münakaşa etmeğe yeltenen talî derecede mullalardan Münip efendi rumaileyhin yanına sokularak sordu:

— Tütünün hürmet veya keraheti hakkında ne reyde bulunuyorsunuz?

Tütün tiryakisi olduğu cihetle doğrudan doğruya kendisine ta'riz edildiğini anlayan Hacı hasan efendi hemen şu cavabı verdi:

KİLİS TARİHİ

— Ben bu hususta kendimden bir şey söyleyemem. Ancak İstanbuldan dönerken Şama oğradım. Orada âlim bir zat ile görüştüm. Bunun çekmecesini üzerinde açık bir kitap duruyordu o kitabın kenarında gözümün şu beyit ilişti: «Münkirildühan cahilün ve ahmak. Adimizzevk bilbehayimi mülhak.» [1]

Hocanın tezyifkârane olarak irticalen söylediği şu beytin manasını pek de anlamayan Münip efendi sükûte mecbur olmuştur.

Mumaileyh Hacı hasan efendi 1185 tarihinde doğmuş ve 1260 tarihinde yetmiş beş yaşında olduğu halde ebediyete kavuşmuştur.

[1] Bu beytin tercümesi şudur: Tütünün inkâr eden cahil ve ahmak ve zevki olmayan bir hayvandır.

HOCAZA DE ABDÜRRAHMAN EFENDİ

[dokuzlu zade]

Zamanında «büyük hoca» namile iştihar eden hocazade Abdürrahman efendi bu şörete hakkile istihkak kesbetmiş alimlerden-
Çekmeceli zadelerden sonra kiliste ulûm ve fûnunun tamimine en çok hizmet eden zat Abdürrahman efendidir. Mumailayh bütün hayatını ilme hasretmiş olduğundan etrafa şöret salmıştı. en çok mantık tedrisatile iştigal eden Abdürrahman efendi gerek tedrisatında ve gerek telifatında parlak muvaffakiyetler göstermiştir. Mantıkî Ömer efendinin Kiliste açtığı mantıkçılık çığrını çok feyzli bir tahsil yolu olarak işleyüp meydana çıkaran Abdürrahman efendi çok zeki ve keskin bir nüfuzi nazar sahibi idi. Gerek iktidar ve kemali ve gerek ilmile amil ve yüksek ruhlu bir âlim olması itibarile bütün halkın muhabbet ve itimadını kazanmış idi. Mumailayh 1180 tarihinde doğmuştur. babası dokuzlu zade Sadık efendidir. Kendisi bulunduğu asrın hakiki bir hocası olduğu için kendisinden töreyenlere çok yerinde olarak «Hoca zade» denilmiştir. İlk tahsili mutat

olan şekilde bitirdikten sonra aynı zamanda uncu zade Hasan ve mantıkî Ömer efendilerin derslerine devam ederek yüksek tahsili ikmal etmiş ve icazetname almıştır. Bundan sonra «Kesik minare» camiindeki medresesinde tedrisate başlamış ve en ziyade mantık tedrisatında yüksek bir iktidar ve kabiliyet göstermiştir. Abdürrahman efendinin yetiştirdiği talebe arasında değerli ve mümtaz âlimler zuhur etmiştir. mumaileyhin tedrisatı yalnız Kilisteki talebeye münhasır değildi. «Kesik minare» adeta bir mantık fakültesi halinde idi. Türkiye'nin her tarafından, bilhassa İstanbul, İzmir, Adana, Sivas, Kayseri ve konya taraflarından her sene bir çok talebe gelir, mantık tahsil ederek dönerlerdi.

Mumaileyh ilme son derece münhemik ve adeta aşıktı. Bu aşkı kendisini münzevi bir hayat geçirmeğe mecbur ediyordu. Bütün hayatını evinden medreseye ve medreseden evine gidip gelmek suretile geçirmiş olan bu zat müddeti ömründe bir kerre bile odun pazarına [memleketin cenup cihetindeki çarşı] gitmemiştir. Bu suretle ilme nefsin vaktetmiş olan Abdürrahman efendi öyle servet sahibi biradam değildir. Bütün hayatı zaruret içerisinde geçirdi Fakat kendisi bu halinden müd-

detir ömründe kimseye şikâyetle bulunmadığı gibi kimsenin hediye ve muavenetine de tenezzül etmemiştir. O asıl ruhunun gıdasını teşkil eden tedris ve telifin manevi feyzile yaşayarak hayatının son demine kadar çok sevdiği kitaplarından ayrılmamıştır.

Muma ileyhin bir çok telifatı varsa da matbu olan « Türkçe mantık risalesi » bunların en meşhurdur. Telifatından « Kazimir » haşiyesi, « tasdikât ve tasavvurat » haşiyeleri hoca zadeler nezdindedir.

Abdürrahman efendi bayram namazlarını Kasaba civarındaki musallada kıldırır, halka va'ız ve nasihat eylerdi. Sözü, özü doğru, natıkası çok kuvvetli ve ifadesi cazip ve müessir olan mumaileyhin bu va'zına binlerce halk koşar ve dinlerdi. Hattâ o tarihte Kilis müsellimi bulunan derebeylerden Hacı Ömer oğlu Veli ağa bir bayram günü hocanın va'zına gitmiş idi. Veli ağanın Kürt dağında oturan bazı maiyeti halka zulüm ve şakavet yapıyor ve hükûmeti mühümsemiyorlardı. Abdürrahman efendi Veli ağanın va'za gelişini iyi bir fırsat saydı. Sözü zalim ve şakilere intikal ettirdi: Zulüm ve şakavetin akibetini, hükûmete itaatsizliğin maddi ve manevi mes'uliyetini müessir bir surette izah ederek halkı

KİLİS TARİHİ

ağlattı. Şu müessir levha karşısında katı yürekli Veli ağa dahi yumuşayarak ağlamağa başladı. Ve «yeter mulla Abdürrahman yeter! Bizi ağlattın!» diye tessürünü alenen izhar eyledi.

Mumaileyh Abdürrahman efendi uzun bir ilim hayatı yaşadıktan sonra 1263 tarihinde yaşı doksana yaklaşmış olduğu halda vefat eyledi.

KARADAĞLI ZADE HAFIZ MEHMET EFENDİ

Karadağlı zade hafız Mehmet efendi bulunduğu zamanın hatırı sayılır âlimlerinden idi. âlimler silsilesi arasında iyi bir mevki işgal etmesi, yalnız yüksek bir ilim adamı olduğundan değil; aynı zamanda doğruluğu, temiz ahlâkı ve hayırhahlığı ile halk arasında kazandığı yüksek hürmet ve teveccühten ileri gelmiştir. Hafız Mehmet efendinin büyük dedesi Karadağlı olup Yavuz Selimin Mısır seferine iştirak etmiş ve muharebenin hitamında Kiliste tavattun eylemiş idi. Hafız Mehmet efendi 1196 tarihinde Kiliste doğdu. Babası ibiş beşşedir [1] ilk tahsilini bitirdikten sonra Çekmeceli zade Mehmet efendinin dersine devam ederek ikmalî tahsil etmiş ve icazetname almıştır. bundan sonra büyük bir aşk ve hevesle tedrisata başlamış, « Mehmet paşa camii » medresesinde yüzlerce talebeye ders vermiştir. Mumaileyhin ağaç ystıştırmeğe çok

[1] Beşşe: Hükümet tarafından mansup, resmî günlerde kılıç takmağa mezun ve şimdiki muhtarların vazifesini haiz kimselere denirdi.

meraklı idi. Bir taraftan yüksek tedris kudretile talebesinin manevi ihtiyacını temin ederken diğer taraftan da bağ ve badem ağaçları yetiştirmek için uğraşıyordu. Mumaileyhin Kefre mevkiindeki bağile dağ ardı Kastalı civarındaki bademliği çok mahsul vermekle meşhurdur. Hafız mehmet efendi bu mahsulâtın bir kısmile kendisi geçinir, bir kısmını da garip ve muavenete muhtaç talebesinin maişetine tahsis eylerdi. Mumaileyhin müderrisliği zamanında memleket aşağılı, yokarılı olmak üzere ikiye ayrılmış bulunuyordu. Her iki taraf mensuplarından hocanın dersine devam eden talebe vardı. Hafız mehmet efendi her iki zümreye mensup talebe arasında vifak ve tesanüt temin için irşadî ve ameli şekilde çalışmış ve buna müvaffak da olmuştur.

Mumaileh hersene Halep, Hama ve Homus cihetlerine sefer ederek oralarda da ders okuturdu. Bir defa Halepte iken Halebin ileri gelen âlimlerle ilmî bir mübahaseye girişti. Halepli âlimler hafız Mehmet efendiyi sıkıştırdılar. Fakat kendisi hiç fütur getirmede. Sorulan suallere mukni şakilde cevaplar verdi. Ve neticede galebeyi kazandı. Nihayet «artık nöbet bana gelmiştir. Ben de size bir sual soracağım» diye müsaade aldıktan sonra « يا خالي انا عمك يدعوك ابي هو جدك » ibaresini tahlil etmelerini

teklif etti.[1] Halepli âlîmler bu sual karşısında apışıp kaldılar. Ve bir cevap vermeğe muvafak olamadılar. Bir bilmeceeden ibaret olan bu sualin cevabını yine hafız Mehmet efendi izah ederek son galebeyi de kazandı.

Muma ileyhın «Errahman suresi tefsiri» ve «İbnisirin tercümesi,, namile iki eseri var ise de matbu değildir. Mumaileyh hicri 1279 tarihinde İdlipten Halebe gelirken yolda Teftenaz köyünde vefat eylemiştir.

[1] Bu ibarenin manası şudur: «ey dayı ben senin amucanım, babam seni çağırıyor. Halbuki; o senin dedendir.» Bu bimecenin halli de şöyledir: Bir dul kadınla bir kızını bir baba bir oğul aynı zamanda nikâh ediyorlar. Dul kadını oğlan, kızı da babası alıyor. Bunların her biri bir erkek çocuğu doğuruyor. Çocuklar büyüdüğü vakit kızın çocuğu dul kadının çocuğuna balâdaki ibare ile hitap ediyor. Kızın çocuğu dulun çocuğunun yeğenidir. Çünkü; anasının ana bir kardeşi oluyor. Aynı zamanda kızın çocuğu dulun çocuğunun amcasıdır. Çünkü; bu çocuğun babasile kızın çocuğun babası baba bir kardaş oluyorlar. Bununlaberaber kızın çocuğunun babası dulun çocuğunun dedesi de oluyor.

ŞAİR FASIHA HANIM

« Ziddî » zadeleden Mehmet efendinin kermesi ve şair Rahmi ile Nutkının hemşiresi olan Fasiha hanım Bekir Vahit efendi ile hem asır şairlerimizdendir. Erkeklerin bile okuyup yazmağa o kadar hevesleri olmayan bir zaman ve bir muhitte yetişen fasiha hanım, erkekleri gölgede bırakacak derecede ilim ve irfan sahibi bir şairdi. Fitretin bir mevhibesi olan zekâ ve istidadı onu az zaman zarfında parlattı ve muasırlarına meydan okuyabilecek bir cesareti edebiye ile yetişmesini temin etti.

Fasiha hanım 1225 tarihinde Kiliste doğmuştur. İlk tahsilini mahalle mekteplerinde gördükten sonra dayısı yavaşca zade hacı Haşim efendinin dersine devam ederek o zamanda okunması mutât olan Arabi ve farisi ulûmu tamamen tahsil ve ikmal eyledi. Fasiha hanımın hafızası çok kuvvetli idi. Bir defa gördüğünü veya okuduğunu kat'iyen unutmaz, aradan seneler geçtiği halde yine tahattur eylerdi. Muma ileyhanın şairlik kudreti de çok güzel ve feyyaz idi. fakat ne yazık ki; Kılışın

dar muhitinde yetiştiği için iktidarı derecesinde şöhret kazanamamış idi. şairlik kendisinde fitri bir kabiliyet olarak mevcut olduğu için bütün şiirleri selis ve ahenkdar ve zoraki tasannu'lerden azadedir. Mumailayha yaşadığı devri edebinin modası olarak bittabi divan edebiyatını örnek ittihaz etmiş olduğundan şiirlerinin çoğu aşıkane'dir. Bunlar arasında hakimane fikrleri ihtiva eden parçaları da vardır.

Mumaileyha yeni iştihar ettiği sıralarda muzip ve müstehzi merhum Bekir Vahit efendi kendisine haber göndererek «ben de şairim. Bana da bir mahlas bulsun!» demiş. Fasiha hanım hemen bir kâğıt üzerine şu mısraı yazup yolladı.

«*Bekirim (!) şair olmuş mahlas ister!*» [1]

Bekir Vahit efendi bu mısradaki cinastarizi görünce: «bereket versin ki; kiri yoktur. Yoksa cevabının itiraz edilecek bir noktasını bulamıyorum.» demiş ve bu suretle mumaileyhanın hazır cevablığını takdir etmiştir. Fasiha hanım bir gün cami önünden geçiyordu. İçeride genç bir hocanın va'zetmekte olduğunu gördü. Bir müddet durdu. dinledi.

[1] Bu mısradaki «kir» kelimesi âleti tenasül manasınadır cinas olarak kullanılmıştır.

KİLİS TARİHİ

va'iz henüz genç ve güzeldi. Cemaat arasında bir çok kadınlarda vardı. Fasiha hanım genç va'izin sadat haricine çıkarak bazı hatalar yaptığını da görünce hemen şu beyti iradetti.

*Çekilir, gelir civanlar deyrine piri muğanın
Bu ne dindir allah allah bu ne cezbeli keşiştir*

Fasiha hanım bir gün hamama gidiyor. oradan ilham alarak bir maşukun ne suretle hamama girip yıkandığını ve nasıl hamamdan çıktığını musavvir "Hamamname,, serlevhasile uzun bir manzume yazıyor.

Mumaileyhanın güzel şiirlerini ihtiva eden mecmuası vafatından sanra varislerinin nez-dinde kalmış idi. Fakat ihmal ve teseyyüp netisi olarak maalesef aralıkta zayi olmuştur.

Fasiha hanım 1280 tarihinde ellibeş yaşında iken fani hayata gözlerini kapamıştır.

Hamamnamesinden bazı parçaları yazıyorum:

*Bus edince destü payini licam ile rikâp [1]
Esbi dilde cünbüşü şevkile gösterdi şitap
Sayeveş düştüm heman payine ben mestü harap
Babı hamama gelince ol şehi alî cenap
Oldu hamamcı yerine eyledi ikramlar*

[1] Licam: gem, Rikâp: Üzengi manasıdır.

KİLİS TARİHİ

*Yapışıp hizmetçiler bir bir yedi beyzasına
Hep küşat verdi ukudu came'i zibasına
Çıkarıp bir bir libasın verdi hep lalasına
Asimanî futa sardı ol kadi balâsına
Sandılar evci felekte mahibedir akşamlar*

*Ezilip sabun sürüldü ol şehe bi ihtiyar
Sanki bir ebri sefide girdi mehri tabidar
Yunud, pırahen giyindi, oldu naline süvar
Çıkacak cellâdı çeşmin silerek ol gümzekâr
Su verildi dedi herkes tigihun aşamlar*

*Baktı mir'ate fasihi o şehinşahi eihan
Münharif hüddamına etti işaret nağıhan
Çıktı gitti can gibi güyaki; ol ruhu revan
Müptelâlar kaldılar mevta gibi anda heman
nakdi cudinden edüp hamamcıya in'amlar*

SADAKA ZADE HACI SADIK EFENDİ

Kilis âlimleri arasında «Kör kâtip» lakabı-
le şöhret bulan Sadaka zade hacı Sadık efen-
di zekâ ve iktidar cihetile temayüz etmiş bir
şahsiyettir. Emsaline faik olan kabiliyet ve
çalışkanlığı bulunduğu zamanın birinci sınıf
âlimleri arasında bir mevki mahsus sahibi
olmasını temin etti. Hacı Sadık efendi en zi-
yade fikihte ihtisas peyda etmiş idi. Mantık
ve meanide dahi yüksek bir iktidara malikti.
Kendisine müracaat edilen herhangi bir me-
seleyi, ilmî bir müşkülü kolaylıkla halleder
ve sorulan işi bütün inceliklerle tahlil ve ter-
kip ederek sual soran kimseyi en sağlam ve
en ilmî bir şekilde ikna ederdi. Hülâsa fitrî
zekâsına inzımmam eden uzun mesai seneleri
kendisini zamanının üstadı olarak yetiştirdi. Ze-
kâsının derecesini anlamağa kifayet edeceği
cihetle atideki bir iki fıkrayı naklediyorum:

Hacı Sadık efendi henüz iki yaşlarında ve
konuşamaz bir vaziyette iken evlerinden bir
çamaşır testi kaybolmuş idi. Bu testin bir
kadın tarafından alındığını gören mini mini
Sadık pek tabiidir ki; İş evdeki büyüklere

KİLİS TARİHİ

anladamadı. Aradan bir çok seneler geçtikten sonra bir gün testi çalan kadın hanelerine geldi. Genç Sadık kadını görünce «İşte bizim testi çalan bu kadındır» diye meseleyi aynile tahattür etmiş ve filhakika çalınan test o kadının evinde zuhur etmiştir.

Mumaileyh beşikte iken oynadığı boncukların rengini, şeklini tahattür ve tarıf eyleyebilirdi.

Hacı Sadık efendi: 1202 tarihinde Kiliste doğmuştur. İlk tahsili bitirdikten sonra mantıkî Ömer efendinin dersine devam ile o vakte göre revaçta olan bütün ulum ve fünunu bir kaç sene içinde ikmal ederek icazetname aldı. Bilâhare «Servili medrese» de tedrisata başlayarak yüzlerce talebenin kafasını ilim ışıyla aydınlattı. Talebesi arasından güzide âlimler yetişti.

İlim ve kemalile iştihar eden Hacı Sadık efendi fetva eminliğine tayin edilmiş idi. Uzun müddet devam eden bu vazifesinde halkın birçok müşküllerini hallederek fıkıhte büyük bir âlim olduğunu isbat etti. Mumaileyhin ilmî şöhreti etraftaki memleketlere kadar yayılmış olduğundan ara sıra başka yerlerden büyük hocalar gelir, kendisini ziyaret ederlerdi. Hattâ bir tarihte İstanbul müderrislerinden Fazıl efendi namında bir zat da hacı

KİLİS TARİHİ

Sadık efendinin ziyaretine gelmiş idi. Mumai-
leyhle uzun boylu ilmî mubahasa ve münaka-
şalarda bulundular. Bu zat Sadık efendiyi
her ilim şübesinde tam ve mücehhez bir ma
lûmata malik görerek çok takdir etmiş idi.
Kilisten sonra Halebi ziyaret eden Fazıl efendi
orada bir çok âlimlerle mubahaselerde bulun-
muş ve fakat münakaşa edilen bütün mese-
lelerde Halep âlimlerini mat etmiş idi. Fazıl
efendinin yüksek iktidarına hayran kalan Ha-
lep âlimleri « sizinle mübahase edipte galebe
çalacak bir âlim var mı, size kimler akran
olabilir? » diye sorunca : « Kiliste Kör kâtip
namında bir âlim var o beni mağlup etti. »
 demiştir.

Hacı Sadık efendi memleketin orta halli zen-
ginlerinden idi. Bu itibarla maişet kaygusuna
düşmeden ilmî vazifesine fikir ve vicdan se-
lâmetile devam edebildi. Denebilirki; mumai-
leyhin ilmî tettebbuatını tevsi, tedrisatını mun-
tazam surette ifa etmesi ve ifta vazifesinde
parlak muvaffakiyetler göstermesi hususların-
da esasen zengin bulunmasının büyük tesiri
olmuştur.

Hacı Sadık efendi altmış yaşlarına geldiği
sırada gözlerine bir hastelik geldi ve maalesef
iki gözü birden âma oldu. Zekâ ve irfan

kaynağı olan gözleri bu suretle görmek nimetinden mahrum kalınca fetva eminliğinden çekildi. Ve pek tabii olarak inziva hayatını ihtiyar etti. Fakat bu hayatında da yine boş durmadı; halkın ilim ihtiyacını tatmine uğraştı; hayatının son demine kadar halkın ilmî müracaatlarına cevap vererek bir çok müşküllerini halletti. O şekilde ki; inzivagâhi her gün yüzlerce erbabı müracaatla dolar, boşalır ve her gelen şüphesini halleder, giderdi.

Hacı Sadık efendinin esasen kuvvetli olan hafızası âma olduktan sonra daha kuvvetlenmiş idi. Herhangi bir muğlak ve mudil bir mesele için kendisine müracaat edildiği zaman «filân kitabın filân sahifesini açınız ve sahifenin son kısmını okuyunuz!» der ve sorulan meseleye temas eden ahkâmı tam bir isabetle bulurdu.

Hayatı hususiyesinde şen ve şatır ve lâti-feye pek mütemayıl olan mumailerh 1272 tarihinde yetmiş yaşında olduğu halde fani hayata gözlerini ebediyen kapadı.

OYLURLU ZADE MEHMET EFENDİ

Salâhi hal ve takva cihetile güzel nam bırakan âlimlerimizden biri de Oylurlu zade Mehmet efendidir. Bu zat yaşadığı zamanda bilâ istisna umum halkın itimat ve muhabbetini kazanmış idi. Buna sebepte sözü, özü doğru, hakkı ve hakikatı söylemekten çekinmez bir âlim olması idi.

Hayatı baştan başa fakır ve zaruret içinde geçen bu zat müddeti hayatında ne kimseye arzi iftikar etmiş, nede kimsenin iâne ve yardımını kabul eylemiştir. gönlü gani olan Mehmet efendi herşeyden ve herkesten müstağni bir hayat geçirmiştir. Mumaileyhin hayatı tevekkül ve kanaatin, sabır ve sebatın yüksek tezahüratiyle doludur. Metin bir seciye ve ahlâka istinat eden şahsiyeti kimsenin minneti altına girmemiş ve ömründe bir kere olsun kendi halinden şikâyet ettiği görülememiştir.

Mumaileyh Mehmet efendi bir gün vaz ederken bilmünasebe «vakıa» suresine devam edenlerin zengin olacağını söylemişti. Vaiz bittikten sonra cemaattan birisi hocanın yanına sokularak sormaya başladı:

KILIS TARİHİ

— Hoca efendi dedi. «Vakıa» suresine devam edenlerin zengin olacağını söylediniz Bu doğrumudur.?

— Evet doğrudur, tecrübe ile sabittir.

— Siz buna devam edermisiniz ?

— Evet ediyorum.

— O halde niçin zengin olmadınız ?

— Vah biçare! sen kılığımıza bakıpta beni fakirmi zannediyorsun? Ben bulunduğum hal-den memnunum. Bende öyle bir kalp zenginliği varki; hiç birinizde yoktur. Zenginlikten maksat bir adamın kendi halinden memnun olması ve gınayı kalbe malik bulunmasıdır.

Şu müskit cevap karşısında adamcağaz hocayı tastik etmiştir.

Mehmet efendi 1225 tarihinde doğmuştur. Yüksek tahsilini meşhur Hacı Hafız efendiden ikmal ederek icazetname almıştır. İcazetname aldıktan sonra «Çalık cami'i» medresesinde ders okutmağa başlamış, az zaman içinde ilim ve ahlâkıyle tanınmıştır. Mumaileyh bütün hayati ilmiyesini fıkıh ve feraiz tahsil ve tedrisine hasretmiştir. Bu itibarla bu iki ilimdeki iktidarı emsaline faikti. Mehmet efendi zaruret içinde bulunmasına rağmen gayet müstağni ve kanatkâr bir hayat geçirmekte idi. Bu hali halkın kendisine karşı olan hüsnüzan ve teveccühünü arttırıyor ve hatta kerametine kail

olanlar bulunuyordu. Hatta bir defa Hacı Mer-
yem kadın tarafından gönderilen üç bin kuruş
miktarındaki zekât parasını «benim vücudum
sıhhatte, evde yiyeceğim de var. Bunu hasta ve
muhtaç olanlara verin!», diye kabul etmemişti.
Mumaileyh 1290 tarihinde vefat eyledi. Vefa-
tında bazı vasiyetinin infazı için Hacı Hüseyin
hocayı vasi tayin etmiş idi. Hacı Hüseyin
hoca vasiyetini tamamen yerine getirdiği halde
vasiyet edilen paradan yarım mecdiyeye artmış
idi. Bunu nereye sarfedeceğini düşünürken
bir gece rüyasında Mehmet efendiyi gördü.
Vasiyetten artan yarım mecdiyeyi sorunca:
«Komşumuz oğlalcının oğlu veli hasta ve
açtır bunuda ona veriniz!», demiş. Hacı Hüse-
yin hoca ferdası günü Velinin evine vardığın-
da kendisinin hakikaten hasta ve perişan
olduğunu görerek yarım mecdiyeyi de ona
verdi.

Mehmet efendinin talebesi sağlığında iken
kendisinin manevi kuvvet ve müzaheretine
çok itimat ederlerdi. Vefatından sonra bu iti-
mat daha kuvvetlendi. Buna da bir vaka sebep
olmuştu: Mumaileyhin vefatından bir müddet
sonra talebeleri bir kır eğlencesi yapmışlardı.
Orada yediler, içtiler, eğlendiler, şarkı söylediler.
Fakat bir aralık da işi huvarlık bahsine
dökerek kadından, cinsî münasebattan lâübalî

KILIS TARİHİ

bir surette bahsetmeğe başladılar. Nihayet herkes evine dönüyor. O gece talebelerden Tahir hoca rüyasında hocasını görüyor. «Bir daha böyle fahiş hatalar yapmayın:» tenbihine maruz kalıyor.

Mumaileyhe atıf ve mevsukiyeti temin edilen bu gibi hadiseler halk nazarında manevî kıymetini yükseltmiştir.

HACI HAFIZ EFENDİ

Yüksek namı bugün bile hürmetle anılan hacı Hafız efendi ilim ve faziletile şöhret bırakan âlimlerimizdendir. Bu şöhret yalnız yaşadığı zamana inhisar etmeyip bugüne kadar devam ede gelmiştir. Halkın hürmet ve teveccühünden doğan bu şöhret hakikî bir esassa müstenit idi, Çünkü; mumaileyh kendi asrının yüksek bir âlimi olarak tanınmış ve o şöhrete hak kazanmış idi. Hacı Hafız efendinin ismi Mehmettir. 1198 tarihinde doğmuştur. Pederi Kara Salih efendi zade torun Ali efendi namındaki âlimdir. İlk tahsili adet veçhile gördükten sonra büyük Abdürrahman efendinin dersine devam ederek ikmalî tahsil ile icazetnâme almıştır.

Bundan bir müddet sonra mumaileyhi Kilisin yegâne müderrisi görüyoruz. «Çalık camii» medresesinde uzun seneler devam eden tedrisatı neticesinde güzide âlimler yetiştirmiştir. Ders okuturken başka memleketlerden gelen talebeye camide hücreler tahsis ve bunların istirahatlarını temin etmek adeti

idi. Bir tarihte tahsil için yine iki garip talebe gelmişti. Şam taraflarından geldiklerini ve İslâm olduklarını söyleyen bu iki talebe yedi sene hacı Hafız efendinin dersine devam ettiler. Bu müddet zarfında hücrede ikamet eden bu iki talebenin istirahatı yine Hacı Hafız efendi tarafından temin edilmiş idi. Bunlar memleketine döndükten bir müddet sonra bir gün hacı Hafız efendiye Fransadan bir mektup ile bir takım hediye geldi. Bunları o iki talebe göndermiş idi. Bunlar hocalarına yazdıkları mektupta kendilerinin Fransız olduğunu ve ulumu arabiye tahsili için Fransadan çıkıp Şam ve Mısırı dolaştıktan sonra kendisinin [hacı Hafız efendinin] şöhretini işiderek Kilise gelmiş olduklarını ve layıkile tahsil edebilmek için hüviyetlerini saklamağa mecbur kaldıklarını izah ettikten sonra hocalarına teşekkür ve kusurlarının affini temenni etmişlerdir.

Hacı Hafız efendi iri vücutlu, uzun boylu ve mütenasip endamlı bir zat idi. Vücudu sağlam, kuvvetli ve pehlivan yapılı olup yalnız bir kolu zaif bir insan bedeni kadardı. Bu sağlam vücuttaki dimağ da çok sağlamdı. Hacı Hafız efendi ne okumuş ise sağlam öğrenmiş idi. Bu itibarla görüşü, anlayışı, belleyişi ve bilgileri de çok sağlam ve kuvvetli idi. Kendisi en çok fıkıhla uğraşırdı. Bundan

KİLİS TARİHİ

dolayıdır ki; bu ilimdeki melekesi diğerlerinden daha fazla idi. Dershanesi sabahtan akşama kadar eshabî müracaatle dolar, boşalır ve her gelen müşkülüne muvafık bir cevap alıp giderdi. Davudî sadaya malik olan hacı Hafız efendi kıraat ilminde tamamilen vakıftı. Arkasında namaz kılanlar müessir sesini dinleyerek vecdû istiğrak içinde kalır, Ruhanî bir zevk duyarlardı. Bayramlarda musallada namaz kıldırıldığı vakit sadası yarım saatlik yerden işidilirdi. «Çalık» camiinde namaz kıldırırken civardaki evlerde layikile dinlenmesi mümkün olurdu.

Mumaileyh 1293 tarihinde 95 yaşında olduğu halda ahirete göçtü. Mezar taşında şu tarih yazılıdır:

*Eyleyen bu kabre ibretle nigâh
Hali dünyayı bilir bi iştibah
Bunda medfun bir aziz kim fazlına
İlmü irfân olur iken güvâh
İrcii emrin duyunca can atıp
Etti ol dem azmi dergâhi ilah
Oldu tam tarih bu mısra fevline
Göçtü hac Hafız efendi hayf ah!*

1293

HATTAT HOCA MUSTAFA EFENDİ

“Hattat hoca» denince hatıra istikamet ve tekvanın mücessem bir timsali gelmemek kabil değildir. Halâ halk arasında hürmetle yadedilen bu zat hakikaten doğruluğun, fazilet ve ahlâkın canlı bir nümunesi idi. Yaşadığı devirde sırf bu yüzden halkın yüce hürmetini kazanmıştı. Mumaileyh kendi şahsi teşebbüsü ile geçinerek kimsenin muavenetine ihtiyaç hissetmeyen ve kimsenin minneti altına girmemiş olan değerli bir âlimdir. Mumaileyhin en çok oğraştığı fıkıh ilimidi. Bu itibarla iyi bir fekih idi. Zaten bulunduğu devirde medrese tahsili fıkıh tahsili gayesine inhisar etmiş gibiydi. ve bundan dolayıdır ki; medrese müntesipleri fekih olarak yetişiyorlardı. Hattat Mustafa efendi de aynı gayeyi takip ettiğinden zekâ ve kabiliyeti o yolda inkişaf etmiş ve büyük bir fıkıh âlimi olarak yetişmişti. Mumaileyh 1220 tarihinde doğmuştur. Babası ğassalî zadelerden miderci Mehmet namında bir zattır. Hattat Mustafa efendi tahsil çağına geldikten sonra bir müddet Maraşta oturarak orada yüksek bir âlim-

KILIS TARİHİ

den okumuş ve bilâhara Kilise dönerek hacı Hafız efendinin dersine devamla ikmalî tahsil etmiş ve icazatname almıştır. İcazatname aldıktan sonra tabakhane caminin tevliyet, imamet ve vaizliğini deruhte etmiş ve bir taraftan da tedrisata başlamıştır.

Mumaileyh bütün hayatında iffet ve istikametten zerre kadar inhiraf etmemiş, haiz olduğu yüksek ahlâk kaidelerini filiyat sahasinde göstermekle halka nümunei imtisal olmuştur.

Hattat Mustafa efendi bir taraftan ilim hayatına ait vazifelerini büyük bir intizam ile takip ederken diğer taraftanda kendi maişetini kendi elile kazanmak için büyük bir dikkat ve ihtimam ile hareket ederdi. Tarlasında yetişen mahsulâtını kendi elile toplar, döyer ve çıkarır idi. Her fırsat düştükçe talebesine şu fikri bir nasihat şeklinde telkin ederdi. «İlim adamları kimseye muhtaç olmamalı, kimsenin minneti altına girmemeli ki; fikrini serbest serbest söyleye bilsin! Bunun için elinizde her halde bir san'atınız bulunsun, san'at öğrenmeği ihmal etmeyin!,,

Kendisi Maraşta tahsilde bulunduğu sırada oradaki ustatlardan ibrik yapmayı öğrenmiş idi.

Mumaileyhin ittikası ef'aliyle sabit idi. Bunu bütün muamelesinde gösterirdi. Meselâ camiin

KİLİS TARİHİ

musluklarını değiştirmek icap etse eskilerini satar, yine camiın bir ihtiyacına sarf ederdi. Doğruluğu bir dereceye varmıştı ki; alış-verişinde ve bütün muamelesinde en cüz'î farkları bile nazarı itibara alır, en ufak bir haksızlığa meydan vermezdi. Bir müddet mumaileyhin uhdesine müftilik tevcih edildi. Şüphesiz ki; zamanının müftiliğe en lâyük âlimi kendisi idi. Fakat mumaileyh velev bilmiyerek olsun belki bir hata ederim korkusile intihap edildiği müftiliği ilk evvel kabul etmedi. Ahbaplarının ısrarı üzerine sonradan büyük bir istig-na ile kabul etti. O tarihte müftiler idare meclisinin tabiî âzası bulunuyorlardı. Halbuki; mumaileyh müftiliği zamanında ve hatta bütün müddeti hayatında bir defa bile hükûmete gitmemiş idi. Bir iki defa idare meclisi içtima-na davet edilmesi üzerine istifaye kıyam etti. İstifası kabul edilmiyerek kendisinin arzusu vechile idare meclisine iştiraktan müstesna tutuldu.

Hattat hoca 75 yaşında olduğu halde 1295 senesi ramazanında kadir gecesi ebediyete kavuştu. Hattat hocanın oğlu Abdullah efendi de babasına hayrülhalef olmuş güzide bir âlimdi. Abdullah efendi de en çok fıkıhte malûmat sahibi idi. Babasının yalnız ilmine değil aynı zamanda ilmi vazifelerine de tevarüs eden

KİLİS TARİHİ

Abdullah efendi bir müddet tabakhane camiî medresesinde ders okutmuş, bir müddet de şeriye mahkemesi kitabesinde ve fetva eminliğinde bulunmuş ve son zamanlarda müftülüğe intihap edilmiş idi.

Mumaileyh Abdullah efendi güzel yazar, güzel anlatırdı. Sözleri ikna kuvvetini haiz ve natıkası cerbezeli idi. Hususî hayatında şen ve beşuş görünürdü, Lâtifeyi sever ve konuşuk arasında lâtif ve tuhaf fıkralar anlatırdı. Sabah-tan akşama kadar hücreesine ve evine gelen bir çok kimselerin ilmî müşküllerini hal ile öğ-raşır, halkı muknî' cevaplarla memnun ederdi.

Uzun seneler basit ve sade bir hayat yaşayan mumaileyh 1341 tarihinde yetmiş yaşını mütecaviz olduğu halde vefat eyledi.

İMAM HACI SADIK EFENDİ

Kilis âlimleri arasında kurra (kıraet ilmine vakıf) olmak üzere şöhret bulan Hacı Sadık efendi ahlâk cihetile de zamanının temiz bir adamı idi. Bilhassa doğru sözlü, doğru meşrepli olarak tanınmış olduğundan her hangi bir mesele hakkında ağzından çıkan söz bilâ münakaşa kabul edilirdi. Mahkemece bile şehadeti iki âdil şahidin ifadesi kadar kuvvetli sayılır ve kabul edilirdi. Mumaileyh halkın kendisine olan bu itimadını selbedecek ufak bir harekette bulunmamış, sözünde ve e'f'alinde hiç bir vakit doğruluktan ayrılmamıştır. Kilise bir saat mesafede olmasına rağmen bu güne kadar ibtidaî bir hayat yaşamakta devam eden Çakallı köyü vardır. İşte Hacı Sadık efendi bu köy ahalisinden Memonun oğlu olup 1220 tarihinde doğmuştur. Küçüklüğünde çevik bir köy çocuğu hal ve vaziyetinde bu köyün dik yamaçlarına bir hamlede çıkan serin dereleri atlaya atlaya dolaşan, davarlar arkasından koşan ve oynayan bu zat diğer köy çocuklarından çok farklı bir kabiliyete malik idi. Tabiatın bedii, manzaralarını seyir

KİLİS TARİHİ

ettikçe düşünceye dalıyor, küçük dimağ ile tabiatın esrarını okumağa yelteniyordu. On üç on beş yaşlarına geldiği vakit kendisinde yılmaz bir tahsil hevesi uyanmış idi. Bu hevesini yerine getirmek için babasını iknaa muvaffak olarak Kilise geldi ve mahalle mektebine devama başladı. İlk tahsili bitirdikten sonra bir müddet Hoca zade büyük Abdürrahman efendinin dersine devam etti. Sonraları da seyahata çıkarak Şamda ve Mısırdaki uzun müddet oturdu. Ve tahsilini bitirdikten sonra Kilise döndü. Mısırdaki şer'i ilimlerle alât derslerini ve kıraet ilmini mükemmelen tahsil etmiş idi. Kilise döndüğü vakit yalnız âlim değil, aynı zamanda emsâli az bulunur bir kurra idi.

Sesinin yüksek ve güzel oluşu kıraetine daha başka bir revnak veriyordu. Bir defa arkasında namaz kılan Kayseri âlimlerinden Osman efendi namında bir zat «daha böyle kur'an okuyan varmı?» diye izharı hayret etmiştir.

Mumaileyh Kilise döndükten sonra ders okutmağa başlamış ve aynı zamanda Akcurun camiinin imamlığını ve Kadı camiinin de hatibliğini deruhde etmiş idi. Bir taraftan cazip ve müessir sesile halkın ruhî gıdasını tatmin ediyor, diğer taraftan da tahsile gelenleri ilim işiyle aydınlatıyordu. müftü Hâki efendi de

KİLİS TARİHİ

bir müddet mumaileyhin derslerine devam etmiş idi. Bundan dolayı hocasına karşı büyük hürmet beslerdi. Hattâ Hâki efendi mahkemei şeriye kâtibi bulunduğu sırada hocasının (İmam Sadık efendi) el yazısile gelen senetleri öpüp başına koymak suretile bilâ itiraz kabul eylerdi.

İmam Hacı Sadık efendi 1290 tarihinde fani hayata gözlerini kapamıştır. Kiliste kıraet ilmi de kendisile beraber mezara gömülmüştür. Her ne kadar şakirtleri içerisinde kendisini taklide yeltenenler olmuş isede maalesef hiç birisi muvaffak olamamıştır.

BAYTAZ ZADE ŞEYH ABDULLAH EFENDİ

Kilisin yetiştirdiği yegâne lirik şair şeyh Abdulah efendi ilim ve kemalât cihetile de yaşadığı devrin yüksek bir şahsiyeti idi. Bilhassa tasavvuftaki manvî iktidarı ile yalnız Kilis halkını değil, etraftaki melekeler ahali-sini de cezp ve teshir etmiş ve umumun hüsnü zan ve hürmetini kazanmış idi. O zamanın dinî temayülâtı karşısında günden güne yüksek bir hüviyet kazanan şeyh efendi tesis ettiği tekyede hem ders okutur. hem de zikir merasimi yapardı. Erkek ve kadınlardan mürekkep bir çok müdavimleri kendisinden feyzi manevî almağa çalışırlardı. Mumaileyh şen ve şatır yaşamağı sever, musikiden çok hoşlanırdı. Hattâ zikir esnasında bile musiki ve saz bulundurmakta bir be'is görmezdi.

Mumaileyh 1235 tarihinde doğmuştur. İlk tahsili bitirdikten sonra hacı hafız efendinin dersine devam ederek bir müddet tahsilde bulunmuştur. Mısırlı İbrahim paşa Kilisi işgal ettiği vakit henüz pek genç bulunan Şeyh efendi yakalanarak askere sevk edilmiştir. Şeyh efendi bu askerlik dolayısıyla mısıra kadar gitmiş,

orada iki sene kalmıştır. Mısırdaki kaldığı müddet zarfında meşhur Hekim Kölit beyden ilmi tıbbi tahsil etmiştir. fıtratan çok zeki olan Şeyh efendinin kabiliyeti en garip ve çetin ilimleri kolaylıkla öğrenmeğe müsait idi. Bunun içindir ki; tahsil ettiği her hangi bir ilmi bütün incelikleriyle öğrenmiştir. Zekâsına inzınam eden ilmi ve bilhassa ruhiyat ilmine olan vukufu tasavvuf vadisinde kendisine büyük bir şöhret temin etti. Şehy efendi aynı zamanda güzel hattat ve hakkâk idi. Kıymetli akı ve yakut taşlarını oymakta mehareti vardı. Mısırdaki iken hakkâklık yaparak müreffeh bir surette geçinmiştir. Henüz tasavvufa dair hiç bir fikir ve tahsili olmayan genç hakkâk bir gün Mısır çarşısında üç dört nüfustan ibaret fakir bir ailenin dilenmekte olduğunu gördü. Bu fakir aile hangi dükkâna baş vursa kovuluyor, bir muavenet görmüyordu. Bu vaziyet şeyh efendinin rikkat ve merhametini celp etti. O fakir ailenin perişan ve pejmürde kıyafeti yüreğini sızlattı. hemen o ailenin önüne düşerek cebinde bulunan beş altın kadar parasını sarf ile bunların elbise, yemek vesair ihtiyaçlarını temin etti. Bu hadiseden bir kaç gün sonra rüyasında gördüğü işaret üzerine Mekkeye gitti. Orada yeni baştan tahsile başlayarak icazetname almağa müvaffak olmuş ve

aynı zamanda şeyh Mehmet Canı efğaniye intisap ederek on iki sene kadar nazari ve ameli şekilde tasavvuf tahsil ettikten sonra icrayi meşihat için de icazet almıştır. Sonra şeyhinin emrile Kilise dönerek «Baytaz oğlu tekyesi» demekle maruf tekyeyi inşa ettirmiş ve irşat vazifesine başlamıştır.

Şeyh efendi, muasırlarınca daima tasavvuf noktasından tetkik edilmiştir. Halbuki; mumaileyh daha evvel yüksek bir âlim ve deyerli bir şairdir. Sade türkçe şiirler yazdığı gibi divan edebiyatı tarzında da şiirler söylemiştir. Yazdığı şiirlerde bazen «Halis» ve bazen «Sermest» mahlaslarını kullanırdı.

Şiirleri içinde kendisinin meşrep ve meslegini tasvir eden güzide parçalar vardır.

*İsterim bir göz göre dağı dilimde dağımı
Sağ olursam ta bilem [1] sinem çürükmü, sağmı?
Dem budem, meclis bu meclis öyle sermest ol ki ta
Bilme her ne hal ise duzehmi? cennet bağımı?*

Teranesile yürek yarasından, demden behsedenden şeyh efendi bazen şöyle bir beyit ile yükseklerle uçuyor:

*Dil mürğu kanat vurdu, havalandı savışdı.
Her varı fena gördü, fenalandı savışdı.*

[1] Bilem. Bileyimden mühaffestir. Mahalli lehcedir.

KİLİS TARİHİ

Bazen etrafındakilere şöyle bir ahlâki kaide telkîn ediyor:

*Doğru gel; doğru otur, doğru uyu, doğru uyan
Ağamız böyle sever sevmedi hiç kalpazanı*

Sonra kendi felsefi meslegini şu parçalarla tasvir ediyor:

*Seninle maceramız tabemahşer sürmesin dersen
yüzün göster bana haşre bu dava durmasın dersen*

*Bırakma hanikahe, mescide (sermesti) faş etme
Anı meyhanelerde sakla kimse görmesin dersen*

*

*Sen işittinmi bizim narai mestanemizi?
Elemi derdin ile arşa ulaştı ünümüz*

*

*Küfürü imandan egerçi öte düştü rahımız
Bilmeyiz halâ kimin sermesti, sergerdanıyız*

*

*Hanikahe, mescide gitme o çıkmaz yollara
İşte rahi meygede her gimle istidat olur.*

*Şeyhi, dervişi bırak, mulla, müderris dinleme
Hazreti piri muğandan olsa, bir imdat olur*

Şih efendi Arapça ve Acemceyi de ana lisani kadar bilir ve her üç lisanda şiir söylerdi. Şiirlerini ihtiva eden divançesi gayrı matbu olup evladı nezdindedir. “Saffeyn vak’ası”, namile yazdığı risale maalesef kaybolmuştur.

KILIS TARİHİ

Şeyh efendinin kıraet ilmine de vukufu tamı vardı. Hoca zade mantıkçı Abdullah efendi kıraat ilmini mumaileyhten öğrenmiştir.

Şeyh efendi çok sehi meşrep idi, tekyesine her gün gelen yüzlerce kişi yer, içer, izaz ve ikram edilirdi ziyaretine gelenlere çok hürmet eder ve bâzen bunları birer hediye ile taltif eylerdi. Mühtaç ve fakirlere çok muavenet ederdi. O tarihlerde bir sene memlekette kıtlık olmuştu. Şeyh efendi başka yerlerden develerle zehire getirterek fakirlere dağıttı.

Mumaileyh debdebeli, şen ve şatır bir hayat yaşadktan sonra 1298 tarihinde vefat eyledi. Türbe kapısının üzerinde yazılı olan şu tarih Zihni babanıdır:

*Müceddit mesleğin tecdit eden sahibi reşadet bu
Ederdi neşrifeyzi hâs ile âme ne himmet bu
Çıkup on iki piran etti ilham (zihniye) tarih
Makamı dilküşaye sür yüzü babi vilâyet bu
1298*

Mumaileyhin şiirlerinden müntehep parçaları atîye decediyorum:

*Saki hele kalk, badeye bak vakti seher bu
Sen sauti dünyayı bilin tezce geçer bu [1]
Asma kızı mader, atamız pirimuğandır
Pehpeh ne güzel validedir, Yahşi peder bu!*

[1] Bilin bilirsın mubaffefidir.

KİLİS TARİHİ

*Geç göprü başından ne duron altına girme [1]
Dikkatle güzet gör ne hatar, içre hatar bu
Açma gözünü bade ile sakı hemen ver!
Açılsa gözü korkum odur yoldan azar bu
Ahvalimi sofilere leftiše ne hacet?
(Serrest) yatar, mest kağar, mest gezer bu [2]*

*

*Ne nazıksın gözüm canım ketenden inceden ince
Seni gülzare koymaz bir tiken ken inceden ince
Baharın hır fusuli, her günü nevruzu sultandır
Gelir buyi adem zari çemenden inceden ince
Hari layefhem sofiler ile ülfet eylersin
Bana her dem kılarsın sui zan sen inceden ince*

cahil ve kaba ruhlu sufular hakkında yazdığı
bir manzumeden:

*Vechinde görür ehli sefa yarimin elhak
Envarı ayan, çünki; odur rab ve odur hak
Rüyada dahi görmez anı sen gibi ahmak
Tebih ile seccadede verd etmegi cak cak
Ya ders ile evraka bakup kilmağı lâklâk
Kullukmu sanırsın bunu kalk hey ünü yelli!
Kalk kalk hadi kalk git işine hey terelelli!*

[1] Duron duruyorsun muhaffefidir.

[2] Kağar kalkarın muhaffefidir. Bunlar hep mahalli
lehçe üzeredir.

HOCA ZADE ABDULLAH ENVERİ EFENDİ

Büyük hoca namile maruf hoca zade Abdür-rahman efendinin güzide oğlu Abdullah Enveri efendi Kilisin iftihar etmeğe hakkı olan yüksek bir mantık müellifi ve âlim bir şahsiyettir. Mumaileyh 1241 tarihinde doğmuştur. Babasının derslerine devam ederek parlak muvaffakiyetlerle tahsilini ikmâl ile 1261 tarihinde icazetname aldı. Genç âlim tasavvufa çok meraklı idi. Bu hevesini tatmin için Bayıaz zade şeyh Abdullah efendiye intisap ederek tasavvuf ilmini de tahsil eyledi. Bundan sonra mumaileyhi âlim ve mütteki bir şahıs olarak görüyoruz. Maddî ve manevî feyiz ve kemal iktisap etmiş olan mumaileyh gün geçtikçe yükseliyor şöhreti etrafa yayılıyordu. Halk kendisinin ilim ve iktidarına itibar ettiği kadar ve belki daha ziyade eyi hal ve ahlâkına itimat ediyordu. İcazetname aldıktan sonra ecdadının yurdu olan «Kesik minare camii» medresesinde ders okutmağa başladı. Şöhretini günden güne yükselten mantıkdaki fevkalâde iktidarı idi. O zamana kadar mantık yalnız arapçaya ve arapça kitaplara münhasır zannediliyordu.

Mantık tedrisatı sirf nazariyattan ibaret kalıp tatbikat sahasına intikal edememiş idi. Mumaileyh bu hususta bir yenilik gösterdi. Mantığın ve mantık tedrisatının ne demek olduğunu amelî bir şekilde meydana koydu. Eskiden beri mantık kaidelerini tatbik için kullanılan mikyas « âlem hadistir. Çünkü müteğayyedir.,, ve «insan hayvan fasilesindendir. Çünkt ziruhtur.» Gibi mahdud bir kaç misale inhisar ediyordu. Kıyas aksamına ait bunlar haricinde misal ve mevzu bulunamayacağı zannediliyordu. Halbuki; Abdullah Enveri efendi bu yanlış zehabı kökünden baltaladı. Yalnız Fatihai şerife ile mantığın delâlet bahsinin her birinden müte-nevvi on bin kıyas yapılabileceğini ve binaen-aley hangi lisanda olursa olsun hiç bir sözün mantıktan hariç olamayacağını kat'i ve mantikî delillerle isbat eyldi.

Mumaileyhin mantıkçılıktaki şöhreti azza-man içinde en hicra mahallere kadar yayılmış idi. Her sene başka memleketlerden yuzlerce talebe gelerek dersine devam eder ve mantık tahsilinden sonra avdet eylerlerdi. Sene iptidasında derse başladığı zaman ilk evvel mantığın hülâsasını ezberden takrir eyler ve talebesine de kitap açtırmazdı, Takriri gayet selis ve muntazam olduğundan talebesi bunu büyük bir şevk ile ve can kulağıle din-

lerdi. Mantık hülâsasının takriri bittikten sonra sırasile “tasavvurat ve tasdikât,, ın lüzumlu bahislerini, akait şerhini, Celâleddini devvaniyi, kiraat ilmîni ve tefsiri şerifi muntazaman tedris eylerdi.

Her sene Recep iptidalarında tahsilini bitiren talebesine icazetname vermek adeti idi.

Fakat lâıkiyle ikmali tahsil etmiyenlere icazetname vermekte tehir ederdi. Bir gün talebesinden birisi «ben mantıki pek alâ öğrendim niçin bana icazetname vermeyorsunuz?» diye mumaileyhi sıkıştırmağa başladı. Abdullah efendi: - Peki seni bir imtihan edeyim de ondan sonra icazetname vereyim. Kit çarşısı dolaş bakalım ne göreceksin? Dedi. Talebe çarşısı dolaşıp geldi. Hocası neler gördüğünü sorduğu vakıt hiçbir şey görmediğini ve herkesin kendi alış verişile meşgul olduğunu söyledi. «O halde daha mantık öğrenememişsin bir müddet daha devam et!» diye talebesini ikna etti. Bir kaç ay sonra bu talebe aynı nakarat ile hocasının kaşısına dikildi. Abdullah efendi yine bunu çarşıya gönderdi. Talebe çarşısı dolaşıp geldikten sonra hocasının yanına girerek:

— Hoca efendi dedi. Sen bana herkesin bildiği bir şey'i öğretmişsin. Çarşıda halk alış

veriş ederken hep mantık dairesinde konuşuyorlar.

— O halde mantığı öğrenmişsin icazetnameyi hak ettin.

Natıkası çok vazih ve kuvvetli olan mumailayhin ders esnasındaki takriri de pek cazibeli ve zek ile dinlenirdir. Hangi ilme dair olursa olsun ders okuturken kitap tutmak adeti edğildi. Saatlerce devam eden takrir ve hitabesinde bir lâfız veya ibareyi medarı kelâm olarak tekrarlamak nakisesinden beri idi. Konuştuğu vakıt bile sözleri mantık ve hikmet saçardı.

Mumailayh uzun seneler te'lifat ile de iştiğal etti. Te'lif ettiğı eserlerden bir kısmı matbudur. Matbu olanlar: Mantıktan; tasavvurat tasdikât, fenarı ve isagoci haşiyelerile Türkçe mantık zübdesi ve fenni munazaradan: Hüsey-niye haşiyesidir.

Mantık haşiyelerinin topuna birden «havaşî'i cedide» ünvanı verilmiştir.

Gayri matbu asarı: İlimi kelâmdan, Celâlettini devvani haşiyesi, şerhi akait haşiyesi, hayali haşiyesi, mantıktan: Tehzibûlmantık, fenni munazaradan miriebûlfetih haşiyesi, nehid: Mulla cami haşiyesi ve ilimi kiraate dair Türkçe «zübde» namındaki risale ile ömrünün sonlarına tesadüf etmek dolayısıyla na

KİLİS TARİHİ

temam kalan tefsiri şerif haşiyesinden ibarettir.

“Havaşı’i cedide,, müellifi 1272 tarihinde İstanbul’a giderek «tasdikat haşiyesini» Abdülmecide takdim etmiş ve yüz lira ihsana nail olmuştur. Bu hşiye Matbaai amirede irade ile tabedilmiştir. 1275 tarihinde dahi vilâyet vasıtasıyla “tasavvurat,, haşiyesini göndermesi üzerine kendisine kaydi hayat şartile yüz elli kuruş maaş tahsis edilmiştir.

Mumaileyh maddi bir servete malik değildi. Fakat kalbi zengindi. Ne hali refahinden ve ne de muzayekasinden kimseye bahsetmezdi. Esasen ilim ve fazilet gibi manevî servetler kendisine büyük bir mevki temin etmiş idi. Halkın kendisine olan hürmet ve itimadı çok yüksekti. Bir çok ahvalde kendine manevî bir kudret bile izafe ederlerdi. Hattâ 1302 tarihinde Yunan harbine giden Kilis redif taduru binbaşı Mustafa efendi muharebeden döndüğü vakit Abdullah Enveri efendinin vefat etmiş olduğunu görmüş ve muharebe sırasında gördüğü bir rüyadan dolayı mumaileyhin kabri üzerine bir kubbe yaptırmıştır ki; buda kendisinde manevî bir kuvvet olduğu zannından ileri gelmiştir.

Mumaileyh 1303 tarihinde derslane’i âlemi terk ederek ebediyete kavuştu.

HACI FAZIL EFENDİ

Hicri on üçüncü asrın sonlarına doğru Kilis âlimleri arasında salâh ve ittika ile, ilim ve kemal ile ve şiir ve inşa ile temayüz eden bir şahsiyet vardır. Bu zat, şöhreti ve menkabeleri bu güngü neslin münevverleri arasında halâ tatlı tatlı bahsedilen Hacı Fazıl efendidir. Mumaileyh bulunduğu muhitin yüksek bir âlimi ve çok zeki bir şairi idi. Fakat bunlardan evvel ve bunlardan fazla halkın hürmet ve teveccühünü celbeden bir hüsnü ahlâk timsali idi. Son dereceye varan ittikası, namuskârlığı, olduğu gibi görünen bir seciyyeye malik olması kendisini halk arasında ilim ve fazileti ahlâkiye timsali olmak üzere tanıtmış idi.

Mumaileyh Kilisin asil bir ailesi olan kırık zadelerden Hamit efendinin oğludur. 1257 tarihinde doğmuştur. İlk tahsili bitirdikten sonra bir müddet Hattat hocanın ve bir müddet de Keçik oğlu Abdürrahman efendinin ve Bekir Vahit efendinin derslerine devam ederek parlak bir muvaffakiyetle tahsilini bitirdi ve icazetname aldı. Tahsile başlarken büyük bir aşk

ve hevesle geceyi gündüze katarak hiç durmadan çalışırdı. Çalışmaktan o kadar zevk alıyordu ki; çok geceler sabaha kadar uyu-
maz, ders öğrenmekle vakit geçirirdi. O sıra-
da Evde mumaileyhin hizmetine bakan cariyeye
her gece yatağını serer ve fakat ferdası günü
yatağı kaldırırken yatağın içinde hiç yatılma-
dığını ve hattâ yorganın bile açılmadığını gö-
rürdü. Cariye bu halin devamındân efendisi-
nin sihhati hakkında endişeye düştü ve bir
gün Hacı Fazıl efendiye hitaben «mademki;
geceleri yatmıyorsunuz. İsterseniz size hiç ya-
tak sermiyeyim!» dedi. Hacı Fazıl efendi bu
suale karşı «siz gene yatağı yapınız üsttara-
fına karışmayınız!» cevabını vermişti. Muma-
ileh icazetname aldıktan sonra «kör Hüseyin
ağa» medresesinde ders okutmağa başladı.
Azzaman içinde şöhreti etrafa yayılan Hacı
Fazıl efendi hakiki bir irfan meşali kesilerek
etrafında bir hale çeviren tahsil heveskârlarını
ilim ışıgı ile nurlandırdı.

Mumaileyhin zekâsı ne kadar yükssk ise
hafızası da o derecede kuvvetli idi. Her hangi
bir ilimde derhal münakaşayı kabul eder,
muarızlarını ikna ve iskâta muvaffak olurdu.
Kiliste ve Halepte bir çok âlimlerle ilmî mü-
bahaselerde bulunarak hepsinde galebeyi temin
etmiş idi. Bir tarihte bir iş için yine Halebe

gitmiş idi. Osmaniye camii medresesine oğrarak müderrisin h ceresine girdi ve bir k  sesine büzülüp oturdu. Müderris kelli, felli bir hoca idi. Huzuruna giren genç bir talebeye iltifatını bile esirgedi. Hacı Fazıl efendi  ura-dan buradan behisler a ma a başladı. M  der-ris efendi genç bir talebe tarafından boyuna suale, imtihaneye çekildiğinden dolayı fena halde içerliyordu. « una bilmediği bir bahis açayım-da başımdan defolsun!» fikrile hikmetten bir münakaşa kapusu a tı. Hacı Fazıl efendi bu bahiste de müderrisi yendi, Bunun  zerine müderris dayanamıyarak «siz kimsiniz?» diye sordu. «Kilisli Hacı Fazıl» olduğunu anlatınca gıyaben tanıyup muhabbet ettiği mumailleyhe karşı hemen kıyam ve ihtiram iderek kendi-sini bucağa oturttu ve bilmeyerek vaki olan kusurundan dolayı af diledi.

Hacı Fazıl efendi Halebe gittikçe ailece olan münasebetlerine mebnî müderris zade Ata efendinin konağına misafir olurdu. Bir gün Ata efendi mumailleyhe yeni Osmaniye m  der-risinin büyük bir âlim olduğunu ve gidip görüşmesini söyledi. Hacı Fazıl efendi hemen Osmaniye medresesine giderek samiin meya-nında hocanın dersini dinledi. Akşam konağa avdet ettiği vakit hocayı nasıl bulduğunu Ata efendi kendisinden sordu. «Hoca bir âlim

olabilir. Fakat bir muhakkık değildir.» cevabını verdi. Ferdası günü biraderi Mehmet efendi ile yine Osmaniye camiine gittiler. Hacı Fazıl efendi etrafı tetkik ederken henüz yeni yapılmış bir kapının balâsında mahkûk bulunan tarih manzumesi gözüne ilişti. Bu manzumeyi okuyup aruze tatbik etti. Ve bir mısraın vez'-nen bozuk olduğunu meydana çıkardı. O sırada apdes almakta olan camiin imamı bunların manzumeyi tenkît etmelerile alâkadar olarak yanlarına sokuldu. «Bu manzumenin şâiri benim neresini beyenmiyorsunuz.» diye sorunca Hacı Fazıl efendi manzumenin bozukluğunu aruz kaideleriyle isbat etti. Bu haldan müteessir olan imam Hacı Fazıl efendi ile uzun boylu münakaşalara başladı. Her hangi bir ilimden bahis açsa Hacı Fazıl efendinin derin bir vukuf sahibi olduğunu gördü. Bir saat kadar devam eden münakaşa neticesinde imam mağlubiyetini kabul ederek Hacı Fazıl efendiye eyvallah etti, savıştı. Hacı Fazıl efendi ateşin bir şairdi, şiirleri divan edebiyatı tarzında ve aruzun dar çerçevesi dahilinde olmasına rağmen pek Selis ve ahenkdardır. üslubu sade ve metin olmakla beraber aşıkane ve hâkimane gazelleri vardır.

Aşıkane gazellerinde:

KİLİS TARİHİ

*Ey mahi felek, kevkebe, ey reşki melek gel!
Memul hilâfınca döner devri felek gel!
Müjgânımı çarñp ideyim rehğüzerinde
Bir lâhza hemen külbei ahzanıma tek gel!
Fazıl yolunu gözlemeden kalmadı tabı
Çapıkce koş ey ruhu revanım everk gel!
ve:*

*Mey ateş, nutrip ateş, saki'i simin meyan ateş
Fezayi bezmi aşka eylemiş atfi inan ateş
Hava germ, ateşin came giyinmiş gül, hezar ağlar
Bu tarzı has ile olmuş serapa gülsitanı ateş
Ölürsem Fazıl bu ateşi hasret derunımda
Olur ta haşredeğ hâki mezarımdan ayan ateş*

gibi nefis parçalar vardır,

Bâzan felekten şikâyet ettiği de vardır. Şu gazeli o vadide yazılmış eserlerindendir:

*Ağla ey dide'i hun barki; rikkat demidir!
O şehi hüsunen ümmidi inayet demidir
Kandadır, kandadır asayışı hengâmı vısal
şimdi rencuri'i tabı tübü fırkat demidir.[1]
Kalmışım bi serüpa badiye'i hayrette
Yetiş ey Hızri inayetki; hidayet demidir
Bana göstermedi Fazıl bana bir gün bu felek
Her sühanver acaba böyle felâkette midir? [2]*

Hacı Fszıl efendinin hayat hakkındaki fel-sefesi şu iki manzumede vazıhan okunmaktadır:

[1] Tabı teb: kuvvetli sıtma manasıdır.

[2] Sühanver: edip manasıdır.

*Terk et metalibi dücihamı talep budur
 Taliplerin hulâsai matlubu hep budur
 Şakki cüyübü seyha degildir tariki aşk[1]
 Çak et gönül gıtasını vecdi tarf budur
 Esbabdan değil müteessir müsebbebat
 Zelili edibe, fakri lebibe sebep budur
 Yoktur iki cihana temami'i takayyüdüm
 Fazıl gönül azabı bana ruzü şep dudur*

*Cevahir olsa sakın olma maili dünya
 Mühassenatına değmez reza'ili dünya
 Hayâlî hap, ya nakşiberabdır yahut
 Serabî hüştür. Aldanma hasılı dünya [2]
 Eder her adamı elbette bir tarik ile sayt
 Hisaba gelmez efendi! hayaili dünya
 Kanaatin ne büyük devlet olduğun fehmet!
 Gımayı kalbe çalış! olma saili dünya
 Makasından rütbesi bilinir mebadiden
 Nifaku zulumu hiyeldir vesaili dünya [3]*

Hacı Fazıl efendi bütün hayatını bekâr olarak geçirmiştir. Mücaveret için 1303 tarihinde Medineye gitmiş idi. O tarihte Medinenin en büyük âlim ve müderrisi olan ihtiyar bir hoca ile temas etti. Onunla yaptığı bir çok ilmi münakaşalar neticesinde iktidarını ona da teslim ettirdi. İhtiyar hoca Hacı Fazıl efendide büyük bir ilim kudreti sezmesi üzerine ken-

[1] Cüyup - ceybin cemi, yaka manasındadır.

[2] Hüşk - kuru manasındadır.

[3] Hiyel - hileler demektir.

disi istirahat için çekilerek yerine mumaileyhi müderris tayin ettirmişti. Haremi şerifin kapusu üzerinde yazılı bir hadisin yanlışlığını bulup meydana çıkaran Hacı Fazıl efendi o muhitte de istihare başlamış idi. Bir sene devam eden müderrisliği zarfında yüzlerce talebeye ders verdi, Bu suretle şöhreti günden güne artıyordu. Fakat ne yazık ki; ecel genç yaşında yakasına yapıştı; henüz kırk beş yaşlarında iken fena alemine gözlerini kapadı.

Mumaileyh medineye gittiği vakit Hint ülemasından «izharıhak» müellifi meşhur hocca Rahmetullah efendi sağ bulunuyordu. Eakat son derecede düşkün ve ihtiyar olduğu için pamuklar üzerinde yatıyordu. Hacı Fazıl efendi, müşarünileyhin ziyaretine giderek Papas Sındır ile olan münakaşelerinde kazandığı muvaffakiyetten dolayı kendisini tebrik etti.

Hacı Fazıl efendinin mantıka dair gayri matbu bir risalesi ve «mamulât tercümesi» isminde tasavvufa dair bir eseri vardır. Şiirlerinden intihap ettiğim bazı parçaları aşağıya yazıyorum:

Bir Tahmisten:

*Cihanın kâle'i alayışinden dest şuyamız
Heman suki fenada derpenahi lutfu yezdamız
Cünundan başka bir sermayemiz yok tengi destamız*

KİLİS TARİHİ

*Giderdik kâri akl, re'yü tedbiri perîşanız
Bakup bir sureti ayine'i takdire hayranız*

*Huzuru pirimeyde aktedüp peyvendi ıkararı
Kızıştırdık bir ateşpare ruhsarile bazarı
Gelirmi ba'dezin huşî dile hülyayı hüşyari?
Ezel nuş eyledik camı sitem amizi dildarı
Sabahı haşredek bihut olan rindanı mestanız*

Bir gazelinden:

*Kürbeti gurbetten eyler ahı kim şekva garip
Aşınalar ben vatanda olmuşum heyfa garip
Kimse bir cisme iki ruhun hulûlün bilmedi
Geldi gitti âleme mecnun ile leyla garip
Bilmeyen bu âleme amed şüdün esrarını
Pişi çeşminde olur imruz ile ferda garip
Bağrı yanmış har elinden serdi şekva etmede
Düşmüş ocağına ey gül! bülbülü şeyda garip*

Diğer bir gazelinden:

*Çek ayağı derimeyhanede defî keder et! [1]
Cami sehbayı sipahi gamı elde siper et!
Gevheri eşkini bezleyle kudumu yare
Durma ey dide heman tehyiei ma hazer et! [2]
Olma derkaydi heveskârî'i dünyayı deni
Pirevi ruh ola gör âlemi ulvide yer et!
Fazıla dağı dilin lâleveş izhar etme!
Zarfi sinende o rengin gührei müstakar et!*

[1] Ayağ - burada kadeh manasınadır.

[2] Tehyiei - hazırlamak.

BEKİR VAHİT EFENDİ

Kiliste yetişen âlim ve şairler arasında ince ve müstehzi zekâsı, lâübali tabiati, muzip ve lâtife perdazlığı ile şöhret bulan Bekir Vahit efendi bulunduğu devirde ilim ve kemalât ile ve bilhassa kudreti şairanesiyle temayüz etmiş bir şahsiyettir. İri vücutlu, büyük başlı, heybetli ve müşekkel kıyafetli olan Bekir Vahit efendi mütebahhir denecek derecede âlim ve çok zeki bir müdakkik idi. Zekânın şânından olan istihza tabiati kendisinde itiyat haline gelmiş idi. Muzipliği, lâtifeyi çok sever, nükteli ve cinaslı sözlerle herkesi teshir ederdi. Her hangi bir fırsat zuhurunda istihza veya muzipliğinden katiyen vazgeçmezdi. «Kafadan geçer, kafiye-den geçmez!» sözü sanki; kendisi için söylenmişti. Zamanına göre parlak ve metin şiirler yazan Bekir Vahit efendi hicve çok mütemayıldı; malûmat furuşluk eden cahillere, liyakatsiz mevkîe geçenlere, kaba ruhlu softalara ve bilhassa şeyhlere çok kızar ve ekseriya bunlar hakkında hiceviyeler yazardı.

Mumaileyhin sesi gayet gür, ifadesi selisi

ve ahenkdar ve mantığı çok kuvvetli idi. İlmî ve edebî münakaşalarda muarızlarını iskât edebilecek bir kuvvei iknaiyeye malikti. Kibir ve gururu katiyen bilmez, talebesile şakalaşır ve hattâ onlarla güreşirdi.

Bekir Vahit efendi, seciyesi metin, kanaatları kuvvetli, görüşü ve anlayışı sağlam ve doğru bir zat olduğu için kimseden korkmaz ve kimseye minnet etmezdi. Bütün hayatı fakrû zaruret içerisinde geçmesine rağmen halinden kimseye şikâyet etmez ve daima halktan istiğna gösterirdi.

Mumaileyh 1217 tarihinde Kiliste doğmuştur. İlk tahsili mahalle mektebinde gördükten sonra hoca zade büyük Abdürrahman efendinin dersine devam etmiş, bir müddet de sadaka zade Hacı Sadık efendiden ders göyerek tahsilini ikmâl ile icazetname almıştır. Bundan sonra Ulu camide ki medresesine kapanarak bütün zamanını tahsil ve tettebbu ve tedrisata hasretmiş ve aynı zamanda mezkûr camiin imamlık vazifesini ifa eylemiştir.

Mumaileyh arapçada üstadı gül olduğu gibi acem lisanına da bütün inceliğile vakıf idi. Ciddî olsun, mizahî veya hicvî olsun herhangi mevzu üzerinde yazdığı şiirler tatlılıkla okunurdu. Metin ve selis bir üslup ile yazılan ve sağlam mantık va muhakemeye müstenit

bulunan şiirleri halâ bir çok kimsenin ezberindedir, Şiirlerinde:

*Ehli cahin münadımdır ekseri şefkatleri
Kimse görmüşmü sıpehrin sayesini zirde?*

Gibi ciddi fikirlere de tesadüf edilir.

Bekir Vahit efendi, hangi tarikate mensup olur ise olsun şeyhlerin hiç birisini katiyen sevmezdi. Bu itibarla bir çok hicviyeleri şeyhler aleyhindedir,

Şerehbil şeyhinin serde gülâhın ölbe[1] *sanmışlar.*

mısramı ihtiva eden hicviyesini o vakıt «şerehbil» dergâhının şeyhi hakkında söylemiş idi. Kendi zamanında mevlevi şeyhi olan Subuhi dedeyi de katiyen sevmezdi. Bir gün pamuk çarşısında terazi müteahhidi bulunan Bekir Vahit efendinin oğlu, mevlevi dergâhının arka duvarına terazi asmak için bir kazık çakmış idi. Budan canı sıkılan Subuhi dede hemen şikâyet için kaymakamın yanına koştu ve giderken de yüksek sesle söylenmeğe başladı. O tarihte Kilis kaymakamı, Bekir Vahit efendinin ilim ve faziletini yakından tetkik ve takdir eden ve kendisine karşı büyük hürmet besleyen Sabri efendi namındaki zat idi. Bekir Vahit efendi de oğlu hakkında Subuhi dede tarafın-

[1] Ölbe - kutu manasınadır.

dan sarfedilen sözlerden müteessir olarak kaymakamın yanına vardı. İçeri girince Subuhi dedenin orada oturmakta olduğunu gördü. Kendisini ta kapudan istikbal eden kaymakama hitaben söze başladı:

— Efendim dedi. Benim oğlum şeyh efendinin arka duvarına kazık(!) çakmış. Şeyh efendi de suçunu bastırıp size şikâyet gelmiş. Ve şu beyti ilâve etti:

*Delinirse duvarı meygedenin
Deperiz biz külâhını dedenin*

Kaymakam «hele oturun hoca efendi!» diye iki tarafı iskâte çalışırken Bekir efendi bu defa ağzını Subuhi dedeye çevirerek kendisini adam akıllı haşladı.

Bekir efendinin sevmediklerinden biri de “dolma müftü”, [1] namile meşhur hoca zade

[1] Abdürrahim efendiye «dolma müftü» demelerinin sebebi:

Salih efendi müftü bulunduğu sıralarda dere beylerinden Hacı Ömer oğlu Halil ağa Kiliste tağallüp yapıyordu. O tarihte Halep valisi bulunan Derviş paşa bir kısım kuvvetle Kilise gelerek Halil ağanın kuvvetlerini tenkil ve kendisini derdest eyledi. Halebe avdet ettikten sonra Halil ağaya muzaheret ettiği anlaşılan müftü Salih efendiyi azlile yerine münasip birinin tayini lüzumunu kaymakamlığa bildirmiş ve işin müstaceliyetine binaen gönderdiği menşurde isim yerini açık bira-

müftü Abdürrahim efendi idi. Bekir Vahit efendi her vesile ile bu adama çatar ve onu zemedirdi. Bekir Vahit efendi kendi fikrince müftü Abdürrahim efendiye en çok intihapsız tayin edilmiş olduğundan dolayı kızıyor ve adeta müftiliği ondan kıskanıyordu. Hattâ mumaileyhin müftü olduğunu duyduğu zaman:

Yazıklar! Mesnedi fetvaya, kokmuş dolmaya kaldı.
diye teessürünü açıkça söylemiş idi.

Bir gün davetli bulunduğu bir ziyafette karşısında Abdürrahim efendi yi görünce fena halde içerledi ve ona çatmak için bahane aramağa başladı. Nihayet sofraya oturdular. Yemeklerin arasında dolma bulunduğunu gören Bekir Vahit efendi işi tam kafiyesine getirmiş oluyordu. Elini dolmaya uzattığı vakit irticalen şu kıt'ayı söyleyerek biçare müftüyü haşladı:

Şeker helvası olsan sende dolma! (!)
Seni kimse yemez asla yorulma

.
.

Mumaileyh, kendi zamanında müftülükte bulunan diğer bir zatı da hiç sevmezdi. Ona

karak kaymakamlıkça kim tayin edilir ise onun isminin yazılmasını emretmiş idi. Kaymakam müftiliğe Abdürrahim efendiyi münasip görerek menşurun açık yerine onun ismini doldurdu. İşte bundan dolayı Abdürrahim efendiye «dolma müftü» dediler.

da müftülüğü lâıyk görmüyor, ve haksız yere kendisine husumet bağılıyordu,

Garip bir tesadüf eseri olarak bir gün Ulu camideki hüccresine bir köylü geldi. Kendisinin ismi [Ham ham] olduğunu ve bir sene evvel hayir maksadile münasip yerde bir kuyu eştırmek için Müftü efendiye bin kuruş verdiği halde kuyunun halâ eştırilmediğini ve parasının da iade edilmediğini hikâye ile kendisine bir arzuhal yazmasını rica etti.. Bekir efendi hemen eline kalemi alarak kaymakama verilmek üzere kendisine manzum bir arzuhal yazdı bu manzum arzuhal şu beyit ile nihayet buluyordu.

*«Hamhamın» mamelekin hile ile elden alup
Deve yapmış, kulak oynatmış, anı aldatmış*

Kâğıda ne yazıldığını bilmiyen köylü bunu alup doğruca kaymakam Sabri efendiye verdi. Bekir Vahit efendinin muzipliğini çakan kaymakam derhal müftüyü celbederek köylünün parasını tahsil etmiştir.

Zamanının hayat cereyanlarını müstehzî bir nazarla seyreden Bekir Vahit efendi, kusrunu gördüğü kimseleri merhametsizce hicv etmekte beis görmezdi. Sırası düştükçe - karşıdaki her kim olursa olsun - taarruz ve istih-

zadan çekinmezdi. Bir gün hocası büyük Abdürrahman efendiders okudurken «her kim okursa farisi, gider dininin yarısı» sözile farisi bilenleri takbih etmiş idi. İyi farisice bilen Bekir Vahit efendi bu sözden çok alındı. Fakat hocasına karşı tabii ses çıkaramadı.

Nihayet bir gün buna mukabele etmek fırsatını elde etti: O sırada devren Kiliste bulunan Halep valisi hocası büyük Abdürrahman efendiyi ziyarete gelmiş idi. Hoca o esnada okutmakta olduğu dersi kesmek istedi. Fakat Vali paşa derse devam edilir ise daha memnun kalacağını söylemesi üzerine Abdürrahman efendi derse devam etti. Tesadüf bu ya! İbare arasında şu cümle geçti: [1] «الایمان کرویدن، والاعتقاد کره ستن.» hoca bu cümledeki Farisi kelimeleri Arapça zannederek «kürre» diye okumağa başlayınca Bekir Vahit efendi “hayır yanlışır.,” diye itiraz etti. Hocası fena halde bozuldu ve müteessir oldu, “Sen söyle bakalım doğrusu ne imiş?,” dedi. Bekir Vahit efendi bunların Farisice manalarını izah ile beraber «Farisi bilmek dinin yarısını gidermez belki dini tamamlar.» Diye hocasına karşı birde ta’riz yaptı Abdürrahman efendi bu hadiseden son derece müte-

[1] Manası: İman inanmak, İtikat ise düğüm bağlamak demektir. Eski müellifler Arapça ibare arasında bâzan böyle Farisice cümleler kullanırlarmış.

essir ve mükedder oldu. Bekir Vahit efendi Evine döndükten sonra hastalandı ve bir hafta akli başında olmayarak yatakta yattı. ve Bu suretle hocasına kaşı yaptığı nabeca ve haksız taarruzun manevî cezasını çekmiş oldu.

Bekir Vahit efendi güzel ve davudî bir sadaya mlîk olmakla beraber musikide de üstad idi. Kiraat ilmine de iyi vukufu vardı. Sabah namazlarında arkasında namaz kılan cemaatin bir çoğu müessir sesinin cazibeli tesirinden ağarlardı.

Vücudü bir pehlivan kadar kevvetli olan Bekir Vahit efendi bâzen güçlü kuvvetli talebesinden her birini bir koltuğuna alıp kıvrandırmak suretile lâübalî latifeler yapar ve bundan zevk alırdı. Fazla kuvvetli olduğundan kinaye olarak kendisine hocaların kuçu derlerdi, Hattâ bir tarihte Antakyada bulunduğu sırada tesadüf ettiği bir pehlivanla güreş meydanına enmiş ve onu yenmiştir. Merhumun dimağı da vücudı kadar sağlamdı. Bu itibarla ne görmüşse iyi öğrenmiş ve ne öğrenmiş ise iyi hifzetmiş idi. Bundan dolayıdırki; kendisine ayaklı kütüphane derlerdir. Yukarıda işaret edildiği üzere Bekir Vahit efendinin bütün hayatı fakır ve zaruret içinde geçmiştir. Fakat kendisinin metin seciyesi bu hali bile

istihza ile karşılardı. Zaruretinin derecesini şu fıkra ile vazihan anlıyoruz:

Bir gün akşam üzeri dershanede bulunuyordu. Oğlu yanına gelerek valdesinin pişirmekte olduğu bulgur pilâvına yağ almasını söyledi. “oğlum git anana söyle yemeğin tuzunu, biberini biraz fazla koysun! yağın yerini tutar.”, cevabını verdi.

Bekir Vahit efendi Türkçe, Arapça ve Acemceye hakkile vakıftı ve her üç lisanda güzel şiir söylerdi. Büyük bir sürati intikal hassasına malik olan merhum, sorulacak her süale hemen en muvafık ve âlimane cevabı bulur verir, en müşkül meseleleri kolaylıkla halleylerdi.

Mumaileyh 1303 tarihinde iki sene kadar rüşdiye muallimliğinde bulunduğru halde yine zarurettten kurtulamadı. Kendisi tali'in bu cilvesini feylesofane ve saburane bir şekilde karşılar, kimseden bir şey istemeğe tenezzül etmediği gibi veresiye bir şey de satın almazdı.

Mumaileyh 1305 tarihinde doksan yaşına yakın olduğu halde vefat eyledi. Cenaze namazı avlı meydanında [şimdiki cümhuriyet meydanı] binlerce halkın iştirak ettiği büyük bir cemaatle kılındı.

Canaze alayında hazır bulunan kaymakam Sabri efendi «bizim gibi cahillerin ne kıymeti

var? âlimlerin ölüsü de böyle muhteremdir!» diye göz yaşlarıyla teessürünü izhar etmiştir.

Mumaileyh hicve dair olan eserlerini sağlığında yırtmıştır. diğer kısım şiirlerini ihtiva eden divançesi matbu değildir. Yazma nüshası orta mektep kütüphanesindedir. Şirlerinden Bâzı müntehap parçalar atıye yazıldı:

Bir gazelinden:

*Feleğin nişteri kâr edeli canımıza
Girdin ey gözleri hunî bir avuç kanımıza
Lema'i tabirühünden alalı şu'lei şevk
Etmeyiz mihri kadeh bezmi diruşanımıza
Göge çıksak dahi İsa gibi tecrit ilebiz
Erişir hari alâyık yine damanımıza
Himmeti aşk ile bir menzile el erdirdik
Kûyi horşide çalarsak gele çevkânımıza
Maliki pençei zor âveri nazmızki; vahit
Kahrımanlar giremez bim ile meydanımıza*

Diger bir gazelinden:

*Kaldı gözümde yar ile sohbetler ettiğim
Zanu bezanu oturup ülfetler ettiğim
Aşkın yolunda başın için zâyî eyleme
Cani hazine bunca eziyetler ettiğim
Hicranı yâre taki sebep olmasın diye
Agyari bedlikaye riayetler ettiğim
Eşarım içre marifet işar edüp Vahit
Ehli bilir ki; zarafetler ettiğim*

HOCA ZADE MEHMET TAHİR EFENDİ

Hoca zaade büyük Abdürrahman efendinin diğer oğlu tahir efendi kardeşi Abdullah Enveri efendi kadar değilsede ondan sonra gelen alim ve fazıl bir şahsiyettir. Tahir efendi ilim ve iktidar itibarile mümtaz bir sima olduğu gibi edep ve terbiyenin de canlı bir nümunesi idi. İlmî arttıkça tevazu' ve fazilet-kârlığı da mütezayit bir nisbetle yükseliyordu. Oturması, kalkması ve konuşması gayet ağır başlı ve edibane idi. Sade ve ahenkdar beyanatıle muhatapları üzerinde sihirli bir tesir yapardı. İçtimai terbiyesi herkesi meftun edecek kadar mükemmeldi. Gayet tabii ve nazik görüşmek ve olduğu gibi görünmek mütabı olduğundan bütün ömründe ahlâk kaidelerine mugayir bir harekette bulunmamıştı.

Mumaileyh 1260 tarihinde doğmuştur. Bütün tahsilini kardeşi Abdullah Enveri efendiden ikmal ederek icazetname aldı. Bundan sonra Hoca zadelerin «Servili medrese» sinde ders okutmağa başlayarak ilim ve irfan teşnelerini marifet suyile suladı. Fıtratan zeki olan Mehmet Tahir efendi ilim kuvvetile büsbütün

parlıyarak az zaman içinde emsâlini geride bıraktı. Ders okutmadığı zamanlarını ilmi teebbülere hasretmişti. O derecede ki; okudukça okumak aşk ve hevesi artıyor, çok sevdiği kitaplarından bir an bile ayrılmak istemiyordu. Kıvvetli bir natıkaya malik olan mumaileyh ders takrir ederken selis bir ifade ile okunan bahsı adeta talebenin dimağına nakş ederdi.

Mumaileyh de babası ve kardeşi gibi mantık mütehasşısı idi. Fakat diğer ilimlerde de asrının mümtaz alimlerinden sayılırdı. Hatta müftü Keçik zade Abdürrahman efendi şübbe ettiği meseleleri Mehmet Tahir efendiden sorar, onun mukni ve delile müstenit cevaplarını şayanı itimat bulurdu.

İlmî hayatında hiç durmadan çalışan Mehmet Tahir efendi mühim eserler de telif etmiştir. eserleri nehivden netayic haşiyesi, mantıktan muhtelitat risalesi ve hikmetten kazımır haşiyesidir. Bunların her üçüde matbudur. Bunları tabettirmek üzere İstanbul'a gittiği vakit Şeyhülislâmla görüşerek eserlerini göstermiş ve takdire mazhar olmuştur. Mumaileyh bu eserlerinde ve bilhassa « Muhtelitat » risalesinde ortaya attığı meseleleri büyük bir vukuf ve iktidar ile izah

KILIS TARİHİ

edebilmiş ve mantık kıyaslarını sağlam bir esasa bağlamıştır. Mumaileyh Mehmet Tahir efendi 1305 tarihinde henüz genç denecek bir çağda iken fani hayata gözlerini kapadı. Ve memleketin muhiti ilmisinde mühim bir boşluk bıraktı.

“ŞAIR ZİHNİ BABA,,

Kalender meşrep şairlerimizden Mehmet Zihni baba edebî üslubu itibarile emsaline tefevvuk eden maderzat ve lirik bir şairdir. Bundan altmış yetmiş sene evvelki devri edebide yetişmiş olmasına rağmen üslubu çok sade, fikirleri vazıh ve mevzuları ateşindir. Hisleri, terenümleri fuzuliyane olan Zihni baba çok vaktini dem çekmekle geçirir, irticalen söylediği şiirlerle bazan coşar ve coşturur ve bazan da ağlar ve ağlatırdı. Rindane meşrebile hemen bütün halkın muhabbetini kazanmış idi. Halk onu söyletmek için başına toplanır, bir dem [rakı] ikram ettikten sonra onu söyletmeğe, vecde getirmeğe bir girizgâh bulurlar ve ekseriya kendisini söyletmeğe muvaffak olurlardı.

Zihni baba sokaklarda yıkılıp kalıncıya kadar içerdi. Ne gariptir ki; böyle vaziyetlerde irticalen söylediği şiirler diğer eserlerinden daha ateşli ve daha revnaklidir.

Mumaleyyh baytaz zade şeyh Abdullah efendiye intisap etmiş ve ona karşı büyük bir muhabbet ve teslimiyet göstermiş idi.

Bu itibarla şiirlerinde hep tasavvuf kokusu vardır. Zaten şiirlerinin bir çoğu rindane ve ya aşıkane'dir. Kahvehane köşelerinde mest ve kalenderane bir hayat geçiren Zihni baba:

*Bir came habine değmedik biz zamanenin
Kaldık hasrı köhnesinde kahvehanenin
Kendi cezayi filidir hep çektiği belâ
Yoktur mahalli kârî hüddada behanenin
Sazi derune öyle düzen verki; (zihniya)
Değsün samahı çarha sadası teranenin*

Teranesile şataretli ve neş'eli bir hayat yaşamıştır. Kendi tabirince «rind ve kalender meşrep» olan şairimiz bu tabiatını bir felsefe halinde şiirlerinde de yaşatmıştır.

*Rindi rüsvayi muhabbet namu şan etmez kabul
Hane berduşan müebbet hanıman etmez kabul
Lâübalî, mesti bi pervâ, kalender meşreban
Devri nasazı felekten imtınan etmez kabul
Minneti çarha tenezzül eylemez tab'ı bülen
Şahı pest üzere hüma çün aşıyan etmez kabul*

Parçası bu vadideki gazaellerinden bir nümunedir. Rindlik ve kalenderlik Zihni babanın yalnız felsefî mesleği değildi. Bütün hayatı da bilfiil kalenderane geçmişti. Bir gazelinde bu halini yine şöyle tasvir ediyor:

*Aşıkım, rindim, kalender meşrebim divaneyim
Hırka puşum, badenuşum, ruzu şeb mestaneyim*

KİLİS TARİHİ

*Bendei piri muganım saklamam ben zahida
Hidmet arayı zemin busi deri meyhaneyim
Kıymetim yok bi ayarım dehir bazarında leyk
Nezdi sarrafi hakikatte acep dürdaneyim*

Kalender meşreb Zihni baba büyük bir gınayi kalbe malikti. Yaşadığı harabati hayatta ne mal ve mülk sahibi olmağı hatrına getirmiş nede fakrinden kimseye şikâyet etmiştir. Kimsenin minneti altına girmemek ise en büyük emeli idi.

*Ne fakıa. ne gınaye talip oldum mülkü fanide
Bu üslup ile ancak çarhı hilebâzı aldattım
ve :
Ta haşre kadar gitmez olur renci hümarı
Bir mey ki; anın neşei minnet var içinde*

Diyen Zihni baba tefahür değil; hayatının hakiki bir safhasını anlatmıştır.

Zihni baba bir çok şiirlerinde maşukunun vefasızlığından şikâyet ediyor;

*Sinede dağı temaşa ederiz gül yerine
Dinleriz nevhai dil nağmei bülbul yerine
Yarım ağıyare feda kıldı şarabı lebini
Şimdi biz huni ciger nuş ederiz mül yerine [1]*

* *

*Kayıd edinmez, kılıca dakmaz gussa leylâyi zaman
Çekseler zencire bin mecnunu mecnun üstüne*

[1] Mül = şarap manasındadır.

Vadisindeki şikâyetlerine bir çok gazelle-
rinde tesadüf edilir.

Şairin babası Çermik müftüsü Abdullah efendi hoca zade büyük Abdürrahman efendiden mantık tahsili için KİLİSTE ikamet ettiği sırada Zihni baba 1251 tarihinde KİLİSTE doğmuştur. Babası icazetname aldıktan sonra Çermike avdet ettiği halde kendisi KİLİSTE tavatun etmiştir. Bir müddet Bekir Vahit efendinin, bir müddette hattat hocanın dersine devam edebilmiştir. kendisi fitratan zeki ve hafızası kuvvetli olduğu için az zamanda epeyi şevler öğrendi. Fakat çok yazık ki; genç yaşında işrete müptelâ oldu. Aynı zamanda şairliğe de başliyerek tahsil cihetini ihmâl eyledi.

Merhum Bekir vahit efendinin talebesinden olan Zihni babanın esas adı «Mehmet Nadrat» idi. Bir gün müstehzi hocası kendisine «gel bakalım bizim darrat ! » [1] diye hitap etmesi üzerine darılarak adını değiştirmiş ve şiirde «Zihni» mahlasını kullanmıştır. İşte o günden itibaren mumaileyh Zihni baba olmuştur.

Bekir Vahit efendinin talebesi arasında Zihni babaya denk olarak topal zadelerden Ahmet Hamdi efendi de vardı bunların ikside

[1] Darrat = osurukçu manasınadır.

KİLİS TARİHİ

günlerce dershaneye uğramazlar ve nadiren geldikleri vakıtlarda da beş on dakika oturup savuşurlardı. Bunlardan Ahmet efendi işi hıvırdalıya dökmüştü. Zihni baba ise meyhane meyhane dolaşıp dem çekiyordu. Muzip Bekir Vahit efendi o vakit bunların halini tasviren şu kıt'ayı söyledi:

*İki şikeste çekmece kaldı bu köhne hücrede
Birinin sahibi «Nadrat», birine malik Ede [1]
Serder havayı aşkı civan oldu birisi
Birine darülaman oldu meygede*

Zihni babanın işrete iptilâsı derecesinde cemâlperestliği de vardı. Fakat bu tabiati lutilik gibi çirkin bir itiyat ile müterafık değildi. O yalnız cemâl aşığı idi. Güzel yüzlüleri çok severdi. Bu itiyat saikasıyla derviş efendi isminde yakışıklı bir delikanlıya tutulmuş idi. Bu alâkasında hiç bir fena maksat ve niyeti yoktu. Fakat genç delikanlı Zihni babanın kendisine karşı aşıkane bir vaziyet takındığını görünce niyet ve maksat gözetmiyerek biçareyi fena halde haşlar, rencide ederdi. Derviş efendi henüz mektep talebesi iken Zihni baba yalnız onun yüzünü görmek maksadile senelerce yolunu beklemiş, ona karşı bir çok

[1] Ede = Ahmet efendinin lakabı.

gazeller söylemiştir. Derviş efendiye karşı söylediği gazellerinden en meşhuru şudur:

*Şekerden tatlıdır çaşinei lâli lebin cana!
Hele takrir olunmaz zevkı busi gabğabin cana!
Gehi. taltifü hürmet, gâh nigâhi pur gazep alut
Acap talimi kimdendir bu tarzi meşrebin cana?
Nedir bu hoş bakışlar, hoş tebessümler, bu imalar?
Utanma doğru söyle var ise bir mutlabin cana!
Gubarıñ sürme çekmiş hahişile çeşmi nemnake
Beher gün bekler oldum rehğüzari mektebin cana!
Senide bir cefacu yare mecbur eylesin mevlâ!
Ki; ta (zihni) gibi fark olmaya ruzu şebın cana!*

Günün birinde Derviş efendi asker oldu. O vakit askerlik kur'a usulile olduğundan bir ademin askerlikten kurtarılması tabür binbaşlarının elinde idi. Derviş efendinin kışlaya götürüldüğünü işiden Zihni baba hemen kışlaya binbaşının yanına koştu. İrticalen söylediği bir beyit ile Derviş efendiyi askerlikten kurtarmağa muvaffak oldu. Söylediği beyit şudur:

*Hazreti piri kerem pıranın olsun aşkına!
Hamkahı aşkıma bahş eyleyin Dervişimi*

Zihni baba bir gün sokakta tesadüf ettiği Derviş efendiye karşı bermutat şiirler okumağa başladı. Nedense bu defa fazla hiddet ve asa-

KİLİS TARİHİ

biyet gösteren Derviş efendi bıçare Zihni babayı kundurasile döğerek başını varaladı. Zihni baba oğradığı şu hücumu seve seve karşıladı ve başından akan kanları sevdiğinin aşkına tatlı tatlı yalamağa başladı. Aynı zamanda kunduranın altından başına bulaşan bir çamur parçasını «bunda sevgilimin kundurasının kokusu vardır.» diye aylarca yanında taşıdı.

Zihni babanın sesi de çok güzel ve müessir idi. Kendi şiirlerini müessir sadasile ve coşkun bir ahenk ile taganni ettiği vakit dinliyenlerin bir çoğunu ağlatırdı. Bir tarihte yatısından sonra halkın sokağa çıkması menedilmişti. Zihni baba yasak filân dinler takımından değildi. O sıralarda bir gece arkadaşlarıyla beraber meyhaneden gelirken devriyeye tesadüf etti. Hemen cazip sesile bir gazel okumağa başlayarak yakayı kurtarmağa muvaffak oldu.

Zihni baba en güzel şiirlerini bedmest denecek bir hale geldikten sonra söylerdi. Hattâ:

Ben bendei dergâhi resulüssekaleynem

Ben aşıkı müdhet geri ceddil haseneynem

Matlalı natini sokak ortasında sarhoş yatmakta iken söylemiştir.

KİLİS TARİHİ

Şair hacı Nafi efendi, Zihni babanın muasırlarından idi. Mumailayh Zihni babayı çok takdir eder ve severdi. Bu itibarla birbirile çok laübalı görüşürlerdi. Birgün Zihni baba rakı parası istemek için hacı Nafi efendinin yanına gitti. «Ulan Nafi! dem parası yok bana biraz para ver!» dedi. O sırada Halep acem şehbenderi hacı Nafi efendinin yanında misafir bulunuyordu. Mumailayh yüksek bir mevki sahibi olan hacı Nafi efendiye bu suretle hitap edilmesinden çok müteessir oldu ve tessürünü açıkça söyledi. Bunun üzerine kim olduğunu anlatmak zaruretinde kalan harabati Zihni baba şehbendere hitaben hemen şu şiirini okumağa başladı:

*Benim ol aşkı tabendei [1] dil murtazavi
Zulmet efzayi derunum olamaz nefsi gavi [2]
Doldu envari muhabbetle dili camm evi
Şem'i aşkı haseneynem aleviyim alevi
Ruhu âdayı yakar ateşi ahim alevi*

bu manzume şehbenderin çok hoşuna giderek Zihni babaya tarziye vermiş ve kendisine beş lirada dem parası ikram etmiştir.

Zihni babanın şiirlerini ihtiva eden divanı

[1] Tabende = parlak zıyalı demektir.

[2] Gavi = azgın manasınadır.

KİLİS TARİHİ

matbudur. Birçok dini müesseselâr üzerinde mahkûk tarihlerine tesadûf edilmektedir. Mensup olduğu baytaz tekyesinin müteaddit yerlerinde hakedilmiş tarih manzumeleri vardır.

Zihni baba harabati ve sarhoş olmasına rağmen itikadı çok sağlandı, Peygambere ve evladına karşı yürekten bir muhabbet besledi hattâ son derece sarhoş bulunduğu sırada mevlut okuduğu ve hiç bir hata yapmadan dinleyen cemaati müessir nagmesile ağılattığı vakidi.

Zihni baba çok sevdiği şeyh baytaz zade Abdullah efendinin vefatından sonra adeta bîkes kalmış idi. Kalender ruhu artık bir yerde aram edemiyordu. 1305 tarihinde birecige giderek orada kaldı ve 1309 tarihinde fani hayata ebediyen gözlerini kapadı. Mumaileyhin şiirlerinden müntehap parçaları atıye naklediyorum:

Bir gazelinen:

*Aşkın eseri hestü camî dilimizdir
Şevkin sebebi mayei abü gülümüzdür
Viran biliriz bezmi cemi rindi cihanz
Kâşânei eyvani fena mahfelimizdir.
Halloldu biraz hokkai lalü lebin ama
Mevhum nûkâti dihenin müşkülümüzdür.*

KİLİS TARİHİ

*Biz rahrevi kâbei iklim cemaliz
Mecnun dahi naka keş mahmilimizdir
Divanei aşkız yine ay (zihni) bakılsa
Aklile felatunu zaman cahilimizdir.*

diğer bir gazelinden:

*Gerci biz ehli kemale göre kâmil değiliz
Bi hiret sofii hudbin gibi cahil değiliz
Şemlevü şalde yok hahişımız kılca kadar
Tavri erbai riya şeklini şamil değiliz
Bir alay rindi neyaşam kedayiz nidelim
Dahili bezimi kibar olmağa kabil değiliz
Eyleriz fenni dirayette cihanı mebhut
Aşk bahsinde yine kısıden akıl degiliz*

başka bir gazelinden:

*Cahile mesnedi ikbal ile izzet gelmez
Arife bahtı nigünsar ile zillet gelmez
Eyşehi mülketi naz her ne kadar cevretsen
Diheni aşıkına harfî şikâyet gelmez
Kâgülün küfrine bir kimse ki, iman etmez
Dili tarikine envari hidayet gelmez
Kılsa nefrin ana edna ile alâyı cihan
Aşktan (zihnii) divaneye nefret gelmez*

diğer bir gazelinden:

*Çırağa nuri şöhret suzişi pervaneden gelmiş
Bilinmez andelibe yanmadan perva neden gelmiş?*

KILİS TARİHİ

*Ne meyden, ne edayi nağmei rengini mutripten
Bu neş'e meclise ol didei mestaneden gelmiş
Elinde tığı gamze, çeşmi dönmüş tası pürhune
O huni meşrebim serhoş olup meyhaneden gelmiş
Abes sanma rakıbe ettiğim tazimi ey (zihni)
Tavafi hâki köyi hazreti cananeden gelmiş*

KEÇİK ZADE MÜFTÜ ABDÜRRAHMAN EFENDİ

Son devir âlimlerinin ittika ve istikamet cihetile en yüksek ve parlak bir siması olan keçik zade Abdürrahman efendi, zamanının âlim ve fazıl bir şahsiyeti idi. Bu zat kerçekten ilmile amel eden doğru sözlü, doğru düşünceli ve metin seciyeli bir zat idi. Bu itibarla bütün kaza halkının hürmet ve teveccühünü kazanmıştı. Kendisine yalnız islâmlar değil; gayri müslüm ahali de son derece itimat eylerdi. hülâsa kelimenin bütün belağatile «iyi adam» idi.

Mumaileyh 1250 tarihinde doğmuştur. İlk tahsili ikmal etmesini müteakıp evvelâ hoca zade büyük hoca Abdürrahman efendinin ve sonraları da hacı hafız efendi ile hattat hocanın derslerine devam ederek yüksek tahsili bitirmiş ve icazetname almıştır. Bundan sonra kadı camii medresesinde ders okutmağa başlamıştır. Mumaileyh ders haricindeki zamanlarını kendi hücerei mesaisinde kitapları arasında geçirir, bir mes'ele sormak için gelenlere cevap vermekle meşgul olurdu. En

bedihi ve basit bir mes'ele hakkında sual sorulsa bile kitaba bakmadan cevap vermemek adeti idi. Bu suretle hareketi her hangi bir mes'ele hakkında hataya düşmüş olmak endişesine mahal bırakmamak içindi. hususi hayatında pek sükûti olan muamaileyh vaza başıadığı zaman adeta bülbül kesilir, yüzlerce halk vazını dinlemeğe vaktinden evvel hazırlanırdı. Cemaat arasında çok vakit Yahudi ve hıristiyan da bulunur, hocanın çok dürüst ve alimane beyanını can kulagile dinlerlerdi. esâsen bu vaazlar hep zemin ve zamana muvafık mevzular dahilinde yapılıyordu.

Abdürrahman efendi yalancılıktan, riyakârlıktan münezzeh, riyaye delâlet edilecek evzâ' ve harekâtтан son derece müctenip idi. Bütün ömründe her hangi bir kimse hakkında fena bir lakırdı söylediği işidilmemiştir.

Abdürrahman efendinin her mes'elede hak ve hakikatı iltizam etmek ve hak tarafında ısrar eylemek şiarı idi. hatta gençliğinde biraz yaramaz olan oğlu Abdullah efendi ika' ettiği bir cürümden dolayı yakalanarak hükûmete götürüldüğü vakit pek sevinmişti. sonra kendi hatırı için serbest bırakıldığını işidince fena halde canı sıkıldı: «Mademki, oğlum dir kaba-hat yapmıştır. Cezasını çekip terbiye olmalı idi!» diye açıktan beyanı teessür etti.

KİLİS TARİHİ

Mumaileyh 1296 tarihinde kilis müftülüğine tayin edilmiş idi. Vefatı tarihine kadar buvazifede kaldı. Abdürrahman ef. eyi bir alim idi. Bilhassa ilimi maanide ihtisas sahibi idi. O vakıt Kilis Kadısı bulunan Urfalı Mustafa kâmil efendi «İstanbulda bile böyle maani bilen yoktur» diye mumaileyhi çok takdir ederdi.

Tab'an halim ve selim ve gayet mütevazı olan Abdürrahman efendinin ahlakı hakkında bir misal olmak üzere şu iki fıkrayı naklediyorum:

«Çebiş Mehmet» namındaki meczup vefat ettiği zaman cenazesi kadı camiine getirilmiş idi. Cemaattan biri vefat eden şahsın kim olduğunu Abdürrahman efendiye sorunca «Mehmet» diye cevap verdi. Hangi Mehmet olduğunu öğrenmek istediğinde «canım işte Mehmet ne bileyim?» dedi. Hoca efendi bu cevapla ölen şahsın lakabını telaffuz etmeği bile ahlâkan doğru bulmadığını ifham etmiştir.

Abdürrahman efendinin ikinci ile ortaklık bir karpuz tarlası vardı. Bir gün talebesi ibram ve ısrar ederek kendisini bu tarlaya götürdüler. Orada bekçi adet veçhile bir karpuz kesip getirerek hocanın önüne koyduğu halde mumaileyh «belki ortağımın rızası yoktur.» endişesile karpuzu yememiş ve midesi-

KİLİS TARİHİ

nin ağrıdığını ileri sürerek beyani mazeret etmişti.

Abdürrahman efendi Kadi camiinde tedrisata başladıktan sonra bu caminin imamet, hitabet ve tevliyeti de uhdesine verilmiş idi. Bu vazifeyi ölünceye kadar hakkile ifa etmiş ve caminin imanı için pek çok çalışmıştır.

Mumaileyh 1311 tarihinde koleradan vefat etti. Vefatı günü Kilis halkı derin bir yas ve matem içinde kalmış, cenaze alayına binlerce halk iştirâk etmiş idi.

MERKÛPCU RAHMI

Merkûbcu Rahmi, Kiliste yetişen şairler arasında nevi şahsına münhasır maderzat bir şairdir.

Ne yazık ki; mumaileyhte fıtratin bir mevhibesi olan şairlik kabiliyeti ilim ve irfan ile tam bir inkişafa mazhar olamamıştır. Rahminin hemşiresi Fasiha hanımla kardeşi Nutki de kendisi gibi anadan doğma şairdirler. Fakat kendisi onlar kadar tahsil etmemiş olmasına rağmen şiirleri onlarınkinden daha parlak ve edebî kıymeti daha yüksektir. Rahminin okur yazarlığı çok azdı. Yalnız gençliğinde bir parça medrese tahsili görmüş, oda natemam kalmış idi. Fıtrî kabiliyeti kendisini şairliğe sevk ederken kendisi bir san'atkâr olmağı tercih ederek merkûpculuk san'atını öğrendi. Mamafih bir taraftan san'at ile ekmegini kazanırken diğer taraftanda güzel güzel gazeller, manzumeler yazmaktan hali kalmazdı. Kendisinin yazısı okunamıyacak kadar fena olduğundan sünuh eden şiirlerini yanında taşıdığı kurşun kalemle kâğıdı uzatarak «şunu yazınız!» diye ahbablarına yazdırırdı.

KİLİS TARİHİ

Fıtratan zeki ve sür'atî intikale malik olan Rahmî kendi zevkî edebisini tatmin için eski divan edebiyatını çok karıştırır edebî menkıbeleri can kulağı ile dinler, edebiyatçı yüksek ve makbul sayılan parçaları zevk ile okurdu. muasır olan müftü Haki efendi gibi alim şairler, Rahminin metin ve feyizli tabiatına adeta gıpta ederlerdi. Rahminin bu kabiliyeti yüksek bir tahsil ile inkişaf etseydi bulunduğu devri edebinin güzide şairlerinden olurdu. Mumaileyh zıddi zade Mehmet efendinin oğludur. 1240 tarihinde doğmuştur. İptidai tahsilini mahalle mektebinde gördükten sonra cüz'î bir müddet medreseye devam etmiş ve ondan sonra merkûpculuğa başlamıştır. Bu san'atın temin edebildiği basit maişet hayatına tahammül ederek ölünceye kadar minnetsiz yaşamış ve hiç bir hususta kimseye arzı ihtiyaç etmemiştir.

Mumaileyh hususî hayatında çok şen ve neş'eli idi. Lâtifeyi pek sever, mizahdan hoşlanırdı. Sözü özü ne kadar doğru ise düşüncelerinde de o kadar hür ve serbest idi.

1312 tarihinde yetmiş yaşını mütecaviz olduğu halde ebediyete kavuştu. Şiirlerinden müntehap parçalar atıye nakledildi:

Bir gazelinden:

Neş'e meyhanedemi, meydemi, minademidir?

KİLİS TARİHİ

*İşve sakidemi, sağerdemi, sahabademidir?
Mestlik didedemi, didei mestanedemi?
Şerhi dil şanede mi, zülfü dilarade midir?
Tıflı sevdaye süal eyledim ey Yusüfü aşk!
Çaki damende midir, cünha zeliyhade midir?*

Başka bir gazelinden:

*Yine bir çeşmi âfet aklım aldı verdi yağmaya
Perişan kâkili uğrattı başım dürlü gavğaya
Dedim ey muğpeçe sen kangı millet kangı dindensin?
Dedi bezmi elestten verdim ikrarı mesihaye
Senin hüsnünü görsen(rahmi)tek sende olun meftun[1]
Nazar kılсан hele bir kerre mirâtı mücellâye*

Bir manzumesinden:

*Hasrette dili zarımı her dem soranım gel!
Firkatte dü çeşmim nemini bir silenim gel!
Üftadesine lütfü mürüvvet kulanım gel!
Ben ağlarım ahvalime sen gül gülenim gel!*

*Me'muli vefa eylediğimden sitem oldu
Dilden silinip mihrü muhabbet elem oldu
Ey dost yine senden bize ancak kerem oldu.
Ey aşkımn halini her dem soranım gel!*

Zihni babanın bir gazeline yazdığı tahmisten:

*Gehi aşkın beni rüsvayı âm eyler, gehi nabut
Edersin iltifat ağyarı bet huye nedir maksut?*

[1] Olun = olursun yerine istimal edilmiştir mahalli lehçesine muvafıktır.

KİLİS TARİHİ

*Nedir bu şuh meşreblik gözüm nuri ne buldun sut?
Gehi taltifi hürrmet, geh nigâhi pür gadap âlut.
Acep talimi kimdendir bu tarzı meşrebin cânâ?!*

*Çıkardı ahi ateş dudimi gönümünden eflâke
Siyah ebroldu baran didei uşşakı gamnake
Terahhüm eylemek yoknu rehi aşkındaki hake
Gubarın hahışile sürme çekmiş çeşmi nemnake
Beher gün bekler oldum rehğüzarı mektebin cânâ!*

Rahmi bazı gazellerinde(emri) mahlasını kullanmıştır. Atideki gazel o kısım şiirlerinden-
dir:

*Gördüm yine bir şuhi dılara pek ilerde
Elbette gönül vuslatın isterde, dilerde
Başta ne beladır dedim ol kirpiği kaşı?
Ok ile kılıçtır dedi doğrarda, dilerde
Oynatma dedim didei dil merdümü çeşmin
Güldü dedi mestanedir oynarda, gülerde
Tan eylemeyin yor için ağladığım (emri)
Böyle kuzudan ayrılan ağlarda, melerde*

Rahminin kardeşi Nutki de kendisi gibi ateşin bir şairdi. Nutki yirmi yaşına geldikten sonra seyahate çıkarak bir daha Kilise dönmemiş ve nerede kaldığını kimseye bildirmemiştir. Bundan dolayı mumaileyhin tercümei halini tetkik etmek mümkün olamadı. Yalnız elimize geçen bir gazeline nazaran kardeşi Rahmi derecesinde bir şair olduğu anlaşılıyor. O gazeli aynen yazıyorum:

KİLİS TARİHİ

*Ermez elimki, dergesine arzuhal edem [1]
Yetmez serimki, rikâbına hem ruyümal edem
Azmetmez oldu peyki saba bağı lütuftan
Kimden soram, nişanım kimden süal edem
Öldür beni hasret ile koyma sevdiğim
Canım feda kılam, sana kanım helal edem
Koymaz beni öz halime zülfün hayalî kim
Bir lahza cemî hatır edüp defî melâl edem
(Nutkî) nazardan eyledi ol mah infisal
Tali' müsait olmadı ki, ittisal edem*

[1] Edem = edeyim muhaffefidir. Kilis şivesidir.

“YAVŞCA ZADE SEZAI EFENDİ,

Hicri on üçüncü asrın sonlarına doğru Kilis şairleri arasında sade üslûbile, zarif nüktelerile temayüz eden Yavaşca zade Sezai efendi, aynı zamanda bulunduğu muhitin en iyi yazı yazan bir kâtibi olmak üzere maruftu. Mumaileyh gerek manzum olsun, gerek mensur olsun birşey yazdığı vakit çok düşünür, fakat güzel ve münekkah yazardı. Şairlikte fitratan yüksek bir kabiliyeti olduğu halde asarı hemen hemen birkaç gazelle bir iki kaside, bir iki nait ve birkaç tarihten ibaret ve küçük bir divançe teşkil edecek kadar azdır. Bu da uzun müddet memuriyette bulunarak memuriyet gaillesile ve resmî lisan ile çok uğraşmasından ileri gelmiştir.

Sezai efendi 1254 tarihinde doğmuştur. İlk tahsili bitirdikten sonra Bekir Vahit efendinin dersine devam etti. Tahsili ikmal ile icazetname alamamış ise de birkaç sene zarfında epeyi ders gördü Ve çok şeyler öğrendi. Tahsil hayatından ayrıldıktan sonra memuriyete sülûk eyledi. Kırk sene kadar devam eden memuriyet hayatının otuz altı senesi fasılasız

KILIS TARİHİ

Kilis mahkemei nıẓamiye baş kitabetine geçti. Uzun müddet çalıştığı bu vazifesinde iyi bir iktidar ve meleke kesp ederek zamanının meşhur adliyecilerinden olmak üzere tanınmıştı. O zamanın teşkilâtına göre nıẓamiye mahkemesi kadının riyaseti altında teşekkül eden müntehap bir heyetten ve bir baş kâtip ile bir ikinci kâtipten ibaretti.

Mumailayh iktidar ve tecrübesile otuz sene mahkemenin umurunu istediği gibi döndermiş ve büyük muvaffakiyetler göstermiştir. 1294 tarihinde Zeytin kazasında zuhur eden isyan harekâtının tahkiki için İstanbuldan Mazhar paşa riyasetinde gönderilen tahkikat heyetine Adliye nezaretinin emrile iltihak eden Sezai efendi tahkikat esnasında gösterdiği sür'at ve dirayetle paşanın ve heyetin takdir ve teveccühünü kazanmıştı. Bu vazifede gösterdiği muvaffakiyet üzerine kendisine Zor ceza riyaseti ve bu derecede bir takım memuriyetler teklif edilmiş ise de hiç birini kabul etmemiş ve «anamin aşî, tandırın başî!» darbı meselini düstur ittihaz ederek Kilisten ayrılmamayı tercih etmiştir.

Halep valisi meşhur Cemil paşaya vukubulan suikastın tahkikine de Sezai efendi memur edilmişti. Bu vazifeyi de muvaffakiyetle ifa etti.

Mumaileyh hususî hayatında çok şen ve şatırdı. Hangi mecliste bulunursa bulunsun tuhaf tuhaf fıkralarla, zarif zarif nüktelerle herkesin neşesini celbederdi. Maruf tabirile hakikaten «meclis âra» idi. Herhangi bir mesele hakkında fikrini izah ve müdafaa ederken cerbezeli bir talâkatle işi enikonu anlatabilir ve muarızlarını iskâta muvaffak olurdu.

Sezai efendi tab'an hayırperverdi. Eyilik etmesini severdi. Eyilik ederken de kurnazca hareket etmesini bilirdi. Şu hadise hayırperverane hareketlerinden bir nümunedir:

Dirayet ve şiddetile meşhur olan kaymakam Sabri efendi her nasılsa fakir bir memuru mağduren açığa çıkarmıştı. Sezai efendinin duvar aşırı komşusu olan bu fakir memurun mağduriyeti ve bilhassa perişanlığı mumaileyhi çok müteessir ediyordu. Kaymakam Sabri efendiye ricada bulunsa işin daha fena olacağını biliyordu. Çünkü; Sabri efendi rica ve iltimastan kat'iyen hoşlanmazdı. Sezai efendi bunun için bir kurnazlık düşündü. Kaymakama bir ziyafet verecek ve orada bu memurun ahval ve mağduriyetini filî bir surette kaymakama telkin edecekti. Hazırladığı pılân daire-sinde kaymakama ve kaza erkânına bir ziyafet çekti. Ziyafet esnasında -evvelce uşaklarına

verdiği talimat vechile- tatlı ve meyve tabakları o fakir memurun evine muttasıl olan selâmlık duvarının üzerine konulmuştu. Sezai efendi göya tatlı tabaklarının oraya konulduğunu yeni görüyormuş gibi hizmetçilere karşı «arkadaki evdekiler fakir ve mühtaçtırlar. Onlara gösteriş yapmak için mi bu tabakları buraya koydunuz? Bunları buradan kaldırınız!» diye yüksek sesle çıkıştı. Bu sözler kaymakamın nazarı dikkatini celbederek «bu mühtac olanlar kimdir?» diye Sezai efendiden sordu. Sezai efendi de -efendim mağduren azledilen falan memurun ailesidir.- cevabını verdi. Kaymakam Sabri efendi bu muhavere-den o memurun mağduriyetine kanaat getirerek ferdası günü kendisini vazifesine iade etmiştir.

Sezai efendi, sırası gelince mizahî nükteleri kaçırmaz, ve tabiri marufile «kafiyeden geçmez» di. Bir tarihte mahkemeye tayin edilen kadının don giymek adeti değildi. Her gün mahkemeye donsuz geliyordu. Sezai efendi bu hale karşı çok içerliyor, fakat bir sırasını düşürüpte yüzüne vuramıyordu. Nihayet bir gün iyi bir fırsat zuhur etti: Bir iş için mahkeme salonuna giren bir köylü dayının donsuz olduğu ve entarisinin önü açık olmak dolayısıle tenasül aletinin meydanda

bulunduğu Sezai efendinin gözüne ilişti. Aynı vaziyeti gören mübaşir «ulan terbiyesiz eteğini örtte öyle mahkemeye gir!» diye köylüyü tekdire yeltenmesi üzerine Sezai efendi «o adama ilişme!» diye irticalen şu beyti okudu:

*Donsuz gelicek bezmi daaviye mümeyyiz
Tan eylemeyin ehli masalih sakin açsa!*

Doğrudan doğruya kendisine tariz edildiğini anlayan kadı ferdası günden itibaren don giymeğe başlamıştır.

Sezai efendinin tabiatı, muzipliğe şakaya çok mütemayildi, Mizahî şeyleri ve fırsat düştükçe muziplik yapmağı pek severdi. Bu tabiatını atideki fıkra ile daha iyi anlıyoruz:

Bir tarihte ailesi efradından bazılarını gözlerini tedavi ettirmek için Ayıntaba ahabblarından seyyaf zade Abdi efendinin evine yollamış idi. Bunlar bir kaç gün misafir suretile orada kalacak ve tedavi olunduktan sonra döneceklerdi, Fakat her nedense kararları hilâfına olarak müsaferet uzadıkça uzadı. Sezai efendi bu vaziyeti muziplik için bir fırsat telâkki etti. Abdi efendinin lisanından yazdığı atideki manzumeden birer nushasını mumai-leyhin arkadaşlarına gönderdi:

KİLİS TARİHİ

*Ey Kilis ehli malum olsun size seraser !
Mihman nûvazlık asla düşmez bizim ocağa
Merhum dedem kolleje yer vermeseydi evvel
Olmazdı menzil Antap hasteye, hem de sağa
Hakki misafir üç gün haydi uzat ta katla !
Aylarca hiç olur mu bent urması ayağa ?
Yorğan, döşek ne lazım. kâfi değil mi minder ?
Sana buyur dedikse kim dedi çık bucağa
Börekle baklavayı ancak görün [1] düşinde
Aşçı kadın bu gönden bedeyledi kabağa
Balcanla [patlıcan] bamıyanin kuruları taamı
Eyice çeyne yerken lezzet verir dimağa
Bulğur, pirinç tükendi onluğa geldi növbet
Düştü birinci camra evvelce sade yağa
Bunlarla kaçmaz isen dinle beni misafir
Manendi topal oğlu davranmalı dayağa [2]
Düştü Kilisli asa gözden bir eşki tarih
Kilisliler dadandı hayfaki; bu konağa*

Bu manzumeyi alan zevat Abdi efendinin yanına koşarak «yahu misafirlerinizden osandınızsa bize gönderiniz!» diye alay etmeğe başlamışlar Abdi efendi işin muziplikten ibaret olduğunu anladıncaya kadar bir çok müşkilât çekmiş.

Sezai efendi şiirlerinde tabiatile divan ede-

[1] Görün = görürsün yerinde kullanılmıştır.

[2] Vaktile topal zadelere bir müsafir gelmiş, bir kaç gün fazla kalmış, kendisini istiskal etmişler aldırma-mış, koğmuşlar, gitmemiş, nihayet dayakla kaçırmışlar. Bu mısra ile o fıkraya işaret olunuyor.

KİLİS TARİHİ

biyatını örnek ittihaz etmiştir. Aruzun dar çerçevesine sıkışan şiirleri sade bir üslup ile yazılmıştır. Mumaileyhin hayat hakkındaki felsefesini şu beyitle anlıyoruz:

*Zevilidrâk olanlar hayri, şerri fark eder amma
Zaruret yaptırır insane meşru olmayan fili*

Sezai efendinin şiirlerini ihtiva eden mecmuası matbu değildir. Yazma nüshası evlâdî nezdindedir. Şiirlerinden intihap edilen parçaları atıye naklediyorum:

Bir gazelinden:

*Ey nefis düşme boş yere âdî tahayyüle!
Sarf eyle zihni emri müfidi teemmüle!
Varken beratı rızık elinde kanaat et!
Ebvabi halki devre ne hacet tenezzüle
Kasdın eğer uluv ise anka tabiat ol
Basma sakın ayağımı semti tezellüle!*

Diğer bir gazelinden:

*Dili zare dokunur nizei azarın ucu
Çıktı ta arşa kadar ahi dili zarın ucu
Yalnız bülül giriyemde midir âlemde?
Kimi âzerde derun eylemedi harin ucu!
Yusüfi dehri eder bendi zeliyhayî ümit
Ele geçseydi eğer dameni etvarın ucu*

KİLİS TARİHİ

Başka bir gazelinden:

*Kemali şöhreti hüsnü melâhat olmasa sende
Bütün dünya senin mecburu hüsnü ânın olmazda
Gönülde arzuyu aydı vaslın olmasa cânâ!
(Sezâi) günde bin kerre kulun, kurbanın olmazda*

Başka bir gazelinden:

*Cefa vü cevri yâre bir hadü payan olur sandım
Bu gamgin gönlüm ahır lutuf ile şadan olur sandım
Ne anlar nabzı halimden, ne eyler illetim teşhis
Tabibi dehri heyfa derdime derman olur sandım*

Mummaileyh 1314 tarihinde şeker hastalığından vefat eyledi.

“ABDULLAH REFET EFENDİ,,

Merhum hacı Nafi efendinin nedimi hası olan Abdullah Refet efendi tarzı edebî itibarı ile de onun mukallidiydi. Yazdığı şiirlerin heman hepsini hacı Nafi efendiye gösterir, tashih ettirirdi.

Abdullah Refet efendi pek velûd bir tabiata malikti. Yüzlerce beyti ihtiva eden bir kasideyi kolaylıkla yazabilirdi. Fakat intihap ettiği mevzular pek basit ve ekseriya kudemaperestane olduğundan eserleri nazım derecesinden yukarıya çıkamamıştır. Buna rağmen üslûbu sade ve lâfızperdazlık külfetinden aridir.

Mumaileyh 1254 tarihinde doğmuştur. Babası o zamanın hanedanı sayılan hacı Abdülkadir ağadır. İlk tahsilden sonra bir müddet Bekir Vahit efendiden ders gördü. 1280 tarihinde memuriyet hayatına atılarak ilk evvel Cisri şuşur kazası mal müdürlüğüne tayin edildi. Bilâhare sırasile Harim, Elbistan ve Birecik kazaları mal müdürlüklerinde fasılasız otuz iki sene vazife görerek 1311 tarihinde tekaüt oldu ve Kilise döndü. Mumaileyh tabiatan şairdi. Bu saikle gençliğinde edebiyat

KİLİS TARİHİ

ile çok uğraşmış, Divan edebiyatını baştan başa gözden geçirmiş ve şiir yazacak bir iktidar kazanmıştı. Fakat memuriyet hayatının dağdağalı işleri onu edebiyatla uğraşmaktan menetmişti. Bu itibarla gençliğinde ehemmiyetli birşeyler yazamadı. Tekaüt olup da Kilise geldikten sonra artık resmî vazifesi kalmadığından işi şairliğe döktü.

Mumaileyhin eserleri halâ mezar taşlarında çeşmelerde ve binalarda mahkûk olan tarih manzumelerinden ve bir takım kasidelerden ibarettir. Bunların hiç birisi matbu olmayıp vefatından sonra perakende bir halde ailesi nezdinde kalmıştır.

Abdullah Refet efendi her gün hacı Nafi efendinin inzivagâhına giderek birlikte müsahebet, mülâfâ ve müşaere ederlerdi. Hacı Nafi efendi her gün bir çeşit muziplik icat ederek mumaileyhi bazan coşturur, bazan darıtır ve bazan da kızdırarak adeta küplere bindirirdi. Abdullah Refet efendinin yazdığı bir tarih veya kasideyi eshabına gönderdikten sonra caize gözetmek adetiydi. Herhangi bir zat hakkında yazdığı methiye yolladıktan sonra birkaç gün bekler, caize zuhur etmeyince bu defa kalemine sarılarak hicve başlardı. O tarihlerde Canbolat evkafına müte-

KİLİS TARİHİ

velli tayin edilen Canbolat zadelerden Tahir beye tebriki mutazammın bir kaside yazmış, göndermişti. Bu kasideden hatırı sayılır derecede bir caize beklemek hakkıydı. Bu kasideyi göndermeden evvel bermutat hacı Nafi efendiye göstermiş ve aferin almıştı. Hacı Nafi efendi şu fırsatı da kaçırmadı. Muziplik yapmak için bundan iyi fırsat bulunamazdı. Bir gün sonra Abdullah Refet efendi hacı Nafi efendinin yanına uğradı. Şuradan, buradan konuşurlarken söz kasideye intikal etti. Hacı Nafi efendi:

— Ağam dedi [Hacı Nafi efendi Abdullah Refet efendiye ağam diye hitap ederdi] senin kasideyi hiç beğenmemişler, Canbolat zade Ali bey “hiç bahçeciye tere satılır mı?,, diye kasideni istihfaf etmiş. Bu söz üzerine hiç bir cevap vermiyen Abdullah Refet efendi heman ayağa kalktı. Bastonunu alıp homurdana, homurdana savışup gitti. Hacı Nafi efendi orada bulunanlara «hicviye yazmaya gitti. Göreceksiniz. Latifemiz tam hedefine isabet etti» dedi. Hakikaten ferdası günü erkenden Hacı Nafi efendinin yanına gelen Abdullah Refet efendi «bahçeciye tere satılır mı, satılmaz mı! bak kendilerine ne yaptım?! » diye yazmış olduğu

KİLİS TARİHİ

uzun boylu hicviyesini okumaya başladı. Abdullah Refet efendi bir çok vefat tarihi yazmış olduğu halde kendi vefatına yazılacak tarihi düşünmeğe vakıt kalmadan 1323 tarihinde fani hayata gözlerini kapadı.

MÜFTÜ HAKİ EFENDİ

Yaşadığı devir ve muhitin yalnız ilim ve fazıl cihetile değil, şiir ve edebiyat noktasından da yüksek şahsiyetlerinden olan müftü Hâki efendi bilhassa ilmi fıkıhte ihtisas sahibi bir âlim idi. Medrese ulumunu adeta hatmetmiş olan mumaileyh senelerce okumuş, okutmuş ve binnetice memleketin irfanına mühim hizmetler yapmıştır.

Haki efendinin ilmi iktidarı yüksek olmasına rağmen şiirleri ahenğe gayrimuvafık ve tasannu' külfetlerle doludur. Denebilirki; şairliği fitrî olmaktan ziyade ilim kuvvetiledir. Bu itibarla şair olmaktan ziyade güzel bir nazım sayılmak daha doğrudur. Mamafih edebî asarı içinde güzel ve sade üslup ile yazılmış parçalar da çoktur. Muasırlarından merhum Hacı Nafi efendi mumaileyhin merhametsizce münekkıtlarından idi. Heman her eserini tenkıt veya tehzil ederdi. Fakat bu tenkıtlerinin pek az kısmında haklı idi. Çünkü; mumaileyhin şiirleri arasında münakkıdın asarına faik olanlarda vardı. Zaten Haki efendi, ilim denizinin enginlerine dalmış, hakikat incileri aramakla

KILIS TARİHİ

meşğul olduğundan şairlikle ne fazla uğraşır, nede onunla iftihar ederdi. Mumuileyh 1238 tarihinde doğmuştur. Babası Bedri zadelere kadı Mehmet efendidir. İbtidai tahsilini mahalle mektebinde bitirdikten sonra ilk evvel imam Hacı Sadık efendinin ve sonraları dahi hoca zade büyük Abdürrahman efendi ile Hacı Hafız efendinin derslerine devam ederek yüksek tahsili bitirmiş ve icazetname almıştır.

Mumaileyh 1255 tarihinde Kilis şeriye mahkemesi baş kitabetine tayin edilerek uzun müddet bu vazifede kaldı. Bir taraftan bu memuriyetin resmî işlerle uğraşırken, diğer taraftan da hergün sabahları kendi selâmlığında bir çok talebeye ders verirdi. Mahkemei şer'îye baş kitabetinden ayrıldıktan sonra iki sene kadar Kilis nıżamiye mahkemesi müntehap azâlığında bulundu. Nihayet 1313 tarihinde müftülüğe intihap edilerek vefatına kadar bu vazifede kaldı.

Haki efendi fıkıhte büyük bir vukuf sahibi olduğundan en mühim ve muğlak meseleleri büyük bir sühulet ve isabetle hallederdi. Şöhret bulan ilim ve iktidarına binaen kendisine İzmir payei mücerredî rütbesi verilmiş idi.

Haki efendi, iri vücutlu, sarışın, nuranî çehreli bir zat idi. Çok sevimli olan simasına ze-

kâya delâlet eden cevval gözleri ayrı bir tatlılık verirdi. Konuştuğu vakit sözü çok yavaş ve fakat muciz ve mukni' söylerdi. Sürati intikale malik olduğu için bir sual veya tarize maruz kaldığı zaman bilâmüşkülat en muvafık cevabı verirdi.

Haki efendi muasır bulunan şairlerle bir çok mülatafa ve müşaereler yapardı. Bilhassa Ayıntaplı hasırcı zade ile Antakyeli Yahya efendi kendisinin takdirkâr ahbabları olup bunlarla muhaberesi vardı. Bir gün hasırcı zade kendisine hediye olarak bir tek elma yollamış ve üzerine şu beyti yazmış idi:

*Mevlevi külâhına benzer bu sip[1]
Sevgili yaranıma olsun nasip*

Haki efendi, bu elmanın diğer tarafına şu beyti yazarak iade etti:

*Müstecap oldu duayı hayriniz
Döne döne geldi buldu bir habip*

Haki efendinin mürettep divanı ve mecelleye dair bir de eseri var isede her ikisi de matbu değildir. Yazma nüshaları evladı nezdindedir.

Mumailayhin divançesindeki şiirleri başlıca

[1] — Sip— elma manasınadır.

KİLİS TARİHİ

iki kısme ayırmak mümkündür. Birinci kısım gazeliyattan, ikinci kısım dahi medhiyelerle velâdet, vefat, tebrik ve inşaat tarihlerinden ibarettir. Gazelleri heman tamamilen divan edebiyatı üslubunda ve aşıkane'dir. Hemen her gazelinde «mey, mahbup, vuslat ve firkat» mefhumları birer şekle bürünmüş olduğu halde göze çarpar. Merhûmun gazellerini okuyanlar kendisini mesti müdam bir âşık zannederler. Halbuki; mumaileyh bunlardan hep nazarı olarak bahsetmiş ve daha doğrusu divan edebiyatı müntesiplerinden olduğu için nazmedecek başka mevzu bulamamıştır.

Mumaileyh 1324 tarihinde derslanei fenâyı bırakarak ebediyete kavuştu.

Mumaileyhin şiirlerinden müntehap parçaları atıye yazıyorum:

Bir gazelinden:

*Azade ser gezerken bir işvekâre yandım
Verdim metai zevki derdû belâ kazandım
Köyi nikâre vardım aşkım delilim oldu
Serpa berehne giryan şep ta seher dolandım
Canâ beni sevindir, ya bir gün evvel öldür
(Haki) misali ben de canımdan ah osandım*

Diğer bir gazelinden:

*Rûhsarına alıştı gözüm gayriye bakmaz
Ölsem dahi canım seni billahi bırakmaz
Aşkım evi şul mertebe mühkem ki; efendim*

KİLİS TARİHİ

*Seylâbi firakın anı bir veçhile yıkmaz
Ey şuhi cefacu bu mudur şartı muhabbet?
Üftadesin adam bu kadar ateşe yakmaz*

Diğer bir gazelinden:

*Alem esiri pençei kudret değil midir? [1]
Sunullah mucibi hayret değil midir?
Dünyaca malı netmeli yoksa gınayi kalp
Gene kanaat ahseni servet değil midir?
akıl olan hevesmi eder hiç şöhrete?
Şöhret eserde baysi âfet değil midir?*

Diğer bir gazelinden:

*Halka nûsh etme bu asır içre melâmet gibidir [2]
Hayırhah olma hemen aynı adavet gibidir
Hele Anka gibidir şimdi bu âlemde vefa
İstikamet ise evzan hiyanet gibidir
Ne fena asırda bu âleme geldik hayfa
ilmü irfanü hüner vasfı kabahat gibidir*

[1] Bu mısra' nabinin meşhur «âlem esiri desti meş-
yet değildir. — Adem zebunı pençei kudret değildir?» beytini hatırlatıyor.

[2] Bu gazelin nabinin «mütekebbirlere kibretme
tasadduk sayılır — Zalime cevruêza kılma ibadet gibidir.»
matlâli manzumesine nazire olsa gerektir.

HACI ABDÜLNAFİ MAHİR EFENDİ

On üçüncü asrı hicri sonlarına doğru Kili-
sin yegâne selâhiyettar edibi olan Hacı Nafi
efendi, ilim ve fazıl sahibi bir şairdi. Fakat
şairliği fitri olmaktan ziyade ilim kuvveti ile
inkışaf etmiş idi. Mumaileyh son zamanlara
kadar yaşayarak edebiyattaki teceddüt devrini
idrak etmiş olmasına rağmen şiirleri eski divan
edebiyatı tarzında ve gayet muğlâk bir üslubda-
dır. O dereceki; şiirlerini okuyanlar Baki devri
edebisinin mahsulü zannederler. Metin fikirleri,
nadide mazmunları fuzuliyane bir surette nazm
etmeğe muvaffak olan Hacı Nafi efendi aynı
zamanda güzel bir nasir idi. Fakat nesi de
nazmı gibi eski üslubde idi.

Mumaileyh esasen kadim ve zengin bir
hanedane mensup olduğu için bütün ömrü refa-
hiyet içinde geçmiştir. Fakat bütün hayatını
bekâr olarak geçirdiği için münzevi yaşamak
zaruretinde kalmıştır. Bekâr kalmasının sebe-
bi şudur:

Mumaileyh gençliğinde ilk defa olarak dul
bir kadınla evlenmiş idi. Zifafe girdiği akşam

gelin hanım nasılsa konuşuk arasında bilmünasebe "atların yerine eşekler bağlandı." Darbı meselini irat eder. Bu sözü kendisine karşı tariz-telâkki eden Hacı Nafi efendi hemen o dakikada gelin odasını terk ederek bir daha evlenmemeğe azmeylemiştir. Mummaileyh bunu bir izzeti nefis mes'elesi telâkki ettiğinden hayatının sonuna kadar inadında ısrar ederek evlenmedi. Fakat hayatının son senelerinde ihtiyarlığın tesirile düşkün bir hale geldiği zaman zevce ve evlât gibi şefkatli ve ihtimamlı bir muavenetten mahrumiyetin acısını pek elim bir surette hissetti. Ziyaretine gidenlere "benim halimden ibret alın, dilenip beslemek icap etse bile yine evlenin!,"yollu beyanat ile teessürünü açıkca söylerdi.

Hacı Nafi efendi gayet şık ve temiz giyinir, intizamı sever, kitaptan ve mütaleaden hoşlanırdı. Zaten bütün hayatınca en sadık dostu çok sevdiği kitapları idi.

Tab'an çok müşkül pesent fikirlerinde musır olan merhum kendisiyle hem asır bulunan şairleri hiç beyenmez, tenkît ve bazen tehzil ederdi.

Mummaileyh eski edip ve şairlerin bütün asarını eyi tetkik ve divan edebiyatının bütün inceliklerine nüfuz etmiş olduğu için Fuzûli, Baki, Nef'i ve Sâmî gibi büyük şairlerin divan

KİLİS TARİHİ

larında görülen müşkülleri, luğazları ve muam-maları kulaylıkla halleder, Bu husus için mura-acaat edenlere mukni' cevaplar verirdi. Sırası düştükçe hiç bir nükteyi kaçırmaz, mizahı pek sevdiği için nekre söyleyenlerle ülfetten usanmazdı. Mahallesi halkından Milli Mahmmut “evlendiği vakit,,bana bir tarih söyleyin!» deye kendisine müracaat etmiş idi. Kendiside irtica-len şu mısraı söyledi.

Bir murassa' sürmedane milli Mahmut sürdü mil!

Hacı Nafi efendinin bir çok edebi mülâtafe-leri vardır. Mumaileyhin edebî ve mizahî şahsiyetini anlatmağa yarayacağı cihetle bun-lardan bazılarını naklediyorum:

311 Zeytun hadisesi esnasında Maraş mutasarrıfı Abdülvahap Paşa Harun namın-da zengin bir şahsı tevkif ettirmiş Paşa methiyeden çok hoşlanırmış. Harun methiye ile yakayı kurtarmak için bir şair aramış o sırada Maraşta asker bulunan Kilisli İbrahim Halil efendiye müracaatle Paşaya takdim etmek üzere kendi lisanından bir kaside tertip edil-mesi için Kilisteki şairlere bir mektup gönderme-sini rica etmiş İbrahim Halil efendi de yazdığı bir mektup ile işi Hacı Nafi efendiye bildir-miş. Mumaileyh bu hadiseyi muziplik yapmak

için bir fırsat sayarak işi Abdullah Refet efendiye havale ediyor. Yazılacak kaside için caize geleceğini de ilâve etmeği unutmuyor. Abdullah Refet efendinin yazdığı bir kaside posta ile gönderildiği ve aradan epeyi müddet geçtiği halde mevut caize gelmeyince Abdullah Refet efendi sabırsızlanmağa başlıyor. Nihayet Hacı Nafi efendi postadan gelmişçesine bir mektup uyduarak içerisine şu kıt'ayı yazıyor ve Refet efendiye yollıyor:

*Harunu varun eylemiş nazmîle Kilis şairi
Karunmu, ya Musa acep ol şahsı bed, ya Samiri?
Utanmadan küftarına ücret dahi etmiş talap
Değmez iken meskûkten beş paralık bir bakırı*

Bu mektubu okuyan Refet efendi bermutat küplere binmiş, muzip Hacı Nafi efendinin gururlu kahkahları karşısında sukutu hayale oğradığını anlamıştır.

Hacı Nafi efendi 1304 tarihinde hicaza gidip geldikten sonra büsbütün inziveyi ihtiyar etmiş idi. Nadiren dışarıya çıktığı vakit kendisinin emsali olan Münevver zevat ile görüşürdü. Görüştüğü zevat içinde en çok hanedandan Hacı Abdülkadir ağayı severdi. Bir gün Mu-maileyhin yanına gitmiş ve hürmeten harem dairesine kabul edilmiş idi. O sırada şair geçenlerden bir zat ağayı ziyaret için selâmlığa

gelmiş idi. Bir müddet bekledi. Ağanın selâmlığa çıkmadığını görünce bir kâğıdın üzerine:

Efendime ayan olsun hakîpaye besim geldi

mısraını yazarak içeriye yolladı. Hacı Nafi efendi ağanın muvafekatini aldıktan sonra bu kâğıdın altına şu mısraı ilave ederek iade etti:

Teşâşür aleminde iken kazara pisim geldi

Besim efendi taşın nereden geldiğini anlıyarak darılıp gitmiştir.

Hacı Nafi efendi 1242 tarihinde doğmuştur. Babası kırık zadelerden Tahir efendidir. Garip bir tesadüf eseri olarak doğduğu gün babası Tahir efendi ölmüş, kendisi dünyaya geldiği gün yetim kalmıştır. O zamanın şairlerinden Hicabî efendi mumaileyhin tevellüdü için yazdığı tarihte bu hadiseye şu suretle işaret etmiştir:

*Böyledir hikmeti lâyüselü amma yef'al
Kıldı bir günde hayat ile mematı camî
Hem hayat ile memate bu acep tarihtir
Gitti Tahir geldi sulbundan bu Abdülnafi'*

1242

Abdülnafi efendi ibtidai tahsilini mutat olan şekilde gördükten sonra Bekir Vahit efendinin dersine devam ederek yüksek tahsili ik-

mal eylemiştir. O zaman medreseye devam edenlerin sarık sarması âdet iken mumaileyh şaz olarak mülkiye kıyafetini muhafaza etmiştir.

Merhum Ulu camiin baberat müderris, hatip ve imamı idi. Fakat bu vazifeleri filen ifa etmezdi. Kaymakam Kûfi bey zamanında bir müddet Kilis belediye riyasetinde bulundu ve bir binanın içeriye çekilmesi için belediyece verilen karara kaymakam tarafından müdahale edilmesi üzerine heyetle beraber istifa etti.

Halep valisi Derviş paşa 1286 tarihinde berayı islah Cebeliberekete gittiği vakıt maiyetinde kitabet umurunu ifa için vilâyet dahilindeki erbabı kaleminden iki zatın intihabını istemişti. Bunun üzerine paşaya hacı Nafi efendi tavsiye edilmiş, paşa da Hacı Nafi efendiyi telgrafla yanına çağırılmış idi.

Merhum bir müddet tereddütten sonra gitti. İki ay kadar paşanın maiyetinde çalışarak takdire mazhar oldusada müsaade alarak Kilise geldikten sonra bir daha getmedi.

Hacı Nafi efendi emval ve emlâkinin bir kısmını hali hayatında birer birer satarak yemiş ve artan kısmını da son zamanlarda camilere vakfetmiş idi. Mumaileyh sevdiği dostlarını birer hediye ile taltif eder, etvar ve harekâtında asaletin vekar ve nezaheti okunurdu.

Merhumun eserleri; medhiye, nait, tarih ve gazelleri ihtiva eden divaesile darbı meseller mecmuasinden ibarettir. İkiside matbu değildir. Kendi elinin yazısile yazılı nüshaları orta mektep kütüphanesindedir. Şiirlerinde mahir mahlasını kullanırdı. Mumaileyh 1324 tarihinde seksan yaşını mütecaviz olduğu halde ebedi inzivagâhına göçtü. Vefatından sonra asârı arasında kendi vefatı için daha evvel yazmış olduğu tarih menzumesi bulundu. Bundan bir kaç beyit mazar taşına yazdırıldı.

Atıdaki parçalar mumaileyhin şiirlerinden intihap edilmiştir:

Bir tahmisinden:

*Aşktır kânunu sinemde yanan canım gibi
Dembedem ateş feşandır kalbi süzanım gibi
Yandırır arşı berini nari efganım gibi
Yok mudur ârâmı aşkın çeşmi kiryanım gibi
Durmayıp tuğyan eder eşki firavanım gibi*

*
* *

*Sinei mecruhumu aşkınla ettim çakiçak
Çünkü; gönlüm ey peri peyker gaminle derdinâk
Yek vücuduz ruhumuz etti ezelde iştirâk
Derdi aşkın sineden etmez kabuli infikâk
Cayigir olmuş gönülde nuru imanım gibi*

ŞAİRLUTFULLAH HAZIM EFENDİ

Kilisin son devir şairlerinden Lutfullah Hazım efendi, Sağırzade Abdülnafi efendinin oğludur. 1275 tarihinde doğmuştur. Henüz çocuk iken Amasyalı Abdürrahman hocanın talim ve terbiyesi altına tevdi edilen Mumaileyh az müddet içinde tahsilini bitirdikten sonra 1286 tarihinde rüşdiye mektebine girmiş ve bütün sınıfları birincilikle geçerek şehadetname almıştır. Mumaileyh daha rüşdiye de iken gösterdiği istidat ve kabiliyet ile akranı arasında temayüz etmiş ve mektepte bulunduğu sırada şiire heves etmeğe başlamış idi. Hattâ mektepten çıktığı sene Kilis kaymakamı bulunan Mürsel zade Mustafa Paşaya bir kaside takdim ederek mazharı takdir olmuş idi. Merhum tahsilini ikmâl için İstanbula gitmeğe çok niyet ettiği halde validesinin mümaniatile bu fikri akim kaldı. Tab'an metin bir şair olan mumaileyhin istidadı bu suretle dar bir muhit içinde lâıykıyle inkişaf edemedi. Lutfullah efendi İstanbula gitmek mümkün olamayınca Kiliste medrese tahsiline başladı. Hacı Derviş camiinde ufak bir hüccereye kapanarak medresenin ruhî kabiliyetleri öldüren müziç

KİLİS TARİHİ

tahsiline koyuldu. Bir taraftan Bekir Vahit efendinin ve diğer taraftan müftü Haki efendinin derslerine devam ederek medresede okunması mutlak olan arabi ve farisi ilimleri tahsil ediyordu. Üç sene devam eden tahsil müddeti zarfında geceyi gündüze katarak çalışmak suretile o zamana göre epeyi bir malûmat sahibi oldu. Edebiyata fazla merakı olduğu için en çok edebiyata taallûk eden dersleri büyük bir aşk ve hevesle takip ediyordu. Farisiyi mükemmelen öğrenmişti. Bu suretle medrese muhitinde parlamaya başlayan Lutfullah efendi taliin makûs bir darbesile tebdili meslek etti. Validesinin vefatı üzerine 1293 tarihinde arzuhalcılığa başladı. Bu tarihten sonra Lutfullah efendi Kiliste iyi yazı yazan bir kâtip olarak temayüz ediyor, kitabet kabiliyeti güzel ve yolunda olduğu için bütün mühim yazılar kendisinin kaleminden çıkıyordu.

Bir müddet arzuhalcilikle geçinen Lutfullah efendi memuriyete intisap ederek ilk defa Antakye düyunü umumiye baş kitabetine tayin edildi ve 1331 tarihine kadar sırasile Ersuz nahiyesi, cisri şugur ve Birecik kazaları düyunü umumiye memurluklarında ve nihayet Kilis düyunü umumiye baş kitabetinde bulundu ve 1331 tarihinde fanî hayata gözlerini kapadı.

Merhum sükûti meşrepli, az söyler ve münzevi hayatı çok severdi. Evinde kendisi için

tahsis ettiği ufak bir odasından harice çıkmaz, boş vakitlerini mütalaa ve tettebbu ile geçirirdi. Divan edebiyatını baştan başa tetkik etmiş olan Lutfullah efendi ekseriya şeyh Sadi ve Hafız Şirazi gibi hükemanın eserlerini okur ve münzevî hayatında çok sevdiği bu kitaplarla baş başa kalırdı. Vefatından sonra kütüphanesinde mevcut olan tarih ve edebiyate ait yüz ciltten fazla nefis kitapları ailesi tarafından az bir kıymet mukabilinde elden çıkarılmıştır.

Vefatından sonra perakende şiirleri biraderi Abdülhamit efendi tarafından bir mecmua halinde toplanmış ve «mecmuai Lutfi» namile ufak bir divançe vücuda getirilmiştir. Şiirleri arasında edebî iktidarına delâlet eden selis ve ahenkdar parçalar vardır. Bunlardan bir iki nümuneyi aşağıya naklediyorum:

Bir gazelinden:

*Merhem âsa sarmayınca sineye ol mehveşi
Bu dili mecruhi gamden sanma vaveyla biter!
Yar her gün vuslatı ferdaya talik etmede
Ne ümidi vadi vuslat, ne gami ferda biter!
Bihuzur olma husulü matlebin tehirine
Bitmez iş olmaz efendi gün olur illa biter!*

Diğer bir gazelinden:

*Seyret o peri peykeri huban arasında
Manendi kamer encümü taban arasında
İsterse feda olsun eğer canımı canan
Teklif olamaz can ile can anarasında*

SAİT AĞA ZADE MEHMET HÜSNÜ BEY

Son neslin güzide gençlerinden Hüsnü bey Kilisimizin daima iftihar ve hasretle anacağı muhterem bir şahsiyettir. Mumailerh Sait ağa zadelerden Selim ağanın oğludur. 1305 tarihinde doğmuştur. İlk ve rüşdi tahsilini ikmal ederken bir taraftan medreseye de devam ederek aynı zamanda farisî ve arabi de tahsil eden mumailerh rüşdiyeden şehadetname aldıktan sonra Halep idadisine ve orayı bitirdikten sonra da İstanbul mülkiye mektebine giderek âli tahsilini ikmal ile aliyyülâlâ derecesinde şehadetname aldı. Bundan sonra Paris darülfünununa giderek mutahassıs olmağa çalıştı. Bu darülfünunun iktisadiyat şubesinde son sene imtihanlarına hazırlanırken harbi umuminin zuhuru üzerine Kilise döndü. Kilise döndükten sonra bir müddet askerlik gailesile uğraştı ve nihayet Kilis idadî mektebi müdürlüğüne tayin edilerek büyük bir aşk ve imanla vatan çocuklarının talim ve terbiyesine vaktini hasreyledi. Fakat ne yazık ki; o sırada memlekette hüküm süren tifos hastalığına yakalandı. Melun hastalık memleketimizi bu fazıl ve güzide gençten mahrum bıraktı. [1332]

KİLİS TARİHİ

Mumaileyhin şu suretle genç çağında üfuli ebedisi memleketin irfan hayatında elim bir boşluk bıraktı. Hüsnü bey asıl bir terbiyeye malik, son derecede haluk, halim ve mütevazı' idi. Tab'an çok zeki olmakla beraber fevkalâde çalışkan olan merhum tahsil hayatında yüksek bir kabiliyet göstermiş, bitirdiği mektepleri birincilikle geçtiği gibi Paris darülfunununda da birinciliği muhafaza etmiş ve hattâ bundan dolayı darülfunundaki Fıransız arkadaşlarının gıptasını kazanmıştır.

Fıransızcayı ana lisanı kadar bilen mumaileyh heman bütün hayatında hiç durmadan okumuş, okumaktan osanmamıştır.

Merhum ufak bir görgü ve malumat ile kendi kendini beğenen züppeler gibi olmayup gayet ağır başlı, vakur ve mütevazı' idi. Bir az sükkûfî meşrep olmakla beraber her hangi ilmî bir mesele üzerinde uzun boylu izahat verir, tatlı ve cazip üslubile muhatabını teshir eylerdi. Üç sene Pariste kaldığı halde terbiyei esasiyesinden hiç bir şey gaip etmemiş, ahlâkındaki asalet ve nezaheti muhafaza eylemiş idi. Zaten yüksek bir şahıs olarak yetişmesinin hikmeti de bu ahlâkî fazilette mündemicti.

Mumaileyhin eyi meziyetlerinden biri de vefakârlığıydı. Arkadaşlarına derecesine göre

KİLİS TARİHİ

hürmet ve itibar etmek, mektepten dönerken onları birer hediye ile talif eylemek âdeti idi.

Vefatında pek genç ve bekâr olan merhum hayatının son demlerinde dünyada bir eser birakamadan göçmekte olduğunu teessürle beyan etmiştir. Hakikaten merhum bir eser bırakmadı. Fakat bu hal kendisinin iktidarsızlığından naşi değildi. Belki kendisi için henüz yazmak zamanı gelmediği hakkındaki âlimane kanaetine binaen henüz yazmağa başlamamış idi. Yoksa memleketimizin kalemen ve ilmen çok muktedir bir genci olan Hüsnü bey, ömrü vefa etseydi hiç şüphe yok ki; büyük eserler vücade getirecek idi. Nitekim az müddet devam eden idâdî müdürlüğünde gösterdiği liyâkat kendisinin nasıl bir irfan cevheri olduğunu ispat etti. Mumaileyhin mezar taşında şu tarih yazıldı:

*Vatan kaybeyledi heyfa büyük bir cevheri irfan
Nasıl ah etmesin erbabı fikret ye'sü matemden
Sukut etti semâyi marifetten sanki bir kevkep
O simanın üfulile şu naleşkâhi pür gamden
Duçeşmimden gelip eşki teessür söyledim tarih
Mehmet Hüsnü Bey vazgeçti şu mihnetli alemden
1334 Hicrî*

HACI MUHİDDİN ZADE HÜSNÜ EFENDİ

Hüsnü efendi son zamanlarda yetişen tasvir kudreti yüksek şairlerimizdendir. Kendisinde fitratan mevcut olan şairlik istidadı medrese tahsili ile cilâlanmıştır. Şairlik kabiliyetini inkişaf ettirmek için emsalî gibi divan edebiyatı ile çok oğraşan Hüsnü efendi; pek tabii olarak divan edebiyatı üslubunu örnek tutmuş ve bu itibarla şiirleri aruzun dar çerçevesinden kurtulamamıştır. Bundan dolayıdırki; şiirleri bulunduğu asrın lisan ve edebiyat yeniliklerinden mahrûm gibidir. Yüksek ve metin fikirleri ihtiva eden şiirleri, muğlâk ve tamtıraklı elfazdan kurtularak yeni edebiyatın sade üslubile yazılmış olsaydı hiç şüphe yok ki; edebî muvaffakiyetleri daha fazla olacaktı. Hususî hayatta çok şen ve neş'eli bir vaziyette bulunan Hüsnü efendi, zekânın şanından olan muzipliği, mizahi ve şakayı sever, cinas ve nekreli sözlerden çok hoşlanırdı. Bulunduğu mecliste edebî cinaslarla arkadaşlarını neş'elendirir, bazen de irticalen şiirler söylerdi. Kendisinin çok beyendiği müdavimlerinden Hafız Bekir efendi bir gün Hüsnü efendinin yanına

KİLİS TARİHİ

gitmiş idi. Beraberinde daima kendisile alay ettiği diğer bir hafız da vardı. Oturup biraz musahabe ve mülâtefeden sonra muzip Hafız Bekir efendi Hüsnü efendiden şuricade bulundu:

— Bizim arkadaşın sizden bir ricası var: Meşhur “nedir ey şuhi mestim sende bu müjgânü ebruier” gazeline bir nazire söylemenizi arzu ediyor.

Hüsnü efendi derhal işi çaktı ve gülerek cevap verdi:

— Peki Hafız efendi işte kendisine bir nazire. Fakat iyi öğrensinde bize okusun!

Ölürse Kafızı defn eyleyin kutbu şimaliye

Ki; gelsin sengi kabri üzre mesken tutsun ayular

Hüsnü efendi Hacı Muhittin zadelereindir. 1293 tarihinde doğmuştur. İlk tahsilini bitirdikten sonra Kerim çavuş zade Mehmet Tevfik ve Rifat beylerin dersine devam ederek bir müddet medrese tahsili görmüştür. Meşrutiyetin ilânına kadar kendi aleminde edebî bir hayat yaşayan mumaiyleh o tarihte sarığı bırakmış, siyasete, vatanperverlik meydanına atılmıştır. Bir müddet Kilis ittihat ve tarakkı kulübü riyasetinde, seferberlikte istihbarat salonu müdürlüğünde, Kilis idare meclisi azalığında ve nihayet Ayıntap meclisi umumî azalığında bulunmuştur.

Mumaiylehin bir miktar arazi ve emlâki

vardı. Bunların varidatiyle geçinirdi. Fakat ekseriya varidatı israf edencesine varan masrafına tekabül etmez' sıkıntıya düşerdi.

Merhum 1336 tarihinde meclisi umumîye iştirak etmek üzere Ayıntapda bulunduğu sırada gırıbe yakalanarak orada vefat eyledi. Henüz genç denecek bir çağda üfûlî memletemiz edebiyatı namına bir ziyâ sayılsa sezadır.

Mumailerhin bir çok şiirleri var isede toplu bir halde değildir. Bir mecmade olan bazı şiirleri oğlunun yanındadır. Bu mecmuadaki şiirlerinden bir kısmı son zamanlarda «Kilis» gazatasında neşredilmiştir.

Yeni edebiyat devrinde yaşadığına rağmen eski vadide şiirler yazması medrese tahsilinin ve daima uğraşdığı divan edebiyatının tabii bir neticesi idi. Bu itibarla şiirleri'«mey, mahbup, vusâl ve hicran» mevzularından pek de harice çıkmamıştır. Bu mevzularla uğraşacak yerde milli ve hamasî mevzular üzerinde çalışsa idi tabii daha çok muvaffak olacaktı.

Manzumeleri arasında Ayıntabın halk konuşuk lisanını ve halkın bir eğlence âdetini tasvir eden manzumesile 324 tarihinde Ayıntap kadılığına bulunan bir kadının her söz arasında istimal ettiği « meselâ » dolayisile kadı aleyhinde yazdığı manzume en muvaffak olmuş eserlerindendir. O zamanki mahkemenin

KİLİS TARİHİ

ve kadının ahval ve ahlâkını tasvir eden man-
zumede şu parçalar çok dikkate şayandır:

*Yâninin kalmıyacak söz arasında lâfi
Farazanın dahi pek güç olacak itlâfi
Lafzı tahsin için olmuş meselâlar kâfi
Geldi Antaba bu yıl bir meselâ sarrafı
Günde milyoncada sarfetse tükenmez meselâ*

*Hasmı şekva ederek nafile incitmemeli!
Haricen sulha bakup mahkemeye gitmemeli!
Öyle hâkim ki; sözün gayriye benzetmemeli!
Hakıda olsa o davadan ümit etmemeli
Müstebiddane eğer derse bu olmaz meselâ*

*Yokmudur bir arayan hakkı umumi bitmiş?
Kalmamış çünü çera mahkemede iş bitmiş
Kadı lâyüsel imiş öyle yerin bergitmiş
Her kesin hakkı olan muğpeçeyi zaptetmiş
Yedi teshirine almışta sorulmaz meselâ*

*Oğlanı etmek için daveti vasle razı
Yıktığı hanei mamûrelerin enkazı
Ta ebed davet eder kendi için ağrazı
Vakia zem ediyorsak ta ne yapsın kazı
Göreceksanız oğlana doyulmaz meselâ*

*Pek cesur yok ana hâkimler içinde hempa
Aklına her ne gelirse anı eyler icra
Tanü teşniden hiç eylemez asla pervâ
Oğlanı mahkemede kullanacakmış amma
Heyeti hâkimeye karşı durulmaz meselâ*

Hüsnü efendinin hocaları Kerim çavuş za-

KİLİS TARİHİ

deler 1309 tarihinde tahsil için İstanbula gitmişlerdi. O vakit Hüsnü efendi on beş yaşlarında bulunuyordu. Hocaları kendisine İstanbul'dan Rüşdü namında bir şairin « olaydı » kafiyeyle bir gazelini göndermişlerdi. Mumaileyh o vakit bu gazele güzel bir nazire yazmış idi. Şu beyitler o naziredendir :

*Çeşmin sırıŝki cuyi kûyi nigâr olaydı
Nahli ümidim anda tek meyvedar olaydı
Butiŝei firakın mahveyleyidi bi ŝek
Aŝıkların yerinde ger gûhsar olaydı*

Hüsnü efendi, ailesi Ayıntaplı olmak dolayisile bir çok zamanını Ayıntapta geçirmiş, bir iki defa da bir iş için Mısıra gitmiş idi. Merhumun bir az mahbup perestliğı de vardı. Kahirede iken dostlarından birine yazdığı bir mektupta bu ciheti şu beyit ile ima etmiş idi:

*Attık atalı Kohireye eski hasiri
Bir gözleri ahu güzelin olduk esiri*

Mumaileyhin şiirlerinden intihap ettiğim parçalar şunlardır:

Bir gazelinden:

*Desti cev̄r âsarı sanma sade pirahendedir
Bak bana ey Yusufi hüsnüm alâmet tendedir*

KİLİS TARİHİ

*Ol kadar derdū belām çekti uslanmaz yine
Derde seyret ki; henüz divane gönlüm sendedir*

Diger bir gazelinden :

*Umumun didei insafı olmuş müncemet şimdi
Müsavidir bu bazar içre kader nikübed şimdi
Nukude müstenittir. İtikadı halk sertapa
Denir dillerde sade "Kul hüvallahü ahad,, şimdi
Hamîyet namı var yoktur hamîyet mend olan adam
Bakılsa sureti zahirede lâkin layüad şimdi*

HAFIZ AHMET AGÂH BEY

Kiliste yetişen şairler arasında edebî iktidarile bir mevki sahibi olan Hafız Agâh bey ilim ve ahlâk cihetiyle de zamanının hürmetini kazanmış bir şahsiyettir. mumaileyh fitri zekâsına inzıam eden kuvvetli hafızası sayesinde her okuduğunu sağlam öğrenmiş ve uzun müddet divan edebiyatını tetetbu etmekle beraber yeni edebiyatın teceddüt hareketlerine de bigâne kalmamıştır. Fakat yetiştiği muhit ve devri edebî itibarile eski tarzda yazmak usulunu terk edememiştir.

Mumaileyh uzun seneler memuriyette bulunmasına rağmen fırsat buldukça şiir yazmanın halî kalmamıştır. Hattâ Halepte telgraf ve posta baş müdürü bulunduğu sırada inşa edilen istanbul postahane binasının üzerine hakk edilecek tarih manzumesini kendi yazmış, göndermiş ve mazharı takdir olmuştur. Agâh bey kavas ömer zadelere olup 1268 tarihinde Kiliste doğmuştur. İptidai tahsilini bitirdikten sonra hıfza çalışarak az müddet içinde kur'anı başdan aşağıya kadar ezberlemiştir. Bundan sonra Bekir Vahit efendinin dersine devam

KİLİS TARİHİ

ederek sarf, nahiv ve mantık tahsil eylemiştir, usuli kitabeti Hacı Nafi efendiden öğrenmiştir. Bu esnada kendi zevk edebisine uygun olan edebiyat kitaplarılada uğraşarak malûmatını tevsi ettiği gibi güzel yazı yazmak usulunde öğrenerek hattat olmuştur.

Agâh bey sonraları memuriyete süluk ederek 1288 tarihinde Halep posta kitabetine tayin edilmiş ve bir müddet sonra baş kitabete terfi olunmuştur. Uzun müddet baş kitabette bulunduktan sonra 1300 tarihinden itibaren sırasile Diyarbekir, Elâziz ve sıvas vilâyetleri telgraf ve posta müfettişliklerinde beş sene, Diyarbekir posta ve telgraf başmüdürlüğünde on sene, Halep başmüdürlüğünde dokuz sene bulunmuş ve ilâni maşrutiyetten bir müddet sonra Adana başmüdürlüğüne nakledilerek beş sene kadar Adanada ifayi vazife ettikten sonra tekaüde sevk olunmuştur. Mumaileyh bulunduğu memuriyetlerde büyük bir dirayet ve liyakâtle iş görmeğe muvaffak olmuş idi. Tekait olduktan sonra Halepte ikamet ediyordu. Bu sırada ihtiyarlığın verdiği meşakkat ve elemle baş başa kalmış olduğundan hayatının son seneleri adeta ızdırıp içinde geçiyordu. Merhum son zamanlarında - her insanda olduğu gibi - geçmiş hayatını hasret ve nedametle anmış ve bunun acılarını kalbinde yaşatmıştır.

KİLİS TARİHİ

Bu ıztıraplarını bazen şu yolda bir rûbai ile anlatmağa çalışıyordu;

*Aşınadan kalmadı kimse bu mihman hanede
Sade ben kaldım garip bir bülbül asa lanede*

Bazen de şöyle bir gazel ile halinden şikâyet eylerdi:

*Gönül gamgindir zahirde gerçi bir gamim yoktur
Ciğer kan ağlar amma gözlerimde bir nemim yoktur*

*Enisim, yâri canım ya ilâhi derdi aşkındır
Anı refetme dilden çünkü başka hemdemim yoktur*

*Sen eyle bir deva derdi deruni aşıkı zare
Dili pür zahmim için ey tabibim merhemim yoktur*

Mumaileyhin matbu eseri yoktur. Şiirlerini ihtiva eden mecmuası oğlu devlet şurası âza muavinlerinden Celâl beyin nezdindedir. Şiirleri aruzun dar çerçevesinden kurtulamamış olmasına rağmen metin ve rengin gazelleri vardır. Bu gazellerinde:

*Eğer görmek dilersen turu sinende tecelliler
Kelim âsa semî her kelâmî hikmet amiz ol!
Kırılmış sağar âsa bezmî âlemdede tehi durma!
Rahiku aşku şevku vehid ile bir camî lebriz ol!*

*Basiretkâr olup ta nasbı enzar et şuunate
Ne sûret gösterir ayineî deveram seyreyle*

*Müsavidir hesaben âlem ile fani adadı [1]
Fenayi âlemi isbat eden burhanı seyreyle*

gibi hekimâne fikirlerine tesadüf edilir.

Agâh bey 1926 tarihinde yetmiş beş yaşında olduğu halde fani âleme veda etti. Kendisi daha evvel 1341 tarihine kadar yaşayabileceğini zan ve tahmin ederek ona göre kendi mezar taşı için bir tarih hazırlamıştır.

Fakat tahmininden iki sene fazla yaşamıştır. Bu tarih manzumesinde şu beytler vardır:

*Bu dünyanın hayatı bir oyuncaktan ibarettir
Çocuklar oynasın anlara terkettim bu deveranı*

*Bunu ol mühlîm ilham etti ben de sağ iken yazdım
gören sengi mezarımda olur her halde hayranı*

*Hudanın bu gibi ilhamına şükür eylerim (agâh)
Ararken fevelimin tarihi tamı oldu "gufranı",*

1341

burada « Gufranı » kelimesi ebced hisabile tarih oluyor.

Agâh beyin en muvaffak olduğu eser «Lâyüselü amma yef'el » ünvanlı manzumedir. Bundan atideki parçaları intihap ettim:

[1] Fani: 141 âlem: 141 Bu kelimeler ebced hisabile birbirinin aynıdır.

KİLİS TARİHİ

*Güldürür kimisini goncel handani kader
Kimini ağlatır ol bülbülü giryani kader
Kimine yara açar tigi hun efsani kader
Kiminin zahmine merhem zeni Lokmani kader
Genci nisyanda eder kimini pinhan kader
Kimine hayli verir vüsatı meydan kader
Bu ne halet, bu ne hikmet, bu ne ahkâmi ezel ?!
Sensin ey hak yine "lâyüselü ammn yefal."*

*Bir kulun lutfu ata vü kereme mazhar olur
Bir kulun mihnetü derdü eleme masdar olur
Bir kulun husrevü ferman revü herkişver olur
Bir kulun babı zarurette kalıp çaker olur
Bir kulun maliki gencinei simü zer olur
Bir kulun bir pıla muhtaç olarak efkar olur
Bu ne halet bu ne hikmet, bu ne ahkâmi ezel ?!
Sensin ey hak yine "lâyüselü amma yefal!"*

*Bendei derdü belâdır yine Danayı cihan
Zevku rahatle geçirsin gününü her nadan
Tutuyor sengi siyah hatemi zerrinde mekân
Dürü yekta oluyor haki mezellette nihan
Muktazayı revîşi çarhı felek bu her an
Tuti mahpusu kafes, zağ cemende hundan
Bu ne halet, bu ne hikmet, bu ne ahkâmi ezel ?!
Sensin ey hak yine "lâyüselü amma yefal!"*

S O N

“KİLİS” TARİHİNİN EĞRİ DOĞRU CETVELİDİR

<u>Sahife</u>	<u>Satır</u>	<u>Doğru</u>	<u>Yanlış</u>
5	21	yetiştiren	yetliştiren
10	2	tesmiye	tesmimye
10	25	reislerinden	reislerinin
14	12	şeyh	şevh
15	9	küncü	günci
18	6	Kilze	gilze
18	15	Sile	sile
22	10	kalasında	kafesinde
22	22	sinde	sinden
22	23	Hasene	Hasme
23	13	iltihak	ilibak
23	13	etmiştir	elmiştir
24	4	memleketin	memleketenin
28	3	se	si
28	20	seferberlikte	seferber
30	5	oturup ta	oturukda
30	9	idrak	derak
33	16	düşünen	düşünenen
45	13	iytilaf	ihtilâf
46	15	Fıransız	Fıraksız
41	11	Kuvayi	Kuvavyi
45	19	kumandasındaki	kumandasidaki
50	2	cüzi	cüz
54	6	7500	1500
55	7	yoktu	yoktur
66	27	müsellim	müselllem
80	18	maiyetile	maiyetle

<u>Sahife</u>	<u>Satır</u>	<u>Doğru</u>	<u>Yanlış</u>
81	20	Kılısta	Kılıtse
87	17	bonlar	bonlar
88	24	tazimiyesini	tazimiyesini
104	21	alıyordum	alıyrdum
106	14	güti	güti
108	9	pahalık	pahacık
136	6	seyyar	seyvar
151	12	güti	yetti
154	19	zerlere	yerlere
155	10	şisei	şise
165	41	hacı	habı
189	19	çocuğunun	çocugun
221	7	zevk	zék
224	22	yüksek	yüksék
230	26	güheri	güheri
262	17	yar	yor
253	2	kesi	kes
280	8	genci	gene
293	2	talif	talif
299	5	kadri	kader
302	22	vecd	vehit
